

Jo'burg Memo

TÖRÉKENY VILÁGUNK PÁRTATLAN SZEMMEL

Memorandum a johannesburgi világtalálkozó számára

Wolfgang Sachs
Koordinátor és szerkesztő

Henri Acselrad
Farida Akhter
Ámon Ada
Tewolde Berhan Gebre Egziabher
Hilary French
Pekka Haavisto
Paul Hawken
Hazel Henderson
Ashok Khosla
Sara Larrain
Reinhard Loske
Anita Roddick
Viviene Taylor
Christine von Weizsäcker
Sviatoslav Zabelin

Asszisztens koordinátor és szerkesztő:
Heman Agrawal

IMPRESSZUM

Heinrich Böll Alapítvány:
Jo'burg Memo. Törékeny világunk pártatlan szemmel
Memorandum a johannesburgi világtalálkozó számára

Eredeti cím

The Jo'burg Memo. Fairness in a Fragile World
Memorandum for the World Summit on Sustainable Development

Eredeti kiadó

Heinrich Böll Alapítvány
World Summit Papers, Special Edition
Első kiadás: 2002. április
© Heinrich Böll Foundation
Minden jog fenntartva

Munkatársak

Jörg Haas, Rita Hoppe, Kerstin Kippenhan, Annette Maennel, Erwin Jünemann

Közreműködők

Borítóterv és szerkesztés: Michael Pickardt és Annette Maennel
Fotók: KNA-Bild (borító, 24. o.), epd (16. o.), Greenpeace International (8. o.), dpa (34. o.), Friends of the Earth Germany (48. o.), Brian Moody (Anita Roddick, 76. o.)

Heinrich Böll Stiftung, Rosenthaler Str. 40/41, 10178 Berlin, Németország
Tel: ++49 30/285 340, fax: ++49 30/285 34 109, Email: info@boell.de
www.boell.de, www.worldsummit2002.org

A magyar kiadás munkatársai

Keresnye Klára (fordítás), Neukum Lea (lektorálás), Juhász Gabriella (tördelés)
Kiadja az Energia Klub, 2002 augusztus
Energia Klub, H-1056 Budapest, Szerb u. 17-19.
level@energiaklub.hu
www.energiaklub.hu

Környezetbarát papíron

A kiadvány nem tükrözi szükségszerűen a Heinrich Böll Alapítvány álláspontját.

Megjelenik 1000 példányban
ISBN 963 202 855 34

Tartalom

Előszó	5
A sietős olvasónak...	6
1. rész Visszatekintés Rióra	9
1.1 A környezeti politika fellendítése	10
1.2 A civil társadalom világitótornya	10
1.3 Be nem tartott ígérek	11
1.4 Marrakes tromfolta Riót	12
1.5 Ingoványos terület: diskurzus a fejlődésről	14
2. rész Johannesburgi teendők	17
2.1 Félre az utánzással!	18
2.2 A gazdagok ökológiai lábnyomának csökkentése	19
2.3 A megélhetés jogának biztosítása	21
2.4 Ugrás a napkorszakba	23
3. rész A megélhetés joga	27
3.1 Biodiverzitás és létfeltételek	28
3.2 Föld, víz, élettér	29
3.3 Energia és létfenntartás	31
3.4 Létfeltételek a városban	33
4. rész Igazságos jólét	37
4.1 Kihátrálás a légköri megállapodásokból	39
4.2 Könnyíteni kell az ökológiai rendszerek és a közösségek terhein	42
4.3 A közösségi jogok figyelembe vétele a genetikai ismeretek kapcsán	46
5. rész Kormányzás az ökológia és az egyenlőség érdekében	51
5.1 Községi jogok	52
<i>A természetes élőhelyekhez való jog elismerése/A községi erőforrásokkal kapcsolatos jogokról való megállapodás kezdeményezése/ Nemzetközi Bányászati-, Gáz- és Olajkitermelési Bizottság felállítása</i>	
5.2 Környezeti jogokat minden állampolgár számára!	54
<i>Az árhusi egyezmény kiterjesztése Európán kívülre/Meg kell erősíteni a megelőzés és az elővigyázatosság elvét</i>	
5.3 A természet értéke	56
<i>A káros támogatások megvonása/Hangsúlyeltolódás az adózásban: a munka helyett az erőforrások felhasználásának megadóztatása/A közjavak használati díjának bevezetése</i>	
5.4 Piac és közjavak	58
<i>Szabad kereskedelem helyett igazságos kereskedelmet!/A WTO fenntarthatóvá alakítása/ Tárgyalás a vállalati elszámoltathatóság egyezményének létrehozásáról/Keretmegállapodás létrehozása a társadalmilag ellenőrizhető termelésről</i>	
5.5 A pénzügyi szerkezet átalakítása	66
<i>A spekulációs tőke visszaszorítása/A adósságterhek csökkentése/A barter-kereskedelem mérlegelése</i>	
5.6 Az intézményi háttér kiépítése	68
<i>Lássunk neki a Környezeti Világszervezet (WEO) létrehozásának!/A Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökség megalapítása/A vitás kérdések eldöntésének módja – az állandó nemzetközi választott bíróság felállítása</i>	
5.7 A johannesburgi „egyezség”	72
Hivatkozások	73
A legfontosabb pontok és ajánlások áttekintése	75
Életrajzi karcolatok	78
Rövidítések	82

„A nemzetközi politika irányítói által a millenniumi csúcstalálkozón kitűzött célok, de még inkább az a közösen átértett csapás, melyet a 2001. szeptember 11-i szörnyű katasztrófa okozott, az utána következő tizenkét hónapban rádöbentette az emberiséget, hogy szembe kell néznie végre az általuk felvetett súlyos és égető kérdésekkel. A konferenciatermekben és a három nagyszabású összejövetel szenedélyes folyosói vitáin gondos munkával számba vették a szükséges eszközöket, kidolgozták a stratégiákat, és létrehozták azokat a kapcsolatokat, amelyek elengedhetetlenek az előttünk álló problémák megoldásához.”

Erről szeretnék hallani az elkövetkező 15 évben. Szánjuk el magunkat, és váltsuk mindezt valóra!

Kofi Annan

Előszó

Mit hagy majd ránk a fenntartható fejlődésről szóló johannesburgi világtalálkozó? Történelmi vízvonalaként tekintünk-e majd rá, hasonlóan az 1992-es riói találkozóhoz? Vajon katalizátorként működik-e, segít-e megújítani elkötelezettségünket a riói be nem váltott ígérek mellett? Hozzájárul-e nagyszabású, sikeres változásokhoz, vagy csupán egy halom újabb, semmitmondó szöveget hagy maga után?

Ezt a Memorandumot néhány hónappal a találkozó előtt adjuk közre, a megújuló politikai mozgások kritikus pillanatában. Szeretnénk, ha munkák kettős értelemben is hatással lenne a jelen vitáira: egyrészt a találkozó kimenetelére, másrészt az elkövetkező 10 év fenntartható fejlődéssel kapcsolatos teendőinek sorrendjére vonatkozóan.

A Memorandum szerzőinek összetétele tükrözi hálózatunk sokszínűségét, mely Észak és Dél, Kelet és Nyugat között összefogja a civil szervezeteket, tartozzanak bár a tudományos, a politikai vagy az üzleti szférához. A Memorandum készítői az 1992-es riói csúcstalálkozón, majd most a johannesburgi világtalálkozón, ezen kívül Berlinben, annak az EU tagállamnak a fővárosában gyűltek össze gondolataikat megvitatni, amelynek kormánya jelentős lépéseket tett, hogy a fenntarthatóság gondolatát a mindennapi politikai életben megjelenítse. A Memorandumot New Yorkban tesszük közzé, a világkereskedelem gyűjtőpontjában, abban a városban, amely az ENSZ-nek is székhelye.

A Memorandum azt a nagyon fontos, de gyakorta elfeledett kérdést tárgyalja, amelyet leginkább a következő módon fogalmazhatunk meg: „Igen, fejlődünk kell, de miféle fejlődés a cél, és kinek a számára?” Ajánlásai szigorúan az ökológiai fenntarthatóság és igazságosság alapelveiben gyökereznek. Az egyes fejezetek rávilágítanak a fenntarthatóság és igazságosság kérdésének kölcsönös és igen bonyolult kapcsolatrendszerére, ugyanakkor nem kívánják azt a benyomást kelteni, hogy a szegénység gyökeres kiirtását, annak összes dimenziójával együtt képesek megtárgyalni. Megjelenik a szövegekben a Riót követő évtized kritikai hangvétele, ugyanakkor egy sor indítványt tartalmaznak arra nézve, hogyan lehetne megváltoztatni a fejlődés hosszú távon nem fenntartható irányát, és miként lehetne előmozdítani a civil, a társadalmi és a környezeti jogok kedvező megvalósítását. A szerzők – bár különböző nézeteket képvisel-

nek a globalizáció épp lezajló folyamatai tekintetében – egyetértenek abban, hogy szükség van ugyan a piaci kérdések bevonására a társadalmi és környezeti szabályozás körébe, ám meg kell húzni határait helyi, regionális, nemzeti és globális szinten is. A jogok és javak újrafelosztásának szükségessége a Memorandum egyik központi kérdése.

A szerzők élnek a lehetőséggel, és olyan új elképzeléseket vetnek fel, amelyek kikerültek az erőszakos és nyomásgyakorló, hivatalos döntéshozó rendszerekből. Ugyanakkor az a reményünk, hogy a Memorandum széles körű, átfogó ajánláscsomagja hozzájárulhat a hivatalos döntéselőkészítő folyamatok, végső soron pedig a világtalálkozók eredményességéhez. Meggyőződésünk, hogy a Memorandum következtetéseiben megjelennek a fenntarthatóságnak mindazok az elemei, amelyek az elkövetkező években meghatározó módon formálják majd a nemzetközi közösség munkáját.

Hálás köszönetet mondunk szerzőinknek, akik a Heinrich Böll Alapítvány felkérésére három alkalommal is összegyűltek, hogy megvitassák a Memorandumban tárgyalt kérdéseket. A munka koordinátora, egyben a kiadvány szerkesztője, Wolfgang Sachs és asszisztense, Herman Agrawal rendkívüli tehetséggel és körültekintéssel szervezte a találkozót és vázolta fel a Memorandum nagy részét. Munkánk sikeres befejezéséhez nagymértékben hozzájárult még Sue Edwards, Johannah Bernstein, Smitu Kohari, Christoph Baker, Dane Ratliff és Herman Ott. És végül, de nem utolsó sorban, köszönetet mondunk az Alapítvány berlini, riói és johannesburgi munkatársainak segítőkészségükért. Megteremtették számunkra azokat a feltételeket, melyek nagymértékben hozzájárultak a gyümölcsöző és eredményes találkozókhoz, ugyanakkor biztosították számunkra a Jo'burg Memo lehető leggyorsabb megjelenését. Külön köszönetet érdemel Jörg Haas, az Alapítvány Rio+10 programjának vezetője, amiért elejétől végéig figyelemmel kísérte és támogatta a Memorandum megszületését.

2002. április

Ralf Fücks, Barbara Unmüssig
vezetőségi tagok
Heinrich Böll Alapítvány

A sietős olvasónak...

1992-ben Rió de Janeiróban az ENSZ-nek a környezet- és a fejlődéssel foglalkozó konferenciája „fenntartható fejlődés” néven új fogalmat bocsátott útjára. Az elképzelés szerte a világon népszerű és ismert lett, ám nagyon is vegyes eredményeket hozott. 2002. augusztusában, 10 évvel a riói konferencia után a johannesburgi világtalálkozó lehetőséget kínál majd arra, hogy átgondoljuk, és ismételten felbecsüljük az eddigi eredményeket. Ez alkalommal a nemzetközi közösség a források hiányával és a krónikus szegénységgel kapcsolatos kérdésekben igyekszik állást foglalni.

Memorandumunkban javaslatot teszünk egy, az elkövetkező 10 évre vonatkozó igazságossági és gazdasági programra. A Heinrich Böll Alapítvány azért kérte föl a szerzőket, 16, független aktivistát – értelmiségieket, üzletembereket, és politikusokat –, hogy munkájuk nyomán kirajzolódjék az a perspektíva, ahogy a civil szféra résztvevői látják a legfontosabb globális kérdéseket. Írásunk nem politikai állásfoglalás, de nem is mélyreható tudományos munka, sokkal inkább – mint neve is mutatja – „memorandum” a szó jelentésének valódi értelmében: azokat a kérdéseket veszi sorra, amelyeket véleményünk szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A déli országok – elsősorban pedig a vendéglátó ország, Dél-Afrika – inkább a fejlődéssel szeretnének foglalkozni a világtalálkozón, mint a környezeti kérdésekkel. Viszonyulásukat teljes egészében alátámasztja és megerősíti a világpolitika azzal, hogy következetesen figyelmen kívül hagyja döntéseiben az egyenlőség és a pártatlanság kérdését. Ez azonban visszalépést jelentene a riói állásfoglalásokhoz képest, különösen, ha a bioszféra állapotának további semmibe vétele lenne az eredménye. A Memorandum, szemben az eddig vázolt nézetekkel, amellel foglal állást, hogy elérkezett az alkalmas pillanat a Dél, valamint az átmeneti gazdaságok számára, hogy kézbe vegyék az ökológiai kérdések rendezését. A környezetvédelem kulcsfontosságú tényező a világ marginalizált helyzetű polgárai számára, hiszen csakis így teremthetők meg az egészséges élet feltételei. Tény, hogy a szegénység nem szüntethető meg ökológiai alapok nélkül. Továbbmenvé: környezeti stratégiára van szükség ahhoz, hogy kiléphessenek a hegemónikus észak árnyékából, és megkerülhessék a mára már elavult, fosszilis energiahordozókra alapozott rendszert.

Első fejezet – Visszatekintés Rióra – a riói világtalálkozó óta elmúlt 10 év értékelése. Rámutatunk

arra a paradoxonra, hogy a riói találkozó elindított ugyan számos sikeres intézményi változást, de nem születtek nyomában kézzelfogható, globálisan érzékelhető eredmények. Különösen a gazdasági globalizáció volt az, amely az alacsonyabb szinteken elért eredményeket szinte elmosta, az egész világon elterjesztve egyfajta kizsákmányoló gazdálkodást, szabad prédává téve a Dél és Oroszország természeti kincseit a világgazdaság számára.

Második fejezet – Johannesburgi teendők – négy olyan alaptémát vet fel, amelynek át kell itatnia a tanácskozás minden vitáját. Az első és legfontosabb kérdés: „Mit jelent az igazságosság egy véges környezeti térben, a Földön?”. Egyrészt az igazságosság azt kívánja, hogy kibővítsük a szegényeknek a saját életterükhöz való jogait, másrészt ezzel párhuzamosan korlátozni kell a gazdagok igényeit az erőforrásokra. A helyi közösségek azon érdeke, hogy biztosítsák megélhetésüket, gyakran ellentétbe kerül a városlakók és vállalatok azon érdekével, hogy magasabbra srófolják fogyasztásukat és a profitot. A forrásokkal kapcsolatos konfliktusok nem csillapíthatók anélkül, hogy a világ jómódú polgárai át ne alakítsák jelenlegi, a forrásokat végtelenségig kimerítő termelői és fogyasztói sémáikat az erőforrásokat újra-termelő gyakorlattá.

Harmadik fejezet – A megélhetés joga – Szemben az általánosan elfogadott vélekedéssel, amellel érvelünk, hogy a szegénység felszámolása sohasem lehet független a környezetvédelemtől. Nem élhetünk termőföldek, rétek, erdők, legelők, halászföldek, és víz nélkül. Ráadásul a levegő, a talaj, a víz és az étel szennyeződése krónikusan aláássa a szegények egészségét, különösen a városokban. Éppen ezért állítjuk, hogy a környezetvédelem nem áll ellentétben a szegénység megszüntetésére irányuló törekvésekkel, hanem ellenkezőleg: egyik alapfeltétele annak. A szegények számára sohasem lehet igazság ökológia nélkül. Ugyanakkor mivel a források megóvása a legerősebb közösségi jogok közé tartozik, a kijelentés fordítottja is megállja a helyét: igazságosság nélkül sohasem jöhet létre az ökológikus szemléletmód.

Negyedik fejezet – Tisztességes jólét – Azt fejtjük ki, hogy a szegénység csökkentése nem különíthető el a jólét csökkentésétől. A globális környezeti javak megosztása egyenlőtlen; a forrásokhoz tehát nagyobb jogokat kell biztosítanunk a kis fogyasztású csoportoknak, ugyan-

akkor csökkentenünk kell a túlfogyasztást mind az északi mind a déli féltekén. Az eddig bővelkedőknek egy erőforrás-hatékonyabb életvitelre kell áttérniük. Nem csupán ökológiáról, hanem az igazságosságról van szó, hiszen másképp a világ lakosságának nagyobb részét megfosztják attól a jogától, hogy igazságosan részesedhessék öröklött jussából. Mind az éghajlatváltozásra, mind a biológiai sokféleségre vonatkozó egyezmény a nemzetekre vonatkozva megállapítja: nem létezhet igazságosság ökológia nélkül. Megfordítva pedig: nem létezik ökológia igazságosság nélkül, mivel a megállapodások azáltal nyerik el érvényességüket, hogy tisztességesnek tekintik őket.

Ötödik fejezet – Kormányzat az ökológiáért és az igazságosságért – Ebben a fejezetben a nemzetközi intézményrendszerben létrehozandó változtatásokra vonatkozó javaslatokat soroljuk fel, amelyek megerősíthetik a környezetért való felelősséget és a megélhetési jogokat.

Jogok. A kormányzás demokratizálása a környezet megóvásának legjobb módja. A helyi közösségek forrásokhoz való hozzáférési jogáról szóló keretegyezmény megerősítené a forrásokban gazdag területen lakóknak az életlehetőségekhez való jogait, amelyeket folyamatosan fenyeget a bányászat, az olaj- és fakitermelés, valamint a más természeti kincsekhez kötődő iparágak. Továbbá a környezeti jogoknak – beleértve az információhoz való hozzáférés jogát, a vásárlói jogokat, és a kötelező övintézkedéseket, a megelőzést, valamint „a szennyező fizet” elvet is – bele kell kerülniük a jogrendszerbe, az összes létező szinten.

Árstruktúrák. A piacnak sokkal pontosabban kellene tükröznie a környezettel kapcsolatos költségeket. Teljes egészében be kellene építeni a környezetre káros tevékenységek költségét a termékek árába, megvonva azoktól az állami támogatást. Éppígy meg kell változtatni az adók struktúráját: a munkabér helyett az erőforrások kiaknázását, a szennyezést és a hulladékot kellene megadóztatni. A költségek fedezése ugyanakkor megkívánja, hogy a közös természeti kincseket kiaknázók fizessenek a – különösen a levegőben és a tengereken – folytatott tevékenységükért. A helyes árrendszer szavatolná, hogy a gazdasági döntésekben a minimális környezeti hatással járó elképzelés diadalmaskodjék.

Piacszabályozás. A nemzetközi kereskedelemben nem csupán a gazdasági hatékonyságot, hanem a fenn-

tarthatóságot és az igazságosságot is támogatni kell. Ebből a nézőpontból a WTO stílusában folyó piacliberalizáció a szociális koherenciát fenyegető, az élelemhez való hozzájutás biztonságát felborító és az ökoszisztémát is támadó folyamat. Észak és Dél között nem szabad kereskedelemre, hanem igazságos kereskedelemre van szükség. A szabad kereskedelmet alá kell rendelni az emberi jogok és a fenntarthatóság törvényeinek. Ez azt jelenti, hogy az országoknak több lehetőséget kell adni a piac szabályozásában, hogy megvédhessék nemzeti értékeiket. Ehhez az is szükséges, hogy a környezettel kapcsolatos nemzetközi szerződések elsőbbséget élvezzenek a kereskedelmi megállapodásokkal szemben. Még ennél is tovább lépve: mind a kereskedelmi kapcsolatoknak, mind pedig a gazdasági szereplők irányításának a fenntarthatóság és az emberi jogok előmozdításával kellene összhangban lenniük. Ezen kívül szükség van olyan ellenőrizhető szabályrendszerre és társadalmilag elszámoltatható termelési rendszerre, amelynek bármely kereskedelmi szereplő aláveti magát. Végül a globális pénzügyi rendszerek szerkezete is alapos átvizsgálást kíván. Ebbe a kérdéskörbe tartozik a valutaszpekuláció, az adósságok csökkentése, és az egyre kiterjedtebbé váló, határokon átvívelő elektronikus barter-kereskedelem.

Intézményi újítások. Egy újfajta történelmi programot kell beleépíteni a leendő intézményekbe. Először is az ENSZ Környezeti Programját (UNEP) Nemzetközi Környezeti Szervezetté (World Environment Organization, WEO) kell átszervezni. Másodsor, létre kell hozni egy decentralizált felépítésű Nemzetközi Megújuló Energia Hivatalt (International Renewable Energy Agency, IRENA). Végül pedig, a Memorandum állást foglal egy nemzetközi választott bíróság felállítására mellett (International Court of Arbitration).

1. rész

Visszatekintés Rióra

Amikor a kommunista Kína néhai miniszterelnökét, Csou En-lajt megkérdezte egy újságíró, mi a véleménye a francia forradalomról, a politikus némi gondolkodás után a következőképpen válaszolt: „Korai lenne még erről a kérdésről nyilatkozni.”

Mi is valami hasonlót mondhatunk az 1992-es riói találkozóról. Az Egyesült Nemzetek környezeti és fejlődési konferenciája, a „Föld csúcstalálkozó” néven is emlegetett esemény jelentőségét – a francia forradalommal ellentétben – még nem fogalmazták meg. Bármely esemény, így az 1992-es riói konferencia is, 10 év távlatából még csak összerakható képek sorozatának látszik.

Mint a kirakós játékon, itt is különböző képek jelennek meg, amelyek a vizsgálódó helyzetétől függően különböző interpretációkra adnak lehetőséget. Egy miniszter minden bizonnyal másként látja az aktuális folyamatokat, mint a földművesek, másként a vállalatvezetők és a fogyasztók, a számítógép-programozók és az etológusok, és ismét másként az északiak és a déliek.

Rióról beszélni egyet jelent azzal, hogy tanúságot teszünk saját álláspontunk mellett, és nem lehet ez másként Johannesburgban sem.

Mi, a Memorandum szerzői, ugyancsak sajátos szemlélettel közelítjük meg a témát. Hasonló gondolkodású közreműködők csoportjaként, a civil társadalom szemszögéből látjuk a történéseket. Érveink különböző módon merítenek a társadalom eltérő területeiről – közösségünk, városunk, templomunk és baráti csoportunk tapasztalataiból éppúgy, mint a világszerte létező számtalan civil szervezet gazdag és sokrétű irányelveiből. 1992-ben sokkal közelebb voltak elképzeléseinkhez a riói találkozóval egy időben megrendezett eseményen, a globális fórumon megfogalmazottak, melyek egy sor alternatív megállapodást terjesztettek elő az államközi konferencián létrejöttékhez képest. Mivel a civil szervezetek számos országból és más-más háttérrel érkeztek, már-már úgy érezték, lehetőségükben áll beleszólni a dolgok menetébe, ugyanakkor tisztában voltunk előnyös helyzetünkkel: nem nekünk kell megvalósítani a felvázoltakat. Mindannyian egyetértünk abban, hogy mélységesen nyugtalanító az a szervezett gondatlanság, ahogy bolygónkat irányítják, közös meggyőződésünk, hogy meg tudjuk – és meg is kell – változtatnunk a világot, hogy sokkal együttérzőbb legyen lakóival, és jóval felelősségteljesebb a természeti környezettel szemben. Szilárdan állást foglalunk az igazságosság és a környezet megóvása mellett, ez vezeti a riói találkozóról szóló összefoglalónkat és az elkövetkező tíz évre vonatkozó javaslatainkat. Ebben a szellemben állítjuk össze a magunk képét az 1992-es Rióról, abban a reményben, hogy tisztábbá tehetjük a képet a johannesburgi és az utána következő találkozók számára.

1.1 A környezeti politika fellendítése

Rió vízválasztónak bizonyult, amennyiben a környezet helyet kapott a politikai gondolkodásban. A pusztán tény, hogy a világtalálkozón számos ország vezetője aláírta a természeti kincsek megmentéséről szóló megállapodást, minde nélkül felpezsdítette a környezetpolitikát. A Föld számos országában nemzeti környezetvédelmi cselekvési tervet indítottak útjára, mely szerepet kapott a költségvetésben, és felvázolták a környezetvédelem törvényi szabályozását is. Mindemellett a monitoring és a hatásfigyelés bekerült az államigazgatás eszköztárába, és csaknem minden országban megjelent a környezetvédelmi miniszteri státusz. Az események nemzetközi szinten is fordulatot vettek, és a legtöbb gazdag ország fejlesztéssel foglalkozó szervezete újragondolta cselekvési terveit a Rióban született Agenda 21 tükrében. A környezeti kérdések így bekerültek a politika napirendjébe. Rió hozzájárult ahhoz, hogy létrejöjjön a környezetvédelmi kormányzás az egész Földön.

Rió katalizátorként is szerepelt a nemzetközi irányítás új formáinak létrejöttében. Legfontosabb, hogy létrejött egy sor új nemzetközi törvény, többek között a globális éghajlatváltozási keretegyezmény és a biológiai sokféleségről szóló megállapodás, később pedig az elsivatagosodás elleni harcról szóló megállapodás, majd a vándorló halállomány kezeléséről szóló megegyezés, a veszélyes kémiai anyagokkal való kereskedelem ellenőrzése, és a le nem bomló szerves szennyező anyagok termelésének leállításáról szóló egyezség. Mindezekkel együtt nemzetek fölötti szervezetek és folyamatok születtek, különböző felek konferenciái, tudományos és technikai tanácsadó albizottságok, kormányok közötti tanácsadó testületek jöttek létre, valamint olyan végrehajtó mechanizmusok, amelyek a bioszféra-politika kapcsán felérték multilaterális, összetett döntéshozatali folyamatokkal. Rádásképpen az Agenda 21 bábáskodott

a Fenntartható Fejlődés Bizottságának létrejötténél; ez a szervezet intézményesítette a fenntartható fejlődésről szóló vitát az állami és nem állami szektorba tartozó felek között.

Hovatovább a környezettel kapcsolatos kérdések előtérbe kerülése nem csupán azzal az eredménnyel járt, hogy a téma megjelent a politikában és az irányításban, hanem a gondolkodásmódban is változást hozott. A „fenntartható fejlődés” kérdésének oly széleskörű fogalmi megjelenése, mint amelyet a riói konferencia hozott, nagyon sikeres megegyezésekhez vezetett. Mindaddig a fejlődésért és a természetért küzdő felek hosszú évtizedeken át ellenségként tekintettek egymásra, az új fogalom azonban közös működési területet jelölt ki számukra. A Shell és a Greenpeace, a Világbank és a gátépítés-ellenes mozgalom, mind-mind a „fenntartható fejlődésre” hivatkozott, és csak nagyon kevesen vették a bátorságot, hogy azt figyelmen kívül hagyják. Épp ellenkezőleg: működött a fogalom, mint a minden célra felhasználható cement, összefogva mindenkit, barátokat és ellenfeleket egyaránt. E szemantikus újítás hatására mind az elkötelezett fejlődéspártiaknak, mind a természet szerelmeinek újra kellett gondolniuk addigi helyzetüket, és olyan közös terepet kellett létrehozniuk, amely lehetőséget tudott teremteni a létrejött intézmények és lármás ellenfelek közötti produktív eszmecserére. E kompromisszumok árát minden bizonnyal az érthetőség fizette meg. Az évek során tucatnyi meghatározás került forgalomba szakemberektől és politikusoktól, melynek eredményeként egymásnak homlokegyenest ellentmondó érdekekre és elképzelésekre ugyanazokat a szavakat húzták rá. Ám éppen a „fenntartható fejlődés” fogalmának ez a gyenge pontja lett a legerősebb láncszem. Nemigen találunk olyan konferenciát, amely ekkora hatást gyakorolt volna a politikai közéletre, pusztán nyelvi megfogalmazásán keresztül.

1.2 A civil társadalom világítótornya

Ellentétben a kormányközi konferenciával, a „globális fórum”, amely a civil szervezeteket hívta össze, az új elképzelések és tervek valóságos melegágyának bizonyult. Ugyanakkor a két eseményt átszötte egyfajta szimbolikus kapcsolat. A hivatalos ENSZ-konferencia szükségessége nem merülhetett volna fel, ha nem áll mögötte a nemzetközi zöld mozgalmak két évtizednyi tudatos „harciasága”. Éppígy a párhuzamosan életre hívott globális fórum

sem gyakorolhatott volna akkora hatást a szomszédos, hatalmasokat és kitünőségeket felvonultató csúcstalálkozó nélkül. A rákövetkező években, ahogy a civil szervezetek számos országban rohamosan szaporodni kezdtek, a szembenálló csoportok gyakorta húztak hasznot a Rióban megszerzett legitimitációból. Tény, hogy még manapság is gyakran kell a civil szervezeteknek a riói örökségre hivatkozniuk a felvetett problémák jogosságának igazolásakor.

Ugyanakkor a civil társadalom, az üzleti élet és a helyhatóságok kezdeményezéseivel szemben a nemzeti kormányokról nemigen mondható el, hogy a fenntartható fejlődés kapcsán jeleskedtek volna. Az említett csoportokkal ellentétben, Rió hatása csaknem észrevétlenül siklott el számos állam politikai életében. A riói gondolatok jó talajra találtak a civil társadalmi szférában, ahol a különböző csoportok vitákat hívtak életre, kutatóközpontokat hoztak létre, kiadványokat tettek közzé, megteremtették a destruktív fejlesztési tervek ellen harcoló képviselőket, számos gyártó döntött úgy, hogy újratervezti termelési láncát és termékeit, helyi önkormányzatok újra felfedezték a tömegközlekedés előnyeit, a rovarirtómentes növénytermesztést, vagy az energiatakarékosabb otthonok építését. A folyamat talán legszembeütőbb melléktermékei az iparban felbukkanó ökológiai hatékonyságot szolgáló újítások, valamint az Agenda 21 helyi programjai voltak. A biodiverzitás területén például, női aktivisták indították útjára a genetikai források megőrzéséről és regenerációjának szükségességéről szóló vitát. Számos elszigetelt kis embercsoport szerveződött szerte a világon, amely nagyon fontos lépéseket tett a fenntartható fejlődés modellezésére, és ahol már megszületett az átálláshoz szükséges ta-

paszlatok egy része. Ezek a kis védőbástyák, ahol már felgyülemlt a szükséges tapasztalat és a jövőre vonatkozó előkészületeket is megtették, az események előterébe kerülhetnek, amikor egy krízis nyomán kényszerű változások előtt állunk majd. Elmondhatjuk tehát, hogy Rió nagyobb visszhangra talált mikro-szinten az általa beindított kezdeményezésekkel, mint kormányzati szinten.

Hatalmas segítséget jelentett civil társadalom számára, hogy igénybe vehette Rió '92-t, mint referencia-pontot. Az elmúlt évtized folyamán a civil szervezetek már rutinosak váltak abban, hogyan ösztökélhetik cselekvésre a kormányzatot azáltal, hogy szembesítik ígéreteivel. A fenntarthatóság nevében Rió létrehozott egy legitimációs terepet a másként gondolkodó, újító cselekvés számára, még akkor is, ha időnként kormányok, vállalatok és multilaterális intézmények ellenállásával került szembe. Rió szálla lett a hatalom eljövendő birtokosainak szemében. Egyfajta alapszabályként szolgálva, a riói nyilatkozatok könnyen elérhető fegyverré váltak, ha a hatalmi gépezetet kellett lefékezni a közösség érdekében. És ahogy az alkotmány sem veszti érvényét, ha nem tartják be, úgy a riói elvek sem lettek kevésbé értékesek csupán azért, mert nem követték cselekedetek.

1.3 Be nem tartott ígérek

Tágabb perspektívából mégis azt mondhatjuk, hogy Rió hiú ábrándokat keltett. Habár a konferencián a kormányzatok képviselői a világ szeme láttára és füle hallatára elkötelezték magukat, hogy féket vetnek a környezet tönkretételének és a társadalmi hanyatlásnak, e folyamatok visszafordulásának semmi jele nem mutatkozott az elmúlt tíz év során. Épp ellenkezőleg, a világ egyre mélyebben süllyed bele a szociális és ökológiai kátyúba, annak ellenére, hogy néhány területen sikerül a jólétet növelni. Mintha mi sem történt volna, a világrendre kisebb és nagyobb katasztrófákkal kénytelen szembenézni. Valójában nem csupán a kormányzatok felelősek az ügyek ilyen nyugtalanító állapota miatt, különösen annak a ténynek a fényében, hogy a modernitás egyre jobban összefonódó nyomása nagyobb erőt képvisel, mint maguk az egyes kormányzatok. Mindazonáltal a kormányok voltak azok, amelyek megszegték riói ígéreteiket, amikor közönnyel, vagy éppen nyílt ellenszenvvel viselkedtek az iránt, ami mellett az első között kötelezték el magukat. Ötven év múlva, amikor a Föld éghajlata jóval melegebb, fajainak sokasága jóval kisebb lesz, és lakói nagy része számára

sokkal kevésbé lesz kellemes, Rióra talán úgy tekintünk majd, mint az utolsó lehetséges pillanatra, amikor még le lehetett volna térni az összeomlás felé vezető útról.

Nem áll szándékunkban az elmúlt évtized összes, egyre romló környezeti tendenciáját bemutatni. De általánosságban borzalmas a kép. A források végletes kiaknázásának megállítására már nem elegendő, hiszen valójában arra lenne szükség, hogy ezek a folyamatok hajtűkanyar-szerűen visszaforduljanak. A Föld egészét tekintve csupán annyi a jó hír (legalábbis a környezet, de nem feltétlenül az emberi lények számára), hogy a környezeti védelem alatt álló területek nagysága világviszonylatban növekedett, hogy a az ózont károsító gázok (CFC) kibocsátása csökkent, és hogy a globális szénkibocsátás az 1998-as szinten stagnál. E néhány esettől eltekintve az emberiség túlzottan is megterheli a természeti forrásokat, területeket, és tovább nő a szennyező anyagok kibocsátása. Egyszerűen több faj és élőhely lesz a kihalás és megsemmisülés áldozata, az őserdők kiirtása változatlan sebességgel folyik tovább, a termőtalaj eróziója erősödött, az óceánok túlhalászása sem állt meg, és egy újabb fe-

nyezetés: a génebézetileg előállított rombolás is megjelent. Természetesen az összesített globális kép mögött nem láthatjuk a helyi, kisebb sikereket. Ahogy azonban az élet földi léptékkal mérhető, fontos, ha mégannyira későn is, hogy az élet integritása és rugalmassága a bioszféraalkotó egyedi életek hálójából adódik. Bármennyire sikeresnek bizonyult is a riói műtét, a páciens állapotában továbbra sem következett be javulás.

Rióban ugyanakkor nem csupán a természetről esett szó. Mint a konferencia címe programszerűen mutatja, a fejlődés csaknem olyan fontossággal bírt. A déli országok számára a riói konferencia előkészítése során döntő kérdésnek bizonyult, hogy a témák körébe felvegyék a fejlődést, ennek hiányában meglehet, nem járultak volna hozzá az ENSZ-konferencia megrendezéséhez. Akkoriban a Dél épp csak hogy kilábaló félben volt az „elvesztetett évtizedből” – a nyolcvanas évekből -, és rendkívüli szerepet tulajdonított annak, hogy nagyobb részt kapjon az erőforrásokból cserébe azért, hogy magáévá teszi az új, környezetvédelmi rendszabályokat. Úgy tekintett a „riói alkura”, mint az Agenda 21 támogatásának ígéretére nagy mennyiségű erőforrás átcsoportosításával, amennyiben a résztvevők feltétel nélkül aláírják a környezeti megállapodást. Nemcsak az tűnt nyilvánvalónak, hogy Észak végre figyelmet szentel a fenti kérdéseknek, hiszen önnön érdekei forogtak kockán, hanem az is egyértelműnek látszott, hogy a hidegháború végével egy új, igazságosabb békeidőszak jön el. Ezek a remények kútba estek. Az UNCED Titkárságának becslései szerint

1993 és 2000 között évi 600 milliárd USA dollárra lett volna szükség az Agenda 21 végrehajtásához az alacsony jövedelmű országokban, melynek egynegyedét voltak hivatottak biztosítani a hivatalos fejlesztési támogatások (ODA). Céljaik elérése érdekében a gazdag országok még arra is hajlandóak voltak, hogy ígéretet tegyenek: GNP-jük 0,7 %-át ODA-ra fordítják. Ám az ígéretet éppoly gyorsan váltak semmivé, mint ahogy a Riót követő évek szaladtak el. Valójában az 1992-es 69 milliárd USA dolláros támogatások 2000-re kevesebb, mint 53 milliárd dollárra apadtak (French, 2002). Ezen túl, a felajánlott további beruházások sem születtek meg. Rió egyetlen kézzelfogható pénzügyi eredménye a Globális Környezeti Alap (GEF) kb. 5 milliárd dollárnyi felajánlása, melyet azóta is csak részben költöttek el. Ráadásul a legtöbbet hangoztatott ígéret, a környezetkímélő módszerek átadása nagyrészt el sem kezdődött. Végül, már Rióban is kitűnt, hogy az északi kormányok Dél iránti magatartása kétértelmű, az utána következő évek pedig semmi kétséget nem hagytak efelől. Nemcsak a Rióban született ígéret maradt beteljesületlenek, de a Délnek számos más esetben szembe kellett néznie azzal, hogy nyájasan semmibe veszik. Ide tartozott többek között az IMF szerkezetátalakítási politikája, a koppenhágai társadalmi világtalálkozó, a G7-ek adósságcsökkenési programja, a nyersanyagárak esése a világpiacon, nem is beszélve a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) politikai arroganciájáról. Őszintén szólva, Dél csúf vesztesőfutását láthatjuk a Riót követő évtizedben.

1.4 Marrakes tromfolta Riót

Alig két év kellett hozzá, hogy ugyanazok a kormányok, amelyek Rióban a Föld megmentőiként léptek fel, ismét összegyűljenek Marrakesben és kalmár módjára elárverezzék azt. A Kereskedelmi Világszervezet (WTO) 1995. januári megalakításával mosolyogva fogadták el mindazokat a kötelezettségeket, amelyek nem szándékosan ugyan, de a természeti kincsek kiárusításának felgyorsulásához vezettek szerte a világon. Míg Rió központi kérdése a természeti környezet védelme és körültekintő felhasználása volt, Marrakes központi témája, az uruguayi GATT-találkozó eredményeképpen, a nagyvállalatok természeti kincsekhez való korlátozás nélküli hozzáférése volt. Amíg Rió arra sarkallt, hogy az állami hatóságok hajtsák végre a közjó érdekében hozott szabályokat, Marrakes meggyöngítette az államok szabályozó szerepét a szabad vállalati mozgás érdekében. Ennek eredmé-

nyeképpen az utóbbi tíz évben a nemzetközi politikát a határok nélküli világkereskedelem létrehozására irányuló könyörtelen kísérletek sora jellemzi, ahol a tőke és a javak (de nem a lakók!) szabadon mozoghatnak, és amelyet csakis a kereslet és a kínálat törvényei irányítanak. Távol attól, hogy prioritást adjanak a fenntarthatóságnak vagy a demokráciának, a jelenlegi világszintű ügyek kapcsán, mind az Észak, mind a Dél elitje úgy határozott, a piac szabadsága a politika legjobb értékemérője. Míg Rió a retorikában jeleskedett, Marrakesről elmondható, hogy a gyors végrehajtás volt legfőbb erénye. A fontossági sorrend megfordítása minden Riót követő komolyabb fejlődést visszavetett, sőt gyakran még a pozitív folyamatokat is visszajára fordította.

Amint a neoliberális globalizáció a globalizáció legfőbb formájává nőtte ki magát, három fontos hatását fi-

gyelhetjük meg. Először is a globalizáció bevallott célja, hogy kiterjessze a gazdasági növekedést mind léptékét, mind mozgásterét tekintve. Ugyanakkor az OECD országokból kiinduló beruházási tőke a fejlődés történelmileg idejétmúlt modelljét csontosítja meg az újonnan iparosított országokban is, és messze azokon túl. Ez a végzetes közgazdasági logika, mely nagyrészt a meg nem fizetett természeti kincsek árucikké alakításán alapul, most a Föld legtávolabbi zugaiba is eljut. A nemzeti jövedelem növekedése történelmileg minden esetben összekapcsolódik az erőforrások kihasználásának növekedésével. Ugyanakkor ez a növekedési görbe gyors visszaesést mutat a poszt-indusztriális gazdaságokban, miután a fennemtarthatóság magas szintjét elérik. Továbbmenve, a szabályozás csökkentését láthatjuk abban a rendszerben, ahol az árak nem tükrözik a valóságos ökológiai értéket. Ennélfogva a piac mindennemű kiterjesztése, még az egységre eső hatékonyság növelése is, végső soron a környezet rombolásához vezet. Nem csoda, hogy eltűnnek az erdők, pusztul a termőtalaj, és a légkör megtelik szénnel. A gazdasági terjeszkedés kényszere, amit a piac liberalizációja még tovább sarkallt, letörölte a színről a mérsékelt haszon elvét, amely Rió nyomán akár meg is válósulhatott volna.

Másodszor, a nyílt piacok nyomása csak nagyon kevés déli és keleti országot sarkallt arra, hogy felpörgesse természeti kincseinek kiaknázását. Mivel a szerkezetátalakítás többé-kevésbé állandó vitaforrássá vált, a pénzügyi megszorítások, a szociális kiadások megnyirbálása, az export támogatása mind-mind stabil játékteret biztosít a befektetők és a kereskedők számára. A valuta stabilizálása és/vagy a külföldi adósságok megfizetése érdekében a nemzeti kormányok számára mindig ott van az ásványi és természeti erőforrások kiaknázásának gyorsítása és annak exportálása, mint könnyű rövid távú megoldás. Az egyre nagyobb mennyiségű olaj, gáz, fa, érc és más erőforrások világpiacra dobásával azt remélik az államok, hogy megvédhetik exportbevételeiket a visszaeséstől. Kétségbeesett helyzetben az államok kiárúsítják akár a „családi ezüstöt” is. Itt van például Oroszország, amely kiárúsította Szibéria kincseit, Szenegál, amely halászati jogot adott Spanyolországának és Japánnak, Mexikó, amely lehetővé tette az erdőirtást a peso krízise során, és éppígy járt el Brazília és Indonézia. Ha a világpiacon egy ország a szakadék szélén áll, a fenntarthatóság lesz a legutolsó tényező.

Harmadszor, a világpiacon nyomás alatt álló kormányzatok gyakorta feláldozzák a köztulajdon, közjavak védelmét az egyes üzleti szereplők kereskedelmi érdekeiért. Az a kényszer, hogy a mozgékony tőke számára minél barátságosabb körülményeket teremtsenek, fékezi az

újabb szabályozások létrehozására való törekvést, sőt, inkább a már meglévő szabályok gyengítéséhez vezet. Ahogy a gyártószektor egyik országból a másikba való át-helyezésének költsége egyre jobban csökkent, a transznacionális vállalatok abba a helyzetbe kerültek, hogy az egész világon tetszésük szerint válogathatnak a számukra legmegfelelőbb politikai és intézményi feltételek között. A gazdasági erő így politikai erővé lép elő, mivel azzal, hogy a nagyvállalatok munkahely-teremtési és adófizetési lehetőségekkel kecsegtetnek, kijátszhatják a városi, a környezeti és a társadalmi szabályokat. A kormányok ugyanazokkal a társadalmi és környezeti kérdésekkel kerülnek szembe újra és újra: amikor a védelem legfontosabb lenne, akkor tudják a legkevésbé biztosítani azt.

Mindezek ellenére Rió hivatalos dokumentumai a közgondolkodás szintjén máris alkalmazkodtak a gazdasági szabályozás előrenyomulásához. Már Rió sem rejtette véka alá, hogy támogatja a szabad piacot. Az Agenda 21 második fejezetében a következő ajánlást találjuk: „Járuljunk hozzá a fenntartható fejlődéshez a kereskedelem liberalizálásával, a kereskedelem és a környezet kölcsönösen támogassák egymást” (3. cikkely). Ennélfogva a kormányoktól elvárták, hogy „tegyék megfontolás tárgyává az Uruguayi Forduló eredményeit, és foglaljanak állást a nyitott, nem-diszkriminatív, és pártatlan többszintű kereskedelmi rendszer mellett” (9. cikkely). Egyfajta neoliberais szemlélet ily módon eleve ráépült a riói diskurzusra. Az ipari lobbik annak rendje-módja szerint fel is sorakoztak, hogy mindenkit megnyugtassanak: a feltétlen és korlátlan mozgási szabadságú vállalatok inkább a megoldás letéteményesei, mint a problémák forrásai. Ezt az a szemlélet is alátámasztotta, lett legyen bármennyire is megkérdőjelezhető, mely szerint a gazdasági növekedés a fenntarthatóság alapja, és a szabad piac a hatékonyság hajtómotorja. Általánosságban úgy festették le a környezetvédelmet, mint a privatizáció és a dereguláció, avagy államtalanítás eredményét. Az elv, miszerint az erőforrások felhasználásának hatékonysága gyorsabban nőne, ha a szabad piac érvényesülne, a legkritikább esetben igaz az óriás beruházásokra. Rió ily módon hozzájárult ahhoz, hogy a fenntarthatóság előmozdításának következő lépéseit a növekedésben és a szabad piac bevezetésében vázolják fel. Sajnálatos módon ahogy a szabad kereskedelmet támogató szemlélet a rá következő években széles körben elterjedt, rá kellett jönnünk, hogy e tévedés magjait már Rióban elvetettük.

*Ha a világpiacon
egy ország
a szakadék szélén
áll, a fenntartha-
tóság lesz
a legutolsó
tényező.*

1.5 Ingoványos terület: diskurzus a fejlődésről

A Dél és Észak kormányai között létrejött istentelen szövetség, a fejlődés=növekedés képlet elfogadásán alapult, amely nagymértékben aláásta a riói szellemiséget.

Rió elkövette azt a hibát, hogy nem mondott búcsút a fejlődés hagyományos felfogásának. Épp ellenkezőleg, a Rióban megjelenő kormányzati képviselők, bár nagyon is tudatában voltak a környezet egyre hanyatló állapotának, kitartottak a fejlődés újraindítása mellett. A legtöbb riói dokumentum alapvető fontosságúnak tartja a fejlődéshez való jogot, és ennek megfelelően komoly diplomáciai munkába került, hogy a szövegekből kiirtsanak minden olyan részt, mely esetlegesen úgy értelmezhető, mint a fejlődéshez való jog megkurtítása. Ám a fejlődés gyakorlatilag bármit jelenthet: a felhőkarcolók építésétől a latrinák felállításáig, az olajkitermeléstől az ivóvíz-kutak fúrásáig, szoftveripar telepítésétől faiskolák létrehozásáig. A fejlődés kifejezés így csupán egy hatalmas üresség, amely valamiféle homályos módon pozitív értelmet kapott. Ebből egyenesen következik, hogy könnyen felhasználható egymással szöges ellentétben álló nézőpontok alátámasztására. Egyrésztől például ott vannak a bruttó nemzeti termék (GNP) hívei, akik az egy főre jutó termelés növekedéseként határozzák meg a fejlődést, és ebben csöppet sem zavarja őket az a tény, hogy a növekedés általában a természeti és társadalmi tőkét aknázza ki a pénztöke érdekében. A másik oldalról az igazságosság szószólói viszont abban látják a fejlődést, hogy több, a nemzeti és társadalmi örökségen alapuló jogot és erőforrást kell juttatunk a szegényeknek és gyengéknek. Ha közös keretbe helyezük e két elképzelést, máris sikerült biztos receptet előállítanunk arra nézve, hogyan idézzünk elő bábeli zűrzavart, vagy nyújtsunk kibúvót politikusaink számára. A Riót követő évek számos hibájának gyökere a fejlődés alapkoncepciójának bizonytalan, ingoványos felépítése.

Ennek egyik eredménye, hogy a fenntartható fejlődés fogalma igazából nem nyert világos értelmet pusztán azáltal, hogy összekapcsolták a „fejlődés” és a „fenntarthatóság” fogalmakat. Nem meglepő tehát, ha nem teszi könnyebbé a fejlődés fogalmának meghatározását az, hogy mellétettünk egy jelzőt. Mindvégig homályos maradt az a kérdés, hogy tulajdonképpen mit is kellene fenntarthatóvá tenni, ez pedig örökös vitákhoz vezetett a fenntartható fejlődés természetét és érvényességi területét tekintve. Már 1980-ban „A Föld megőrzési stratégiája” kidolgozása során – ez volt az első hivatalos dokumentum, amely a fenntartható fejlődéssel foglalkozott – a fenntarthatóságban a hangsúly áthelyeződött a természetről a fejlődés szóra. Amíg a „fenntartás” szó azelőtt az élő erőforrások, például az erdők és

halászhelyek megőrzésére vonatkozott, ezután átveddött a fejlődés kifejezésre. Az ezt követő években a nemzetközi élet szereplői, a hatalom irányította kormányoktól a profit-vezérelt vállalatokon keresztül egészen a bennszülöttekig és városi akciócsoportokig, mindenki kialakította a maga elméletét a fenntartható fejlődés jelentéséről.

Mivel a „fejlődés=növekedés” könnyen beleérthető a fenntartható fejlődés jelentéskörébe, nem könnyű megszabadulni a Rió generálta növekedés-ideológiától. A növekedés-ideológia óriási hatást gyakorolt a fejlődésre, és a fenntarthatósággal kapcsolatos elképzelések alakulására. Amennyiben a növekedést természeti törvényként értelmezzük, úgy minden erőnk arra kell fordítanunk, hogy a növekedés eszközeit megreformáljuk; többek között például a különböző technológiákat, a szervezetek felépítését, az ösztönző mechanizmusokat, ugyanakkor a növekedést – például az életszínvonal emelkedését, a választék és a fogyasztás növekedését – biztosra vesszük. A dolgok illetően elrendezése viszont magával hozza, hogy teljesen megfelelünk a természet teherbíró-képességéről. A tudatos odafigyelés ugyanis megkérdőjelezi az efféle vég nélküli növekedést. Hova vezet a növekedés? Miféle cél igazolja a véges természeti értékek kisajátítását? A tankgyártás, az autópálya-építés, vagy hogy élelmissert termelünk az éhezők számára? Elvégre nyilvánvaló, hogy az a társadalom, amely autókra, bevásárlóközpontokra, egyre terjeszkedő városokra, kemikáliákon alapuló mezőgazdaságra és olajzabáló erőművekre épül, hosszú távon semmiképpen sem lehet fenntartható. Nem véletlen tehát, hogy a fejlődés=növekedés filozófiája eleve kizárja az efféle kérdéseket, elveti a korlátozás gondolatát, és ily módon egy újabb fontos tényezője lett annak, hogy a riói folyamat eredménytelenül zárult.

Mind a Dél, mind az Észak és az ex-kommunista országok számára is politikai szempontból igencsak hasznosnak bizonyult, hogy nem kérdőjelezték meg a fejlődés=növekedés képletet. Mind a Dél, mind a gazdasági változást épp átélő országok továbbra is úgy beszélhettek a korlátlan gazdasági növekedésről, mint igazságosság és a politikai legitimitáció alapjáról. Ugyanakkor elfelejtették feltenni a kérdést, hogy „miféle növekedés?”, „kinek a céljait szolgáló növekedés?”, és „milyen irányú növekedés?”. Észak számára – szükségtelen is mondanunk – a „fejlődés” áldásaival a növekedés támogatói igazolva látták az újonnan megnyílt

gazdasági versenypályákon való előrenyomulásukat. Miután a „fejlődés” továbbra is vitathatatlanul fennállt, ezért a hivatalos környezeti politikában nem jelent meg, hogy a Nyugat vagy ha úgy tetszik, Észak milyen kíméletlen hajsztát folytat saját túlfejlődése és gazdasági hatalma érdekében. Így Dél és Észak elitje nyugodtan

tekinthetett magára úgy, mint Rió értékeinek őrzőire. Valójában azonban a Dél és Észak kormányai között létrejött istentelen szövetség, a fejlődés=növekedés képzet elfogadásán alapult, amely nagymértékben aláásta a riói szellemiséget. Vajon képes lesz-e a johannesburgi világtalálkozó újra életet lehelni bele?

Visszatekintés Rióra

- Rió világszerte óriási lökést adott a környezeti politika számára, mind az üzleti, mind a kormányzati szférában. Lefektette a nemzetközi kormányzásban a bioszféra-politika alapjait.
- Rió fokozta a fenntarthatóságra irányuló, a társadalom mikro szintjén – a civil szféra, az üzleti élet és a helyi hatóságok körében – megjelenő kezdeményezések legitimitását.
- Észak visszatáncolt a riói alkutól, és Dél továbbra sem mutatott érdeklődést a környezeti problémák iránt. A Föld általános egészségi állapota tovább romlott, és a globális egyenlőtlenség még nagyobb méreteket öltött.
- Eközben a kormányok a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) cselekvési tervét a riói elkötelezettségek elébe helyezték, amikor jóváhagyták a határok nélküli világpiac létrehozását.
- Rió nem tudott elszakadni a „fejlődés=növekedés” fogástól. Miféle fejlődést kívánunk? kik számára? és milyen irányba?; ezek a kérdések jelentik a választóvonalat, amikor fenntarthatóságról beszélünk.

2. rész

Johannesburgi teendők

Johannesburg célja, hogy Rió eredményeit túlszárnyalja, de fennáll az a veszély, hogy visszafejlődést hoz majd Rióhoz képest. A riói környezeti és fejlődési konferencia két fontos válságra keresett megoldást: a természet és az igazságosság válságára. A környezetvédőktől – akik általában az északi féltekén születtek – azt várták, hogy vegyék figyelembe a világ polgárainak többségét alkotó nyomorgó és szűkséget szenvedő emberek érdekeit. Ezzel szemben a fejlődéspártiaktól – akik többnyire déliek voltak – azt várták, hogy vegyék figyelembe, milyen katasztrofális hatásokkal jár a természeti erőforrások kizsákmányolása. Jellemző módon a környezetvédők az erdőirtások, a vegyszerekre alapozott mezőgazdaság és az erőművek telepítése ellen emelték fel szavukat, míg a fejlődéspártiak a fakereskedelem, az élelmiszerellátás javítása, valamint a falvak villanyárammal való ellátása mellett törtek lándzsát. Ez volt az oka, hogy a világtalálkozó a környezetvédelmi és fejlődési törekvések összehangolását tűzte ki célul, azzal a szándékkal, hogy megszabadítsa a döntéshozókat attól a dilemmától, hogy a környezet egyre súlyosbodó krízisét növeljék-e tovább a fejlődés érdekében, vagy az igazságosság szenvedjen-e csorbát a környezet védelme miatt.

Úgy tűnik, a riói folyamat nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Mindmáig megválaszolatlan maradt tehát a kérdés, miként lehetne igazságot szolgáltatni a bioszféra rendjének felborítása nélkül. Természetesen azt, hogy az emberek megsegítése és a természet védelme összeegyeztethető, számos esetben demonstrálták már: organikus mezőgazdaság, fenntartható erdőgazdálkodás és az erőforrásokat hatékonyan felhasználó ipari termelés létezik már. A környezet és a fejlődés összeegyeztetése azonban makro-szinten még több fényévnnyi távolságra áll egymástól. Ha azt állítjuk, hogy a környezet szempontjából nem a legjobban alakulnak a dolgok, akkor ez még inkább igaz a fejlődés kapcsán. Annak ellenére, hogy az összes riói dokumentumban kiemelkedő súllyal szerepel a „fejlődés”, a Dél azon igényét, hogy legitimációhoz és egyenlő jogokhoz juthasson, nagymértékben aláásták az elmúlt évtizedben, tovább növelve a Dél országainak azon félelmét, hogy még jobban visszaesnek a fejlődésben, és örökre kizárják magukat a modern világ áldásaiból.

Ezzel a háttérrel a Dél – különösen a találkozóhoz otthont adó Dél-Afrika – szeretné, ha a johannesburgi találkozó inkább a fejlődéssel, semmint a környezeti problémákkal foglalkozna. Míg Rióról azt tartják, hogy ott az Észak dominanciája érvényesült, addig a johannesburgi találkozótól azt remélik, hogy a Dél világtalálkozója lesz. Csakugyan, a konferencia címe, a „Világtalálkozó a fenntartható fejlődésről” világosan rámutat arra a szándékra, hogy bevonják a „fejlődés” fogalmát a politikai cselekvési tervekbe. Ez, nézeteink szerint indokolt is, ha figyelembe vesszük, hogy a világpolitika következetesen semmibe veszi az egyenlőség kérdését. Úgy érezzük, nagyon is megérett az idő arra, hogy figyelmünket arra a strukturális egyenlőtlenségre irányítsuk, amely mintegy csapdába ejti a nyomorúságos, emberhez méltatlan körülmények között élők nagy részét.

Ugyanakkor meg vagyunk győződve arról, hogy ha csupán a fejlődésre koncentrálnánk, mintha a természet világméretű krízise nem is létezne, az erős visszaesést jelentene Rióhoz képest. Egyfajta regressziót jelentene, elfordulást attól az egyre jobban elismert nézettől, hogy a természet erői végesek. A Dél számára is káros lenne ez, hiszen az igazságosság nem választható el az ökológiától. Épp ezért, ha meg akarunk felelni a Rióban támasztott elvárásoknak, hatékonyan kell reagálnunk a Dél egyenlőségigényére, és ugyanakkor teljes mértékben figyelembe kell vennünk a Föld biofizikai korlátait. Egyesek

szerint az emberiségnek választania kell az emberi nyomorúság és a természeti katasztrófa között. Ez a kérdés így hamis. Meg vagyunk győződve róla, hogy az emberi szenvedés megszüntethető természeti katasztrófa előidézése nélkül is. És viszont is igaz: a természeti katasztrófák kivédése is megoldható anélkül, hogy az embereket szenvedésre ítélnék. Felkészülten kell szembenéznünk ezzel a kérdéssel, még akkor is, ha ehhez újra át kell gondolnunk technológiáinkat, intézményeinket, és a világon napjainkban eluralkodott szemléletmódot. Johannesburg új kezdetéhez vezethet.

2.1 Félre az utánnázással!

Részben előírásaival, részben csábító perspektívájával a nyugati fejlődés modellje nem kis hatást gyakorolt a Dél államainak elképzeléseire, hiszen nem csupán egy másfajta, hanem egy feltételezhetően jobb élet kézzelfogható lehetőségét kínálta. A dekolonizáció után a frissen megszerzett politikai függetlenség ellenére a Dél az északi iparfejlesztést vette mintául, és minden igyekezetét a gazdagabb országok utolérésére fordította. A kommunizmus bukását követően a közép-európai és közép-ázsiai országok kapva kaptak a kapitalizmus és a szabad piac kínálta csodás lehetőségek után. A győztes mindent visz – beleértve a képzelet lehetőségét is. A különböző országok fejlődésének iránya, boldogulása általában nem a természetes, történelmi és tradicionális gyökerekből eredt, hanem a nyugati modell utánnázásán alapult. Ilymódon a nemzeti önértékelés csakis azáltal érhető el, ha modernnek vagyunk, ha a Nyugat egyenértékű félként kezel bennünket, ha utolérjük a fejlett országokat.

Az efféle utánnázó fejlődés a végét járja. Nem mint ha a Nyugat utánnázása nem váltotta volna be a hozzá fűzött reményeket, hanem mert a nyugati fejlődésmodell történelmileg elavult. A globális környezeti válság megjelenéséig természetesen még lehetett érvelni az Észak-Atlanti-óceán két partján a huszadik század utolsó negyedében létrejött technológiai fejlődés felsőbbrendűsége mellett. Csakhogy egyre nyilvánvalóbb, hogy dicsőséges eredményeinek jó része valójában érzékcsalódás és színlelés. Alapvető természete, hogy az erőforrásokat a természettől elveszi és az embernek juttatja, ugyanakkor a természetet kiszípolozza és lealacsonyítja. Ez pedig azzal jár, hogy a természet, amely az erőforrásokat szolgáltatja (víz, fa, olaj, ás-

ványkincs, stb.), a területek (bányaterületek, települések, infrastruktúra) és a szennyezést elnyelő óceánok, talaj, légkör lerombolódik, vagy teljesen tönkremegy. Gondoljunk csak az utóbbi ötven év környezeti folyamataira: az üvegházhatásért felelős gázok koncentrációja meghaladta az elfogadható szintet, a világ összes felszántható földterületének egyharmada pusztulásban van, éppígy az esőerdők egyharmada, az édesvízkészletek egynegyede, a halászható halállomány egyötödét kifogták már, nem is említve a számos kihalt növény- és állatfajt. És habár csupán a Föld lakosságának kisebbik része, alig néhány nemzedéknyi időben, vett részt benne, a lakomának hamarosan vége szakad.

Drámai helyzetben vagyunk. Jelenleg a világ sokkal többet fogyaszt el annál, mint amit a természet újra tud termelni. Számítások szerint az emberi tevékenység az 1970-es évek óta meghaladja a bioszféra kapacitását. Ettől az időponttól kezdve az ökológiai túlfogyasztás lett az emberi történelem legfőbb ismerető jegye. 1997-ben a túlfogyasztás elérte a Föld tűrőképességének 30%-át, de akár 40-50%-ról is beszélhetünk, ha az összes élőlény szükségleteit hozzászámítjuk (WWF 2000). A túlfogyasztás nagy része a fosszilis tüzelőanyagok tékozló felhasználásából ered. Az ezekből adódó szénkibocsátás hatalmas, bioproduktív felületet használ természetes szeméttárolójának. Elsősorban fosszilis tüzelőanyagok miatt jutott zsákutcába a hagyományos fejlődés, amely ebben a pillanatban kizárólag a szociális igazságtalanság vagy a bioszféra tönkretétele közötti, rendkívül kínos választás lehetőségét tudja felkínálni. Abban az esetben például, ha az iparosodott világ egy főre eső szénkibocsátását felszoroznánk az összes egyéb ország lakosa-

A nyugati fejlődésmodell történelmileg elavult.

inak számával, akkor azt találnánk, hogy a kibocsátás ötszöröse lenne annak, mint amit a légkör képes elnyelni – s ekkor még nem is számoltunk a népességszám növekedésével. Másképpen fogalmazva, ha a világon mindenütt az iparosítás klasszikus modelljét követnék, öt planétára lenne szükség, hogy a gazdasági fejlődéssel járó szén-kibocsátást elnyelhesse. Amennyiben az emberiség ebbe az irányba tartana építhet, az egyenlőségre való törekvés hatalmas katasztrófa melegágya lenne.

Mindebből az következik, hogy kénytelenek vagyunk szembenézni azzal a következtetéssel, mely szerint a Föld egyre növekvő népessége nem képes elérni a nyugati életszínvonalat a fejlődés klasszikus modelljét követve. Az ehhez szükséges források túlon túl hatalmasak lennének, elképesztően drágák, és az ipari fejlődéssel együtt járó szennyezés katasztrofális hatást gyakorolna a helyi és globális ökológiai rendszerekre. Ugyanakkor az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programjának (UNDP) az emberi fejlődésről szóló 1998-as beszámolójában hangsúlyozzák, hogy „a fejlődő országoknak fokozniuk kell fogyasztásuk növekedésének ütemét, ám nem szabad követniük az elmúlt fél évszázad gazdag és gyorsan növekvő gazdaságait”. Függetlenül attól, hogy valóban jót tanácsolnak, nem világítanak rá arra a lehetőségre, amely a déli félteke számos országa előtt nyitva áll. Valószí-

nűleg egyedülálló történelmi lehetőség áll előttük, amennyiben „alulfejlettségük” áldásosnak bizonyulhat, és így sajátos módon a maguk javára fordíthatják azt az átalakulás időszakában. Egy olyan, történelmi-kritikus pillanatban, amikor a fosszilis tüzelőanyagoktól való függőség zsákutcába juttatja az iparilag fejlett országokat, azok a gazdaságok, amelyek mindaddig hátrányos helyzetben voltak, egy csapásra előnyösebb helyzetben találják magukat. Mivel még nem ejtette őket rabul az iparosítás elavult rendszere, lehetőségükben áll, hogy bravúros huszárvágással át lendüljenek a poszt-fosszilis történelembe, és olyan fejlődési ösvényre lépjenek, amely a szegények és a környezet érdekeit együttesen szolgálja. Ha gazdaságuk nem függ már többé az erőforrások kizsákmányolásától, és társadalmi fejlődésünk elválaszthatóvá válik a gazdasági fejlődéstől, akkor lépnek a fenntartható fejlődés hosszú útjára. Siker esetén akár visszajára fordíthatnák a jelenlegi mester-tanítvány viszonyt, és megmutathatnák a „fejlett” világ számára, hogyan léphet ki jelenlegi önsors-rontó gazdasági rendszeréből. Ez a kedvező alkalom, mely a küszöbön áll, pillanatok alatt szertefoszlik, amint a Dél a nyugati mintákat követő fejlődés útjára lép. Csakis akkor válthatja be a hozzá fűzött reményeket, ha a Dél veszi a bátorságot, és felsorakozik egy olyan jóléti modell mögé, mely különbözik a nyugatitól.

2.2 A gazdagok ökológiai lábnyomának csökkentése

Ökológia nélkül elképzelhetetlen igazságosság a Földön. Ha nem így lenne, a bioszféra zűrzavarba zuhanna. Annak megértése, hogy rugalmas határai ellenére a globálisan rendelkezésre álló környezeti tér véges, új dimenzióval gazdagította az igazságosság fogalmát. Az igazságosság erősítésének lehetőségét időtlen idők óta keresi az ember, s elvárjuk, hogy az választ adjon a társadalmi hatalom felhasználásáról, mára pedig azt is, hogy a természet felhasználásának módjáról számot adjon. A hatalom birtokosainak mind politikai, mind természeti teret kell biztosítaniuk a hatalmat nem birtoklók számára, amennyiben lehetőség nyílik az igazságos eljárásra. Ez az oka annak, hogy miután elmúlt a természettel kapcsolatos tudás ártatlanságának kora, a természet kérdése elválaszthatatlan a hatalom kérdésétől. Éppígy a hatalom kérdése is összekapcsolódik a természettel.

A hatalom birtokosa határozza meg, hogy ki, mekkora részt kaphat a környezeti téből. Sem az egyes államok, sem állampolgáraik nem osztoznak ebből egyformán. Ellenkezőleg, a környezeti tér nagyon is igazságtalanul oszlik meg. Mindmáig igaz állítás az, hogy a Föld népességének 20%-a aknázza ki a földi erőforrások 70-80%-át. Ez az a 20%, mely a Föld hús- és halállományának 54%-át fogyasztja el, az összes előállított elektromosság 68%-át, a papír 84%-át használja fel, és az összes autó 87%-át birtokolja (UNDP, 1998, 2. o.). Az iparilag fejlett országok azok, amelyek csapra verik a természeti örökséget és kizsákmányoló módon használják kincseit, s amelyek az országhatárokon jóval túleső területeket is megcéloznak. Ökológiai lábnyomuk nagyobb – esetenként sokkal nagyobb –, mint saját területük, ezen túl pedig jóval több erőforrást használnak, és sokkal inkább igénybe veszik

A legnagyobb szakadék a globalizált gazdagok és a röghöz kötött szegények között tátong.

a környezetet, eltékozolván más országok javait. Tény, hogy az OECD országok 75-85%-kal lépik túl (gazdasági és igazságossági értelemben is) a nagyságuk révén megengedhető átlagos lábnyomukat. Az emberiség jólétben élő 25%-a akkora nyomot hagy maga után, mint a Föld teljes egészének biológiailag produktív felszíni területei (Wackernagel-Rees 1996., magyar kiadás: 2001, Föld Napja Alapítvány).

Különösen akkor vezet tévútra a hagyományos, Észak-Dél megközelítés, ha az erőforrások kihasználása kerül terítékre. A „Észak” és a „Dél” csupán „zombi kategóriák” (U. Beck), olyan kifejezések, amelyeket általánosságban használunk a mindennapi társalgásban, de semmiféle politikai realitás nem áll mögöttük. Klasszikus esete például, hogy a G7 (és Oroszország), valamint a G77 (és Kína) mindmáig létező metaforák, annak ellenére, hogy nem jelenítik meg a valós világpolitika dinamikáját. A „Dél”, mint gyűjtőfogalom, egy kalap alá veszi a legkülönfélébb országokat, kezdve az itteni pénzügyi világ fővárosának számító Szingapúrtól az olajban gazdag Szaúd-Arábián keresztül egészen az éhezés sújtotta Maliig. Az összemérés közös érdekét nehéz felismerni. Ugyanez igaz Északra is, ha nem is ilyen mértékben. Az „Észak” és a „Dél” ennél fogva csupán diplomatikusan csinálmányok.

Ennél is fontosabb azonban, hogy az immár klasszikus Észak-Dél kettéválasztás elhomályosítja azt a tényt, hogy a világot elválasztó nagy erővonalak ma már nem annyira Észak és Dél között húzhatók meg, hanem sokkal inkább az egyes társadalmakat vágják ketté. A legnagyobb szakadék pedig a globalizált gazdagok és a röghöz kötött szegények között tátong. Az Észak-Dél felosztás helyett, hogy nemzeteket választana el, az összes létező társadalom szövetét szeli ketté, annak ellenére, hogy mindegyik különböző alakzatot mutat. A Észak állampolgárainak nagy része alkotja a globális világ középosztályát, e csoport 80%-a származik Észak-Amerikából, Nyugat- és Kelet Európából, valamint Japánból. A maradék 20%-ot találjuk meg Délen, szétszórva mindenütt. A csoport mérete megegyezik azzal a durván 20%-kal, melyeknek közvetlen használatában van személygépkocsi. Az elmúlt évtizedben a globalizáció felgyorsította és intenzívebbé is tette azt, hogy ez az osztály a világszerte előállított javak nagy részéhez hozzáférjen, beleértve a kommunikációt és az utazást is. Ez leginkább az újonnan iparosodó kelet-európai államok és Oroszország esetében szembetűnő jelenség. Ennek az osztálynak a szerkezetét a transznacionális vállalatok tolják, hiszen ezek állítják elő önkifejezésének számos eszközét, így pél-

dául filmjeiket, divatjukat, zenéjüket és márkaneveiket. Ugyanakkor egész északi osztályok, például a munkanélküliek, az idősek, a versenyképtelenek, s velük együtt a Dél területein élők azon kapják magukat, hogy teljesen kimaradnak a globális gazdasági körforgásból. Minden egyes országon belül láthatatlan határok választják el a gyorsakat a lassúaktól, a bennfenteseket a kívülállóktól, a gazdagokat a szegényektől, a nyerőket a vesztesektől. Létezik egy globális Észak és létezik egy globális Dél, amely kiterjed még az egykori szocialista országokra is. Ez a fajta igazság azonban elvész akkor, amikor az „Észak” és a „Dél” fogalmát konvencionális értelmében használjuk.

A vállalatok irányította fogyasztói rétegeknek, Északon és Délen egyaránt, lehetőségükben áll, hogy a világpiacon megjelenő természeti erőforrások nagy részét saját hasznukra fordítsák. Vásárlóerejüknek köszönhetően képesek irányítani az erőforrások áramlását, ami intenzív nyersanyag-felhasználó gyártásuk és fogyasztásuk hajtóereje. Nemzeti és globális szintre is kinyúlik kezük, hisz minden irányból áramlanak hozzájuk az erőforrások. Globális szinten az erőforrások áramlásának hálózatát általában a transznacionális vállalatok hívják életre, befonva hálójukkal az egész glóbuszt –energiát és nyersanyagokat mozgatnak a nagy fogyasztású zónák felé. Országos szinten a városi középosztály is sikeresen megkaparintja a javait szolgáló erőforrásokat köszönhetően a tulajdonosi és támogatási mintáknak, valamint annak, hogy igényeik előbbre sorolódnak másokénál. Különösképpen a déli országokban jellemző, hogy a piac igénye a forrásokat kizsákmányoló módon előállított termékekre és szolgáltatásokra elsősorban attól az általában, viszonylag szűk rétegtől ered, amely a beszerzések irányítását a kezében tartja, és hajlamos a nyugati fogyasztási szokások utánzására. Ennek eredményeként az olyan országok, mint Brazília, Mexikó, India, Kína vagy Oroszország legbefolyásosabb csoportjai még több energiát és nyersanyagot fogyasztanak el, mint a világ iparosodott országainak hasonló rétegei, és ez a fogyasztási szint gyakran tízszerese az adott ország átlagfogyasztásának.

Az a cél, hogy világszerte csökkentjük a fogyasztói társadalom ökológiai lábnyomát, nem csupán ökológiai, hanem igazságossági kérdés is. Bár az erőforrásokkal való kereskedelem gazdasági szempontból segítséget jelent, súlyos ökológiai károkhöz vezet, hiszen a környezet kizsákmányolásával megfosztjuk a világ nagyobbik részét attól a lehetőségtől, hogy részesüljenek e javakból, és egyúttal meggátoljuk őket abban, hogy tehetségüket életkörülményeik javítására

és egy jobb jövő érdekében használhassák fel. Ennél is tovább menve, az egyik oldalon fogyasztó gazdagok okozzák sokszor a másik oldalon fellépő szegénységet. Újra és újra azt látjuk, hogy a fogyasztói rétegek elhatárolják magukat a környezeti ártalmaktól, a zajtól, a piszoktól és az iparterületek csúfságától, amelyet a kevésbé tehetős csoportok lépten-nyomon kénytelenek megtapasztalni. Az is fontos tényező, hogy az erőforrások nem csupán várnak valahol kiaknázásuk pillanatára, hanem e területek gyakran lakóhelyek is, amelyek embercsoportok megélhetését biztosítják. Amikor a fogyasztói réteg világszerte felvásárolja és a vállalatok számára elérhetővé teszi ezeket a területeket, egyben felelőssé válik a Föld lakosságának egyharmadát kitevő embertömeg marginalizációjában, hisz az életlehetőségekhez való jogtól fosztja meg

őket azzal, hogy elveszi tőlük a földterületekhez, víz-lelőhelyekhez és erdőkhöz való szabad hozzáférés jogát. Tény és való, hogy az effajta kereskedelem növelheti az adott állam bevételeit, ám abban már nem lehetünk biztosak, hogy a marginalizált helyzetben levők vajon osztoznak-e ennek áldásaiban. Csaknem minden esetben, amikor hatalmas gátat emelünk és ércbányát létesítünk, fákat vágunk ki vagy egy távoli fogyasztó érdekében a mezőgazdaságot tőkésítjük, valamilyen szinten tökre tesszük azt a környezetet, amely számos ott lakó számára biztosítja az élet lehetőségét. Sajnálatos tény, hogy a fejlődésnek ez a módja legtöbbször nem egyéb, mint az, hogy megfosztjuk a szegényeket erőforrásaiktól azoknak a gazdagoknak a javára, akik túlfutott szükségleteik kielégítésére használják e javakat.

2.3 A megélhetés jogának biztosítása

Rióval ellentétben a johannesburgi világtalálkozó nagy figyelmet fordít majd a szegénység felszámolására. Meglehet, hogy a Dél épp a szegénységre hivatkozva kér majd nagyobb részt a világgazdaságból. És habár e cél igen nemes, politikai háttere meglehetősen ambivalens. Semmi kétség afelől, hogy a szegénység felszámolása hatalmas erőfeszítéseket kíván a nemzetközi közösségtől. Ezzel szemben az már megkérdőjelezhető, hogy mik legyenek ezen erőfeszítés első lépései: növeljék a fejlesztési segélyeket, fokozzák a támogatások mértékét, vagy erősítsék a világpiacon integrációt. De ami jó a kormányzatoknak nem feltétlenül jó a szegényeknek is. Túlságosan gyakran, és az utóbbi időben éppen elegendő alkalommal, az elit által támogatott déli kormányok nagyban hozzájárultak saját fogyasztói rétegeik növeléséhez, miközben azt hangoztatták, hogy a szegénység ellen lépnek fel. Ezzel a háttérrel világosan látszik, hogy a szegénység elleni küzdelem nem Észak és Dél kormányai között okoz majd vitát, hanem a marginalizált többség és a globális középosztály között, ahol ott vannak a helyi kormányok, a nagyvállalatok és a multilaterális intézmények képviselői is. Egyébként nem ez lenne az első eset, amikor az északi és déli kormányok a szegények kárára jutnak konszenzusra. Amíg azonban mindenki egyetért azzal, hogy a szegénység felszámolása elsődleges kérdés, addig gyökeresen ellentétes véleményekkel

kell szembenéznünk, amikor feltesszük a kérdést: hogyné, szüntessük meg a szegénységet, de ki tegye?

Az első válasz rávilágít a befektetők, transznacionális vállalatok és gazdasági tervezők szerepére, akik szerint a szegénység csökkenése közvetlen eredménye egy magasabb szintű és kiterjedt gazdasági növekedésnek. Mivel ebben a szemléletben a növekedés azonos a városokba, vagy ami még ennél is jobb, a külföldi piacokra irányuló export fellendítésével, ez azt is jelenti, hogy a szegénység visszaszorítását célzó stratégia legfőbb eleme a tőkebefektetés, az iparosítás, a közlekedési hálózat kiépítése és az értékesítés kiterjesztése. Mindezekon túl nagyobb vásárlóerő nem mozgósítható anélkül, hogy az északi piacokra való bejutást ne biztosítsanak. Ebből a nézőpontból csakis a legproduktívabb mezőgazdasági szektorok világpiacon integrációja teremtheti meg a kiadás és bevétel egyensúlyát, és éppen ez az, ami befolyásolhatja a további növekedést. Röviden: a szegénység leküzdéséhez még több és kiterjedtebb globalizációra van szükség. A környezetvédelmi kérdések azonban vajmi csekély szerepet játszanak egy exportorientált, a szegénység csökkentését célzó stratégiában. Épp ellenkezőleg, hiszen ha túl sokszor emlegetjük a rovarirtószereket, a szennyezést, az erdőirtásokat és a genetikailag módosított terményeket, akkor ezen országok fejlődési lehetőségeit szűkítjük le. A fenntartható fejlődés kérdése is szerephez juthat azonban abban a pillanatban, amint elegendő kereslet

A szegénység nem annyira a pénz, hanem sokkal inkább a hatalom hiányából származik.

lép fel az olyan árucikkek iránt, mint amilyen az igazolt forrásból származó faanyag és a biogazdaság termékei. Az a benyomásunk, hogy az exportvezérelt szegénység elleni küzdelmet nagy vonalakban megfelelőnek találják Dél-Afrikában és az Afrika fejlődéséért nemrégiben megalakult társulás (NEPAD) tagjai is.

A második lehetséges megoldás – amelyet mi támogatunk – magukra a szegényekre tekint, és elhiszi, hogy képesek megváltoztatni saját életüket, még akkor is, ha ínséges, nyomorúságos körülmények között élnek. E szemléletmód szerint a szegénység nem annyira a pénz, hanem sokkal inkább a hatalom hiányából származik. Ahelyett, hogy gondoskodnánk a szükségét szenvedőkről, tekintsünk inkább rájuk úgy, mint olyan polgárookra, akiket a jogok, címek, fizetések és a politikai befolyás hiánya gátol a cselekvésben. Innentől kezdve pedig minden olyan törekvés, amely a szegénység felszámolására irányul, a jogok és lehetőségek megszilárdításával kell, hogy kezdetét vegye. Különösen igaz ez a nőkre, akiket gyakran taszítanak a társadalom peremére. Számos helyen mindmáig kizárják őket a birtoklás, a bevétel és a politikai befolyás lehetőségéből, annak ellenére, hogy családjuk és önmaguk fenntartásának súlya rájuk nehezedik. Lett légyen férfi vagy nő, az alapvető jogok stratégiája, ellentétben az alapvető szükségletek stratégiájával, egyedüli eszköze lehet annak, hogy az önszerveződés győzedelmeskedhessen. Vidéken a konfliktusok rendszerint a föld tulajdonjoga, a vízhez való hozzáférés, az erdőhasználat, és az épen megőrzendő lakóhelyek körül robbannak ki a földtulajdonosok és az államigazgatás között. A városokban a lakással, a tiszta vízzel, az üzletnyitással, az öngazgatással kapcsolatos jogok jelentik a fő konfliktusforrást a városvezetéssel, az egészségügyi szervekkel, a rendőrséggel és a hatalmi klikkekkel szemben. Ameddig nem változtatjuk meg a hatalomgyakorlás eddigi mintáit, akár apránként, akár nagy lépésekben, a szegények szükségét fognak szenvedni mind biztonság, mind az elviselhető élethez szükséges erőforrások tekintetében. A gazdasági növekedés meggyorsítása sokkal kevésbé fontos, mint az életlehetőségekhez való jog biztosítása a hatalommal nem rendelkezők számára. Mivel a gazdasági növekedés gyümölcsei a legritkább esetben gurulnak el a szegényekig, tulajdonképpen semmivel sem igazolható, hogy emberi életet áldozunk fel a jelenben a jövő spekulatív céljaiért. Ehelyett inkább ruházzuk fel őket olyan hatalommal, hogy emberhez méltó életet élhessenek itt és most.

A megélhetés jogának középpontba állítása egyértelműen szemben áll az exportvezérelt szegénység-csökkentési stratégiával. Meggyőző bizonyítékaink

vannak arra nézve, hogy az exportvezérelt szegénység-csökkentő programok során a befektetők, a mezőgazdasági társaságok, a gazdag farmerek jól járhatnak, növelhetik jólétüket, ám a falusi közösség nagy részét kiszorítják kis farmjaikról, elveszik életterületüket, így kénytelenek a városokba költözni. Ennél is továbbmenve az ipari munkahelyteremtés – a határok nélküli gazdaság feltételei, vagyis az egész világpiac versengése közepette – pillanatok alatt kifulladás. Az efféle munkahelyek létrehozásához nagy tőkebefektetés szükséges, így sokkal lassabban létesülnek, mint amilyen gyorsan a munkanélküliség újratermelődik. Bár-hogy legyen is, a szabad piac uralma alatt a Dél legtöbb országának mezőgazdasága és ipara nem lesz képes egyszerre intenzív munkahelyteremtővé és versenyképessé is válni. A világpiacon integráció politikája ennél fogva minden, csak nem kedvező az egyre növekvő lélekszámú polgárok számára. Számos embert fölöslegessé tesz a hivatalos gazdaságban.

Hogy elkerülhessük ezt a zsákutcát, nagyon fontos, hogy mindenki számára biztosítsuk az életfeltételek hosszú távon fenntartható hozzáféréseinek lehetőségét. Fenntartható a szó mindkét értelmében: először is mint olyan tevékenység, amely megfelelő jövedelmet és élelmet biztosít az egyén számára, és amely egyben élete során társadalmi státust és értelmes életet is jelent; másodsor pedig olyan tevékenység, amely megőrzi, és amennyiben lehetséges, regenerálja a környezetet. A produktív ökológiai rendszerek a magjai a fenntartható életlehetőségeknek, mivel a rétek, erdők, mezők és folyók nemcsak kellékek, hanem élettérként szolgálnak, így a fenntartás fontos forrásai. Ez a legfőbb oka annak, hogy a megélhetés jogát középpontba helyező stratégiák a szegénység visszaszorítására egybevágjanak az ökológiai érdekekkel. Az ökológia ebből a nézőpontból tehát egy adott társadalomban elengedhetetlen a megélhetés jogának biztosításához. Ebből következően a természeti erőforrásokkal kapcsolatos közösségi jogok szigorítása elsődlegesen fontos. Ugyanakkor viszont, ha megerősítik helyi közösségek jogait, gyengülnek a távoli jövedelemben érdekeltek és fogyasztók jogai. Így a vállalatok irányította középosztály közvetlen vagy közvetett igényét az olcsó és könnyen hozzáférhető erőforrások iránt csökkenteni kell, mivel a középosztály érdeke a fogyasztás növelésére szemben áll a helyi közösségek azon érdekével, hogy megvédjék életlehetőségeiket. Az erőforrás-konfliktust csakis akkor lehet feloldani, ha a glóbusz gazdaságilag bővelkedő rétege megváltoztatja szokásait, és az erőforrásokat kevésbé kivasználó mintát követ mind az előállítás, mind a fogyasztás során.

2.4 Ugrás a napkorszakba

Rió idején a fenntartható fejlődés nemigen jelentett többet a természet védelménél, mára azonban – Johannesburgtól egy ugrásnyira – elsődleges és legfőbb célja az emberek védelme. Hiszen senki sem mehet el behunytt szemmel amellet, amit talán a 21. század kihívásának nevezhetnénk: miként lehet megfelelő élettérre tenni bolygónkat kétszeresére szaporodott népessége számára, miközben a bioszféra állapota egyre inkább romlik? A hiányban gyökerező gazdasági fejlődés, amelynek történelmi hagyományai vannak és továbbra is formálója életünknek, mára elavulttá vált. Míg egykor egy virágzó természettel megáldott bolygónk volt, ahol alig élt ember, ma egy emberekkel telezsúfolt, de természeti értékekben egyre nagyobb hiányt szenvedő glóbuszon élünk. Szükségeink és vágyaink kielégítésére nem volt elég, hogy kezeket és gondolkodó elmét kaptunk, meg kellett szerezniük az erőforrásokat és az élő szervezeteket is. A természet mára sokkalta nagyobb korlátozó tényezővé vált, mint a pénz. Az ún. fejlődést sokkalta jobban visszafogja az egyre csökkenő halállomány, mint a halászajók száma; nem a szivattyúk kapacitásával van baj, hanem azzal, hogy a vízelőhelyek egyre apadnak, és bármennyi láncfűrészünk is van, az egyre zsugorodó erdők korlátozzák a fakitermelést. Különösen a Dél-országi számára fontos a következő kérdés: mennyi problémát lehet egyszerre megoldani, vagy elkerülni? Hogyan lehet az egyre szaporodó emberiség és a természet érdekeit összeegyeztetni?

A válasz, amelyet mi javasolunk egyértelmű: azonnal szakítani kell a természetre és a népességre egyaránt romboló hatású ipari gazdasági modellel, és inkább a regeneráción alapuló, az erőforrásokat és az emberi szükségleteket egyaránt józanul értékelő gazdaság felé kell haladnunk. Az olyan gazdaság, amely azon a feltételezésen alapul, hogy léteznek a világon „szabadjavak” – mint a tiszta ivóvíz, a levegő, a szénhidrogének elégetése, az érintetlen erdőterületek, az érclelerek –, e javakat nagy tömegben, energia- és nyersanyag-pazarló eljárásokkal dolgozza fel, és a munkaerő mellékes kérdés marad. Ezzel ellentétben egy olyan gazdaságban, amely nem bátorítja az erőforrások kizsákmányolását, a decentralizáltabb és kisebb volumenű termelés több munkát és intelligenciát kíván, és nagyobb eséllyel boldogul. Nem utolsó sorban, boldogít is. Északon és Délen az erőforrásokat nagymértékben kihasználó üzleti és kormányzati körök előtt ott áll az alternatív megoldás: radikálisan

csökkenteni az erőforrások kihasználását, és ezzel egy időben növelni a foglalkoztatottak számát. Az elbocsátott munkások helyett sokkal inkább a fölöslegesen elpazarolt kilowattórákat és olajos hordókat kellene „kirúgni”, valamint az őserdőkből kivágott fát kellene megkímélni. A foglalkoztatottak egy része az eltékozolt erőforrások visszatelepítésén fáradozhatna; így a gazdaság a lehető legkisebb hatást gyakorolná a természeti környezetre, és sokkal inkább az emberek ereje, tudása, és jártassága formálná azt. Valójában a szó igazi értelmében az lehetne az igazi poszt-indusztrializmus, ha megtalálnánk az egyensúlyt a hardver (tehát a szükséges anyagok), a biológiai produktivitás és az emberi intelligencia között.

Különösen akkor lehet igaz ez utóbbi állítás, ha sikerülne megváltoztatni magukat az alapvető erőforrásokat is. A fosszilis tüzelőanyagokon alapuló gazdaságról és életmódról át kell térni a napenergiára és az azon alapuló anyagokra. Nyilvánvaló környezeti haszna mellett a leglényegesebb szempont ebben az esetben az, hogy a fosszilis tüzelőanyagok hosszú szállító láncolatokat igényelnek, amelyek viszont hosszú profitteremtő láncolatá válnak. Mivel gyakran igen nagy a földrajzi távolság a kitermelés és a felhasználás helye között, ráadásul a kettő közt számos köztes állomás is található a feldolgozástól a finomításig, kedvező alkalom kínálkozik a profit és a foglalkoztatás növelésére. A legtöbb ország és vidék, amely e láncfolyamat alsó fertályán találja magát, fojtogatón drágának érzi a tüzelőanyag és a többi, külföldről származó erőforrás árát. Fizetnek ugyan érte, de a nyereség és a munkalehetőség az országhatárokon túl jelentkezik. Ám ha megváltoztatjuk a legfontosabb erőforrások használatát, akkor ez a folyamat az ellenkezőjére fordulna. A napelemek, a szélkerekek, a kisebb vízerőművek, és a biomasszából áramot előállító alternatív energiatermelő eszközök sokkal rövidebb láncolaton juttathatók el a fogyasztókig, és nemcsak az erőforrás kerül közelebb, hanem az átalakító technológia is. Ennek eredményeképpen a nyereség és a munkalehetőségek nagy része is az adott régió határain belül marad, és visszaforgatja a pénzt a helyi gazdaságba. Továbbmenve ezen a gondolati ösvényen, a napfény és a biomassza felhasználásának lehetőségei területileg egyenletesen megosztottak, a decentralizált előállítási és felhasználási rendszerekben belül is remekül működnek, ellentétben a hagyományos, fosszilis energiafordozókkal, amelyek csak

néhány helyen található meg koncentráltan, és ezért nagy centralizált létesítményekre van szükség. Az emberek jóléte érdekében a természet pazarlásával járó ipari rendszerrel ellentétben, a Nap energiáján alapuló gazdaság az erőforrások megóvását és az embereket egyaránt szolgálja.

A déli országok előtt sokkal inkább nyitva áll az út a napenergián alapuló gazdaság felé, mint az Észak számára, ráadásul az átállást sokkal korábban és sokkal megalapozottabban tehetik meg. Tény, hogy öngyilkos lépést jelentene számukra mind a megélhetési lehetőségek, mind a környezet megóvása tekintetében, ha végigmennének az ipari fejlődés néhány olyan lépcsőfokán, amelyet a nyugati fejlődés már bejárt. A Dél országainak szembe kell nézniük néhány igen fontos kérdéssel az infrastruktúrafejlesztését illetően – ilyen például az energia-, út-, és szennyvízhálózat megteremtése, a kommunikációs rendszerek kifejlesztése –; ezek kialakítása és fenntartása ugyanazzal az eredménnyel járna, mint az iparilag fejlett országok esetében, és végül a Föld erőforrásainak megsemmisüléséhez vezetne. Manapság számos déli ország van abban a helyzetben, hogy még meg tudja kerülni ezeket a fenn-nem-tartható folyamatokat, és minden késlekedés nélkül olyan infrastruktúra mellett dönthet, amely lehetővé teszi, hogy kevésbé szennyező és a forrásokkal takarékosan bánó pályára álljon. Ugyanez igaz az „átmeneti” országokra is, ahol gyakran több értelme van egy teljesen új infrastruktúrát kiépíteni, mint a régi hasadékait foltozgatni. Az olyan befektetések, mint a vasúti rendszer kiépítése, a decentralizált energiatermelés, a jól szervezett tömegközlekedés, a szennyvíz visszaforgatásán alapuló csatornarendszer, a helyi környezethez illeszkedő lakásépítés, a regionális élelmiszerellátási rendszer mind – mind megnyitják az utat az olcsóbb és sokkal igazságosabb fejlődés előtt. Ez számos más szempontból is igaz; ráadásul egyedülálló lehetőséget kínál a gazdasági függetlenség növelésére, évtizedekkel a politikai függetlenség elnyerése után. Azok a keleti országok, amelyek most visszariadnak a napkorszakba való átmenettől, megkockáztatják, hogy elszalasztanak egy vissza nem térő lehetőséget.

Johannesburgi teendők

- ■ Az északi féltekére jellemző, mára teljességgel elavult fejlődésmodellhez való ragaszkodás, mintha semmiféle természeti krízishelyzet nem létezne, a Rió árnyékában való megbúvást jelentené, ráadásul a Dél számára is igen rossz szolgálatot tenne, hiszen az igazságosság nem választható el az ökológikus gondolkodásmódtól.
- ■ A hagyományos Észak-Dél felosztás félrevezető – csupán diplomáciai csinálmány. A globális megosztás a valóságban minden társadalmat kettészeli, választóvonalat húzva a globális gazdagok és a lokális szegények között.
- ■ A világ erőforrásainak kizsákmányolása megfosztja tőlük a világ polgárainak marginális helyzetben levő többségét. Az igazságosság megköveteli, hogy csökkentsük a fogyasztói rétegek ökológiai lábnyomát Északon és Délen egyaránt.
- ■ A szegénységet sokkal inkább jellemezhetjük a hatalom vagy a jogok hiányával, mint pénzhiánnyal. A szegények jogainak megerősítésével lehetőséget teremtünk a továbblépésre.
- ■ A napenergia korszakába való átugrás nyújtja az egyetlen esélyt arra, hogy fejletlenségét végre a Dél saját hasznára fordíthassa. Egy napenergián alapuló gazdaság élhetőbb jövőt teremt a világ polgárai számára, és a természeti forrásokat is kíméli.

3. rész

A megélhetés joga

A szegénység megszüntetésére irányuló politika csak úgy hemzseg a félreértelmezésektől. A közismert felfogások szerint (a) a szegények természetromboló tevékenységet folytatnak, a (b) gazdasági növekedés megszünteti a szegénységet, és (c) a gazdasági növekedés hatékony recept mind a szegénység, mind a természetrombolás felszámolására. Véleményünk szerint a fenti gondolatlánc minden tétele, így végkövetkeztetése is hamis, és az erre alapozott politikai nézetek romboló hatásúak.

Kétségtől a rossz körülmények között élők gyakran rákényszerülnek, hogy erdőket irtsanak, és a túlzott legeltetéssel tönkretegyék a földeket, de még így is inkább ők azok, akik gondos gazdái lehetnek az erőforrásoknak és az ökológiai rendszereknek. Mivel a szegények élete és anyagi javai sokkal inkább függenek a talaj termékenységétől, a tavak és folyók halállományától, a gyógyszerként használt növényektől, az erdőktől és a bennük lakó állatoktól, nagyon is tisztában vannak azzal, milyen jelentősége van számukra annak, hogy megőrizték erőforrásaikat az eljövendő nemzedékek számára.

A gazdasági növekedéssel kapcsolatos érv is magyarázatra szorul. Csakis az a növekedés vezethet a falusi közösségek életkörülményeinek javításához, amely a nemzeti össztermék növekedése mellett a természeti össztermék növekedését, (hogy a néhai Anil Agarwal megkülönböztetésével éljünk) is eredményezi egyben. Ennek hiányában a növekedés épp ellenkező hatással jár: a bevételek és az életlehetőségek romlásával. A pénzügyi gyarapodás fontossága eltölpül a természet megóvását előmozdító gazdasági tevékenységek és a társadalmi kohézió megszilárdításának jelentősége mellett. Az öncélú gazdasági növekedés csakis romboló hatású lehet, kivéve, ha teljes egészében a megújuló energiaforrásokra, a fenntartható gazdálkodásra, a vízkészletek megóvására, a biomassza-feldolgozáson alapuló vállalkozásokra, valamint az élő szervezetek körültekintő felhasználására épít. A természeti környezet bármilyen mértékű tönkretétele a szegények helyzetét teszi még keservesebbé, mint ahogy a környezet megóvása az, ami csökkenti e réteg sebezhetőségét. Az ökológikus szemlélet és az igazságosság szervesen bele kell, hogy épüljön minden, az életkörülmények javítását célzó stratégiába.

3.1 Biodiverzitás és létfeltételek

A mezőgazdaság sajátos életformával párosul. Szerte a világon a helyi közösségek azért küszködnek, hogy értelmes, fenntartható életkörülményeket biztosítsanak maguk számára. Meg akarnak élni, élvezni szeretnék az őket körülvevő természetet. Ezeknek a falusi közösségeknek a mindennapi életét a környezetükben található sajátos flóra és fauna alakítja. Az étkezési szokások, a házépítés formái, a ruházkodás és a zeneszerszámok, a munkamódszerek és az ünnepek mind-mind az őket körülvevő növényzet és állatvilág lenyomatát viselik magukon. Bár a biológiai sokféleség fontossága megjelent már a hivatalos politikai tárgyalásokon és megállapodásokban, például a biológiai sokféleség megőrzéséről szóló megállapodásban (Convention on Biological Diversity – CBD), mégis csekélyke az a figyelem, amely a biodiverzitás szerepét vizsgálná a falusi és a partvidéki közösségek napi tevékenységében és kulturális életében. Minthogy ezek a közösségek mindig is függtek – és ez napjainkban is igaz – a környezetükre jellemző ezerarcú biológiai környezettől, ennek megőrzése életbevágóan fontos mindennapi életük és kultúrájuk fennmaradásához. Azok a falusiak, akik tisztában vannak vele, hogy létfenntartásuk a természet produktivitásának megtartásától függ, figyelnek arra, hogy ne vegyenek el többet a természettől, mint amennyit az újra tud termelni. Különösen a közös erőforrások felhasználása, a halászhelyek és az erdők használata során figyelhetünk meg olyan, hagyományos szabályokat, melyek a természet eltartó-képességének megőrzését szolgálják.

A létfeltételek védelme és a biodiverzitás

Az élelmezés biztonsága nem létezik a gazdálkodó létbiztonsága nélkül, másfelől mindkettő kapcsolódik a biodiverzitás fenntartásához. A biológiai sokféleség megőrzése és a genetikai állomány javítása hűsbavágóan fontos a gazdálkodó közösségek, különösen pedig a nők számára szerte a világon, bárhol és bármilyen termelési módot használjanak is. A nők valóban alapvető szerepet játszanak mindenütt a világon a biodiverzitás fenntartásában és felhasználásának módjában. Amellett, hogy a család táplálékának kezelői és előállítói, a nők a helyi ismereteknek is a hordozói, a létfenntartás módszereinek ismerői, a kulturális emlékezet őrzői is.

A legtöbb szegény nem rendelkezik saját földterülettel, hanem a közösen használt környezeti erőforrásokból él, az erdők, tavak, vagy akár az állami, vagy helyi tulajdonban levő út menti területek nyújtják számukra a mindennapi megélhetés forrását. Egy 1991-es indiai tanulmány sze-

rint a szegények által felhasznált tüzelőanyag és takarmány 80%-a a közös tulajdonban levő területekről került ki, a bevételek tekintetében pedig 20%-ra tehető az, ami ilyen forrásokból származik. Afrikában a falusi háztartásokban felhasznált energia 35%-át az a tűzifa szolgáltatja, amelynek nagy részét a közösségi erdőkben vagy közterületeken gyűjtik össze. A füves területekhez, fához és vízlelőhelyekhez való ingyenes hozzáférés életbevágóan fontos a háztartások fenntartásához. Nyilvánvaló, hogy az ökológiai rendszerek tönkretétele, a szennyezés, a túllegettetés, a túlzott fakitermelés erősen megnövelné a napi munka terheit, és akár végzetes következményekkel is járhat.

Ebben a kontextusban különösen fontos, hogy a falusi családok számára a fenntartható létfeltételeket nem csupán a természetű növények jelentik, hanem a meg nem művelt területekről származó élelmiszerek is. Afrikában és Ázsiában például gyakori látvány a kora reggeli órákban, amint az emberek leveleket, spenótot, kisebb halakat és gyümölcsöt gyűjtenek lakóhelyük körül a közös területeken. Az út menti helyeken, mások által birtokolt rizsföldeken, kisebb tavacsoknál, a csatornák mentén és a falu más közterületein találjuk őket. A tavacsokban és csatornáknál fürdőző gyerekek vadon termő növényekkel, gumókkal, ehető erdei gyümölcsökkel, és ami még ezeknél is fontosabb, halakkal megrakodva térnek haza, amely pillanatok alatt ebédként kerül a család asztalára. A leggyakrabban és legszívesebben fogyasztott halféleség általában valamilyen vadvízi hal, amelyet a környező vizekből lehet kifogni. Az UBINIG tanulmánya (2000) szerint Bangladesben az elfogyasztott élelmiszer súlyarányos 40%-át, és a lakók élelmiszerszükségletének csaknem teljes egészét a környező, művelés alatt nem álló földekről és vizekből fedezik a helyiek.

A szegények, és különösen a nők életlehetőségei ezen túl nagymértékben függenek a növénytermesztés, állattenyésztés és halászat mindennapi életbe való integrációjától. Sajátos módon a paraszt családokhoz nem csupán a népes rokonság, de a háziállatok, a szarvasmarhák, kecskék, birkák, csirkék, kacsák és galambok is hozzátartoznak. A vegyes gabonatermesztésre használt földek a legtöbb növénytársulást felvonultatják, ezek pedig kitűnően használhatók a tehének és a szárnyasok takarmányozására. A kecskék az út menti füvet eszik, a gyerekek pedig örömmel gyűjtenek csigákat és más vízi állatokat, amivel a kacsák laknak jól. A vidéken élő nők nagy része biztosítja úgy a család fennmaradását, hogy a közös tulajdonú, környezetében levő földekről gyűjti össze a takarmányt az általa felnevelt szarvasmarhák,

kecskék, birkák, kacsák, csirkék és sertések számára. Ezek az állatok tehát takarmányukat a környező megműveletlen területek számtalan növényéből nyerik, a lábasjóság és a szárnyasok pedig viszonzásképpen táplálják a környezetet és növelik a biodiverzitást.

Az iparosított mezőgazdaságban oly gyakori monokultúras gazdálkodás nem képes fenntartani az emberek, állatok és növények közötti sokrétű kapcsolatrendszerét. Amikor az agronómusok egy bizonyos növényfaj termesztését szorgalmazzák, akkor nem veszik figyelembe az ott élő emberek életfeltételeit, amelyekhez jóval több, termesztett és vadon élő növénytársulás tartozik. Ez az egyik fő oka annak, hogy a monokultúras növénytermesztés egyre nagyobb területeket hódít meg ugyan, a helyi lakosok mégsem jutnak több ételhez. Épp ellenkezőleg, még csökken is a növényi ételkészlet mennyisége, hiszen az addig összegyűjtött, kiegészítő táplálékként használt növények eltűnnek a palettáról. Mindemellett a vegyszerekkel bőven élő modern mezőgazdaság hatással van a környezetben fellelhető növény- és állatvilágra is. A talaj és a vizek szennyezésével megmérgezik a gyűjtögetésből élő embereket és az itt élő állatokat. A kemikáliák igen gyakran elszennyezik az ivóvízkészletet, a halállományt, a források vizet és a biomasszát. Mindezek alapján az az állítás, mely szerint a modern mezőgazdaság több ételkészletet juttatja a lakosokhoz, félrevezető, hiszen kizárólag egy-két monokultúras növény többletével számol, ám következetesen eltekint attól a negatív hatástól, amelyet a monokultúras, vegyszerekkel élő modern mezőgazdaság jelent az egész ételkészletrendszerre, beleértve a halászatot, az állatállományt, és a vadon termő ételkészletet is.

A nők és a vetőmagok

A nőkről bizvást állíthatjuk, hogy a biodiverzitás őrzői, hisz leggyakrabban ők azok, akik válogatják a növények magvait. Minthogy maguk szedik, tárolják, válogatják és vetik a magvakat, lett légyen szó zöldségről, gyümölcsről

vagy más növényekről, az ő kezükben van a biodiverzitás és a genetikai források megőrzése. Ezenkívül a szomszédok és rokonok közötti magcsere még tovább növeli a genetikai változatosságot és a biológiai sokszínűséget. Biztonságossá teszi az ételkészletet az a sokféle zöldség, amely a világ legkülönbözőbb területein, az év minden szakában megtalálható. Bangladesben például a Nayakrishi Seed Wealth Centerben a gazdálkodó asszonyok letétbe helyezhetik a maggyűjteményüket. Ez a központ gyűjti össze a helyben termesztett magokat, hogy adaptálják és tovább javítsák a földművesek termesztési technikáit. Így több száz helyi rizsfajta, gyümölcs, zöldség és fafajta került vissza a gazdálkodás rendszerébe. A Nayakrishi környékén élő gazdák legalább 1027 rizsfajtát termesztenek, és ez a szám egyre nő. Abban az országban, ahol egykor 15000-féle rizst termesztettek, alig két évtized alatt, csupán 8-10 változatra szorították – a változatosság visszaállítása a genetikai pusztulással száll szembe. A gazdálkodók egymás közötti magcsereje az egész közösség számára a genetikai erőforrások megőrzését segíti.

Nayakrishi földműves asszonyai kezdtek hozzá ehhez a „veez-sampad” – „mag-kincs” – programhoz. Szándékaik ellentétesek a magbank vagy génbank típusú intézményekével. Ezek az asszonyok kezükben akarják tartani a magok feletti irányítást, és nem néznék jó szemmel, ha ez a kincs egy „bank” kezébe kerülne. A magok ellenőrzése a háztáji és a helyi közösségekben megerősíti a gazdák függetlenségét. Biztonságot ad, védőpajzsként szolgál a pénzforgalommal szemben, és olyan örökséget kínál, amelybe mélyen beleágyazódnak a társadalmi kapcsolatok. A gazdák jóval sebezhetőbbé válnának, ha elveszítenék a magok ellenőrzésének lehetőségét. Épp ezért a gazdálkodóknak azt a jogát, hogy saját magvaikat termeszthessék, beleértve annak jogát is, hogy új fajtákat tenyészessenek ki, meg kell védeni a vállalatokkal szemben, amelyek arra törekednek, hogy a vetés életfontosságú mozzanatát a termékük iránti fizetőképes kereslet aprópénzére váltsák.

3.2 Föld, víz, élettér

A földek tönkretétele csakúgy, mint a földhöz való hozzáférés joga kulcsfontosságú egy paraszti társadalomban. A talaj termőképességének csökkenésével a mezőgazdaság termelőképessége is csökken, ez pedig csak költséges trágyázással állítható helyre. A termőtalaj kimerülése gyakran párosul vízhiánnyal, amely sokszor a föld szikesedéséhez, a talaj eróziójához vezet. A talaj és

a vízkészletek kimerülése tehát leginkább a kisparasztközösségek életfeltételeit veszélyezteti. Ahogy a növénytermesztés hatékonysága egyre jobban csökken, ők egyre kevesebb megélhetési forráshoz jutnak, és kénytelenek elhagyni falujukat. A faluról való elvándorlás, avagy a „környezeti menekült” státusz gyakran szoros összefüggést mutat a termőterületek romlásával. Nyugat-Afrikában a hiá-

nyos táplálkozásra visszavezethető fejlődési rendellenességet mutató gyermekek zöme olyan területekről származik, ahol a talaj minősége nagyon leromlott. Becslések szerint legalább egymilliárd embert érint az erdőirtások, a túllegeltetés és a növénytermesztés következtében megjelenő talajerózió (DFID 2002). A falusi nyomor enyhítésén fáradozóknak minden esetben a talaj termőképességének és a vízforrások tisztaságának megőrzésére, helyreállítására kell törekedniük.

A talaj termőképességének megőrzése biogazdálkodással

A történelem hosszú évezredei alatt a földművesek számos biológiai és fizikai eljárást dolgoztak ki arra, hogyan élhetnek együtt a mezőgazdasági ökológiai rendszer csökkenő produktívásával. Ilyen típusú megoldás például a teraszosítás és a parlagon hagyás. Ezek közül talán a legjelentősebb technikák azok, amelyek a különböző fajokat használják a természet lassú romlásának visszafordítására. A vegyes gazdálkodás például összekapcsolja a növénytermesztést és az állattenyésztést, az állatok trágyája a növények fejlődéséhez szükséges tápanyagokkal látja el a földeket. Ezzel a módszerrel a tápanyagok pontosan arra a helyre kerülnek, ahol a legnagyobb szükség van rájuk.

Az emberi hulladék trágyaként való felhasználása (komposzt) ugyancsak segíthet a földek szervesanyag- és tápanyag-hiányának csökkentését. A mélyen gyökerező növények pedig felhozzák a talaj mélyében található tápanyagokat, így azok elérhetővé válnak a következő növénygeneráció számára is. Afrikában például a cirok és a hozzá hasonlóan igen mélyen gyökerező fajok hozzák a tápanyagokat a talajfelszín közelébe. Ugyanakkor ezek a fajok jól tűrik a szárazságot, amit gyakran az erdőirtás is súlyosbít. Az imént említett fajok lelassítják növekedésüket addig, amíg vízutánpótlás érkezik, ellentétben például a rizsszel, amely csak vízzel jól ellátott területeken termeszthető. Ezekkel a módszerekkel magas szinten tarthatják a talaj tápanyagtartalmát, és stabil termőképességet biztosíthatnak.

Az olyan stratégiákat, mint a vegyes, növénytermesztő-állattenyésztő gazdálkodást, a teraszos művelést és erdőtelepítést szerte a világon alkalmazzák a talaj kimerülésének csökkentésére és a termőképesség visszaállítására. A csekély befektetést igénylő, ökológikus mezőgazdaság számtalan különböző formájával találkozhatunk, és nem csupán azért, mert ezek kis tökebefektetést igényelnek, hanem azért is, mert megóvják a talajt – és az ivóvízkészleteket is, minden élet forrását. Ugyanakkor számos ilyen kezdeményezés megkerüli a „termelés” paradigmáját, amelynek célja a termények gazdaságos hasznosítása. A hangsúlyt inkább saját ökológiai „kap-

csolataikra” helyezik, a növényekre, a vízre, az általuk táplált állatokra, az őket körülvevő életlehetőségekre és a spirituális kapcsolatokra. Ezek a közösségek nem kívánnak versenyezni a városközpontokkal autóik, hűtőszekrényeik, vagy égbe törő épületeik számában. Emberi méltóságukat az életkörülményeik stabilitásából mérik, valamint az őket körülölelő természeti és társadalmi lényekkel való harmonikus kapcsolatukból.

A víznyerés ökológiája

A víz nem csupán a növénytermesztés és állattenyésztés elengedhetetlen eleme, de az emberek létfenntartásának alapja is. A vízhiány ennek ellenére sokfelé sújtja a Föld lakóit. Számos vidéken a talajvíz szintje egyre csökken, a kutak egy része szennyezetté vált, máshol pedig csökken a vízhozam. Az öntözés és az ipar szükségleteit kielégítő vízmennyiségért való küzdelemben az erősebb és hatalmasabb jut hozzá a vízhez, a többiek pedig szomjaznak. Ráadásul az időigényes eljárásokat, a falusi ciszternákat és csatornákat elhagyták, ahogy a közösségi vizek különböző formái is tönkrementek. A vízvezeték-rendszer kiépítése gyakran csak tovább fokozta a gondokat. Így a víz megőrzése, a legeltető állattartás visszaállítása, a gazdálkodó életforma, az erdőtelepítés – a vízgyűjtés növelése érdekében – prioritást kell, hogy élvezzen a Föld minden táján, az életkörülményekkel kapcsolatos minden politikában. Bővelkedünk olyan kezdeményezésekben, amelyek a víz gondosabb használatát tűzték ki célul. Kezdve a víznyerő technikák megújításától a kisebb víztárolók építésén keresztül egészen az átfogó, vízgyűjtőkre vonatkozó programokig. A vízmennyiség növelése ugyanakkor általában magába kell, hogy foglalja az élő rendszer hosszú távú regenerációját, hiszen a víz rajtuk áramlik át. Az egészséges rétek, termőföldek, vizes területek és erdők a legfontosabb biztosítékok a vízhiánnyal szemben. Ennélfogva a víz érdekében végzett ökológiai helyreállítási munkák döntőek a legfontosabb életfeltételekhez, a tiszta vízhez való jog biztosítása miatt.

Az iparosított mezőgazdaság romboló hatása

Az iparosított mezőgazdálkodás homogén környezetet igyekszik teremteni anélkül, hogy figyelembe venné az adott ökoszisztéma sajátos jellemvonásait. Ezért használja olyan kiterjedt módon az öntözést. Ezzel a szivattyú- és öntözőrendszer-alkatrészek piacát is felvirágoztatja, ugyanakkor a gátépítést, öntöző- és vízvezető-csatorna építést is fellendíti. Ezekkel az eljárásokkal földrajzilag kiterjeszti azt az ősrégi gyakorlatot, amely mindig a gyen-

géből az erősebb felé vezette el az öntözővizet. Ez a gazdálkodási mód kettéválasztja a növénytermesztést és az állattenyésztést. Egyetlen növény egyetlen változatát termeli folyamatosan, nagy kiterjedésű területen. Az ökológiai rendszer tönkretétele ily módon elkerülhetetlen. A növények érzékenyebbé válnak a betegségekre és a kártevőkre. Az ökológiai rendszer romlásának egyik jele a növényfajták számának csökkenése a kártevők és betegségek miatt. Ugyanakkor a kemikáliákat – növényvédő- és rovarirtó szereket – gyártó vállalatok számára remek piacot kínál.

A zöld forradalom során a termékeny talajokat elárasztották vegyszerekkel és mérgekkel, rovarirtó szerekkel, gombaölőkkel, gyomirtókkal stb. Ennek eredményeként a mérgezőszer-maradványok elárasztották a környezetet, mind a felszínt, mind a föld alatti víztartályokat. Az agrokemikáliák gyártói és szállítói pedig azóta is ugyanazok az északi székhelyű transznacionális vállalatok. E két szektor összefonódásával olyan fajtákat állítá-

nak elő, amelyek igénylik a vegyszereket. Így a vállalatok elérték, hogy a gazdák csak úgy vethetik el a magokat, ha a vegyszereket is adagolják hozzá. Mindkettő az ő szabaddalmuk. Így a közösségen belül azok a termelők, akik maximális sokféleségre törekednek, perifériára kerülnek, annak ellenére, hogy ők azok, akik gazdagabbá teszik az emberiséget az általuk megtermelt sokféle termékkel, és minden egyes termék ezer és ezer változatával, s ezzel együtt a betegségek és a kártevők elleni ökológiai védekezés módszereivel. Így hat a globalizáció a gazdálkodó közösségek földművelési szokásaira. A valóban fenntartható termőföldet a helyi közösségek által kidolgozott és megőrzött módszerekkel művelik. A helyi közösségeknek, és különösen a gazdáknak kiemelt figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy ne privatizálják tudásukat, technológiáikat, a biodiverzitás gyakorlatát, magvaikat, különösképpen arra, és hogy ne engedjenek a nyomásnak, mely a mezőgazdasági vegyszerek használata felé hajtja őket.

3.3 Energia és létfenntartás

Az elmúlt ötven év során számos déli országban szilárdan tartotta magát az a gazdaságpolitikai meggyőződés, hogy a paraszti gazdaság a városi és ipari gazdaság növekedésével együtt gyarapodik majd. Másként megfogalmazva: feltételezték, hogy automatikusan javul majd mindenki helyzete az általános gazdasági növekedés során „idecsörgedező” javakból. Ezért a befektetések legnagyobb része az iparba – mind a könnyű-, mind a nehéziparba, de mindkét esetben kizárólag a nagyiparba – és a városi infrastruktúrába és más olyan szektorokba áramoltatták, amelyekről úgy tartották, nagyobb nyereséggel kecsegtetnek, mint a kisebb, decentralizált vállalkozások. Minden egyes lépéshez több energiára lett szükség, és az entrópia mértéke egyre növekedett. Ahhoz, hogy fenntartható életfeltételeket teremthessünk, erős, decentralizált privát és non-profit szektor létrehozására lenne szükség. A cél, hogy javakkal és szolgáltatásokkal lehessen ellátni a kis bevételi forrásokkal rendelkező helyi piacot. A kis léptékű, fenntartható vállalkozások esetében a munkahelyek létrehozásához szükséges tőke jóval kisebb, mint az ipari ágazatokban, a befektetésből származó haszon pedig nagyobb lehet. Ezeknek a fenntartható vállalkozásoknak sokkal decentralizáltabbnak, hatékonyabbnak, a természeti-társadalmi erők tekintetében pedig sokkal rugalmasabbnak kell lenniük, mint a mai nagyiparnak. Enélkül nem tudnak meg-

felelni a legfontosabb követelményeknek, nevezetesen annak, hogy munkahelyeket teremtenek a globális gazdaságban megszokott költségek töredékéért, hogy a mai tízszeresére fokozzák az energiatermelés és felhasználás hatékonyságát és az anyagi források kihasználtságát.

A fenntartható vállalkozások decentralizáltak. Technológiára alapozott mini-vállalkozások környezetkímélők, és a helyi piac számára termelnek. Számukra a legfontosabb problémát az őket segítő eszközök és tudás, marketing ismeretek megszerzése jelenti, valamint az, hogy miként juthatnak hozzá ahhoz a hitelhez és pénzügyi kerethez, amely lehetővé teszi jövedelmező és fenntartható működésüket. Mindezek megszerzését napjainkban nagymértékben megkönnyíti az Internet. Egy megfelelő weboldal biztosíthatja a vidéki kommunikációs és monitoring rendszer működését, cserék megszervezését, és tekintélyes információs bázist teremthet. Ez természetesen kiterjedhet a vállalatokon túlra is. A vidékiek így információhoz juthatnak a termékek, nyersanyagok árairól, tájékozódhatnak a földnyilvántartásokról, vagy akár a házasságkötésekről is. Megvásárolhatják, amire szükségük van, vetőmagot, gépeket, alkatrészeket és háztartási cikkeket. Ilyen információs rendszer lökést adhat a megújuló energiákra épülő technológiák elterjedéséhez, hiszen ez lehet csak igazán hasznos eszköz a kisvállalatok és falvak számára.

A megújuló energiaforrások részei és részesei kell hogy legyenek minden olyan stratégiának, amely hosszú távon kívánja a létfeltételeket fenntartani.

Munkahelyteremtés éstermészetvédelem megújuló energiákkal

Az energiapolitikát rendszerint azok tervezik és formálják, akik a „modern” szektor vezetését tartják a kezükben – az az elit, amely számára a kereskedelmi (vagyis nem megújuló, fosszilis) tüzelőanyagok jelentik az egyetlen elfogadható, legitim energiaforrást. Nézőpontjuk szerint a fejlődés egyet jelent a növekedéssel, a növekedés azonos az energiafogyasztással, és az egyre növekvő energiafogyasztás velejárója, hogy még több energiát kell előállítanunk. Továbbá azt is vallják, hogy az energia egyet jelent a villanyárammal, az elektromos energia a kiépített vezetékrendszerrel, és az országos villamos hálózat a kőolaj- és/vagy szénalapú energiatermeléssel. Az energiával kapcsolatos döntéseket ebben a „modern” szektorban elsősorban gazdasági szakemberek és mérnökök hozzák, ők pedig meglehetősen kevés figyelmet szentelnek a marginalizált helyzetben levő többség érdekeinek. Sajnos ennek épp az ellenkezője igaz: a tapasztalt elit kiáll a vízerőművek, az atomerőművek, valamint a fosszilis alapú erőművek építése mellett, mert ezek a technológiák nagy léptékűek, és hatalmas lehetőségekkel kecsegtetik mind a befektetőket, mind a mérnököket. Nem csoda tehát, hogy minden ország tele van óriási erőművekkel. Az erőművek pedig rendszerint az energiaéhes ipart és városokat táplálják, emellett pedig vállalati érdekeket szolgálnak.

A szegények viszont kénytelenek beérni azzal, amit eufemisztikusan „nem kereskedelmi” energiaforrásként emlegetnek, ilyen a tűzifa, a tehéntrágya, a rözse, vagy a mezőgazdasági hulladék. Tény, hogy a nem kereskedelmi energia számos déli országban az energiafelhasználás 50%-át is kiteszi. Ezt a trendet követtük évtizedeken keresztül, és a különböző energiahordozók mai növekedési szintje a jövőben is várható. A nem kereskedelmi energiahordozók felhasználása ugyanakkor súlyos terhet ró a bozótosokra és erdőkre, hiszen az itt lakó szegények kihasználják, hogy könnyen hozzáférhetnek az ágakhoz és a fákhöz. A kereskedelmi, vagy megfizethető energia hiánya gyakran vezet a nemzeti örökségül kapott természeti környezet tönkretételéhez. Ez fokozatosan és csendesen, de katasztrófaóhoz vezet, hisz a Földön kétfélemilliárd olyan ember él, aki nem jut elektromos áramhoz és alapvető energiaszolgáltatásokhoz. Ezért mind szociális szempontból – munkahelyek és kedvezőbb életfeltételek megteremtése –, mind pedig környezetvédelmi szempontból – globálisan a klíma, lokálisan az élettér megóvása miatt – a megújuló energiaforrások részei és részesei kell hogy legyenek minden olyan stratégiának, amely hosszú távon kívánja a létfeltételeket fenntartani.

Az egyes kormányok, nemzetközi ügynökségek, sőt még néhány nagyvállalat méretes befektetései ellenére

is, a megújuló energiaforrások beolvadása a kereskedelmi energiaforrások rendszerébe még igen távolinak tűnik. Beszámoltak már néhány elszigetelt sikerről, amelyben a foto-voltaikus energiát használták szivattyúzásra, világításra, helyi kábeltelevíziós rendszer üzemeltetésére, és néhány más, sajátos esetben is sikerrel alkalmazták, elsősorban zárt, távoli területeken, ahol túlságosan költséges lett volna az országos hálózatba való bekapcsolódás. Mivel a háztartásokban található berendezések jó része működtethető alacsonyabb szintű energiaforrásról (főzés, vízmelegítés, fűtés) jó ötlenek tűnik a naphőt használó berendezések, a napkollektorok általánosan elérhetővé tétele az összes háztartás számára. Egyes országokban sikeres próbálkozásokat hajtottak végre ilyen célra fejlesztett sütőkkel, napenergiát felhasználó vízmelegítőkkel, és más, ehhez hasonló berendezésekkel, ám az általános tapasztalat azt mutatja, hogy az érdeklődés azonnal elapad, amint az állami támogatások megszűnnek.

Az energiatermelés és a közlekedés után az építőipar használja a legtöbb energiát. Hatalmas energiabefektetéssel készülnek az építőanyagok, a cement, a téglák és az acél. Energia a működéshez is kell: a fűtéshez, világításához és hűtéshez. Mivel a jelenlegi gyártási technikák a legtöbb országban még meglehetősen rossz hatásfokúak, számos ponton lehet még változtatni, és energiatakarékosabbá tenni az eljárásokat mind az előállítás, mind a szállítás során. Amennyiben például egy falu házait napon szárított vályogtéglaiból építik fel égetett téglák helyett, többhektárnyi erdő menthető meg a pusztulástól. Ráadásul jelentős energiamentiség takarítható meg, amennyiben az épületek hűtésére és melegítésére passzív napenergia-rendszereket alkalmaznak. Ebben a tekintetben – néhány elszigetelt kezdeményezéstől eltekintve – nem sok haladást értek el ezidáig.

A biomassa újabb lehetséges terepe a napenergia átalakításának, a déli országokban ez a leginkább elterjedt gyakorlat. Nagy mennyiségű biomasszát égetnek el a főzés és a lakóépületek fűtése során, egy kisebb részével pedig anaerob bomlás révén metángázt, vagy pirólízissel generátorgázt fejlesztenek. Ez a felhasználási terület nagy haszonnal kecsegtet, decentralizált, kis befektetést igénylő, de nagy kiterjedésű piacot jelent, és lehetőséget nyújthat kisebb, fenntartható vállalkozások számára. Ezenkívül számos országban vannak meg a feltételei annak, hogy hasznosítsák a szélenergiát, mini-vízerőműveket telepítsenek – mindkét technológia ígéretes. Sajnálatos módon az uralkodó gazdasági és jogi környezet minden előnyük ellenére nem favorizálja ezeket a technológiákat.

Az energiaváltás kezdő lépései

Az energiaváltás első lépéseit azoknak a technológiáknak és rendszereknek a bevezetése jelenti, amelyek jóval hatékonyabbak elődeiknél. Számos ilyen megoldással találkozhatunk már, előnyük, hogy műszakilag és gazdaságilag is aránylag egyszerű és egyértelmű a bevezetésük. Az egyszerű energia-megtakarítástól a hálózati energiavesztés csökkentését célzó találmányon keresztül egészen az energia és az azt felhasználó technika összehangolásáig, sokféle megoldás született már napjainkig. A legtöbb szükséges technológia már rendelkezésünkre áll, de politikai és pénzügyi ösztönzők kellenének a folyamat felgyorsításához.

A második lépés a fosszilis és nukleáris energiaforrásoktól való függőség csökkentése. Ezek fenyegetik leginkább a fenntarthatóságot; véges készleteikkel és hulladék-elhelyezési problémáikkal is szembe kell néznünk. Nyilvánvaló, hogy a könnyebben elérhető, kevésbé romboló és sokkal fenntarthatóbb energiaforrásokat kell előtérbe helyezni a politikai gondolkodásban. Bár a megújuló energiaforrások is felvetnek környezeti problémákat, mégis számos előnyük van a fosszilis energiaforrásokkal szemben. Le kell szögeznünk azonban, hogy a megújuló energiaforrások felhasználása nem válhat széles körűvé egészen addig, amíg az adó- és technológiapolitikában, az ármeghatározásban, a támogatások

rendszerében és a beszerzési eljárásokban gyökeres változás nem lesz. Ezen túl, jelentős befektetéseket igényel a kutatás-fejlesztésben, a marketing technikákban és az infrastruktúrában is, ami egyaránt érinti a kormányzati, vállalati szférát és a kutatói műhelyeket is.

A harmadik lépésben újra kell tervezni a gyártó rendszereket, a közlekedési hálózatot, az infrastruktúrát és a házakat is, hogy optimális lehessen az energiamegtakarítás. Ezek a változások járnak a legjelentősebb társadalmi következményekkel, és ezeket a legnehezebb beilleszteni a már meglévő rendszerekbe. Óriási energiamegtakarítás és források kihasználásának növekedése érhető el, ha megváltoztatjuk a jelenleg használatos ipari eljárásokat, újratervezzük a városokat, a közlekedési rendszert, és ha a fizikai mozgás egy jelentős részét elektronikus jelátvitellel helyettesítjük.

A negyedik lépés, mely a legmélyebb és leghosszabb tartó hatással jár, az életstílus megváltoztatása, ami a fogyasztás és termelés fogalmának megváltoztatását, valamint az egyéni és közösségi érdekek összehangolását kívánja meg. Mivel adva vannak a piaci és más gazdasági erők, ez a változás minden bizonnyal nehezen lesz keresztülvihető, és abban is biztosak lehetünk, hogy a társadalom minden rétegét megmozgatja majd, az egyéntől a közösségekig, az oktató és vallási intézményektől a globális szabályozás teljes gépezetéig.

3.4 Létfeltételek a városban

Sehol nem tátong hatalmasabb szakadék gazdag és szegény között, mint a városokban. A gazdag és a nyomorgó, a repülőjegyet váltó és a helyhez kötött, nem utazó nyomornegyed-lakó, a szupervásárló és a semmit sem fogyasztó, mind ugyanannak az egy hatalmas, de nem sokkal nagyobb, mint száz négyzetmérföldnyi területet elfoglaló városnak a lakói. Mégis egy világ választja el őket egymástól. A bővelkedők és a nyomorgók száma is egyre nő, ám nagyon kevés a közös vonás a két réteg között. A golfpályákat a gyáraktól nem messze elterülő mezőkön találjuk, az üzleti negyedek mellett ott az utcai árusok törzshelye, és a befolyásos környékektől néhány utcányi távolságra már a nyomornegyedeket találjuk. Az egyenlőtlenység uralja a utcákat, és egyre több városközpont mutatja a kettéosztottság jeleit. Láthatatlan korlátok választják el egymástól a gazdagokat és a szegényeket; akár az is megtörténhet, hogy a gazdag negyedben élő szerencsések egyike-másika hosszú évekig nem pillant

meg egyetlen olyan alakot sem, aki kirírna ebből a környezetből.

A déli országokban elsősorban a modern agrárreform elmaradása vezetett ahhoz, hogy az egykori falusiak vég nélkül áramolnak a városokba. A nagybirtokok fennmaradása a gazdálkodásra alkalmas területeken fontos motívumot szolgáltatott a városközpontok felé irányuló migrációra. Ugyanakkor a városi infrastruktúra és a letelepedési politika képtelen lépést tartani a folyamatos emberáradattal, hogy kielégítő (vagy akárcsak elégséges) módon ellássa a betelepülők lakóhely, víz, csatornarendszer, utazás iránti igényeit. A gazdasági globalizációnak köszönhetően ehhez még az a tényező is hozzáadódik, hogy a nagyvállalatok szabadon eldönthetik, a világ mely részén kívánják folytatni tevékenységüket. Amikor a helyi kormányzatnak kell szembeszállnia egy nagyvállalat érdekeivel, társadalmilag és a környezet szempontjából is romboló tendenciák szaporodnak el

egyre több városban, növelve a városi szegénységet, a szociális szegregációt, a politikai erőszakot és az egyenlőtlen kockázat-megosztást. Kimutatták például, hogy a mérgező anyagot kibocsátó létesítményeket általában a szegények és az etnikai kisebbségek lakta területek környékére telepítik.

A városi szegénység azonban egy fontos pontban különbözik a vidéki szegénységtől. A pénzhez nem köthető előnyök, a tiszta levegő, ivóvíz, szállás, közbiztonság sokkal nehezebben érhető el a városi, mint a vidéki környezetben. Azon túl, hogy hiányt szenvednek az anyagi eszközökben, a városi szegények még a szennyezett víz, a veszélyes lakóépületek, a bűzös levegő, a bűnözés, és a nagy távolságok miatt is szenvednek. A szegénység oka tehát a természeti (és részben a társadalmi) tőke hiánya.

A városi szegények éppúgy szenvednek a természeti környezet romlása miatt, mint vidéken élő sorstársaik. Bár a vidéki szegényektől gyakran elveszik a természeti erőforrásokhoz való hozzáférés jogát, akkor is, ha az megélhetésüket jelentené, a városban élő kisemmitettek fizikai épségét fenyegeti életterük tönkretétele. Egyszerűen nem bízhatnak meg azokban a szolgáltatásokban, melyekre, mint biológiai teremtményeknek, elengedhetetlenül szükségük lenne. A víz szennyezett lehet, a levegő hatással lehet a belső szervekre, a sérülések súlyos fertőzéshez vezethetnek és a lakhelyet könnyedén elmoshatja egy földomlás. Tény, hogy a déli országok nagyvárosaiban jelentkező környezeti gondok elsősorban a vízhiányból, a kórokozók szennyezett levegőből, vízből és élelmiszerből, valamint a lakáskörülményekből és a nem megfelelő területekből adódik. Körülbelül 220 millió városlakó, a Föld városi populációjának 13%-a nem jut biztonságos ivóvízhez, és kétszer ennyien élnek a legegyszerűbb latrinák nélkül is. A szennyvizet elvezető csatornahálózat hatalmas területeken egyszerűen nem létezik, és ugyanez a helyzet a személtlerakókkal is. A túlnépesedett városok szaporodása kedvez a különféle betegségek elterjedésének. Ezen túl a Dél városaiban igen gyakori a levegő szennyezettsége, Ázsia és Latin-Amerika számos nagyvárosának belső részein mindennaposá vált a fullasztó szmog. A víz, ha egyáltalán hozzá lehet jutni, gyakran nem fogyasztható, mert olyan mennyiségben tartalmaz emberi ürüléket vagy ipari szennyező-anyagokat. Végül még a lakók lába alatt elterülő talaj sem biztonságos. Az engedély nélkül, gombamód szaporodó otthonok gyakran meredek hegyoldalakon emelkednek, az áradások és földcsuszamlások martalékául vetve lakóit. Mindent összevetve a városok környezeti gondjai veszélyeztetik a lakók fizikai jólétét. Környezetén keresztül a városi szegény-

séget közvetlenül fenyegeti egy sor, egyébként megelőzhető járvány, a hasmenés, fertőzések és mérgezések. Talán mondanunk sem kell, hogy a betegségek tovább súlyosbítják a szegénység mindennapos nyűgeit, különösen a nők, a gyermekek és a csecsemők körében.

Bizonyos fokig természetesen a jómódú osztályokat is érinti a szennyezés. Ám Afrika, Ázsia és Latin-Amerika legtöbb városi területén a kis jövedelműek azok, akiknek a legtöbb egészségügyi bajjal, fertőzéssel és idő előtti hallálal, valamint a különféle ártalmak egyéb formáival kell szembenéznie. Nagyon kevés esély adatik számukra az egészséges életre, jogos és biztonságos lakónegyedekre, ahol elegendő helyük van, birtokukban nem háborgatják őket, megbízható szolgáltatások állnak rendelkezésükre, valamint a terület nem földcsuszamlásoktól veszélyeztetett övezetben fekszik. Meglehetősen gyakran kényszerülnek szűkös anyagi helyzetük miatt arra, hogy áldozatokat hozzanak környezetük minőségének tekintetében. Ennélfogva nem meglepő, hogy általában szoros összefüggés van a bevétel szintje és az egyén környezeti ártalmaknak való kitettsége között. ugyanakkor a marginális helyzetbe szorult többség csekély részben járul csak hozzá a környezet tönkretételéhez. Az egy főre jutó fosszilis üzemanyag, víz, termőföld, fogyasztásuk szintje, a szennyezőanyagok, és az üvegházhatásért felelős gázok kibocsátása messze elmarad a közepes és nagy jövedelmű csoportoké mögött. A szennyezés és földhiány okait sokkal inkább a jóléti fogyasztói mintákban kell keresnünk, valamint abban a városokra alapozott gyártó és elosztási rendszerben, amely mindezt kiszolgálja. Könnyen fölébe kerekednek a gazdaságilag gyengébb helyzetben levőknek abban a versenyben, amely a körülhatárolt városi térben folyik a javak elosztásáért. A városi szegények nem csupán gazdaságilag szorulnak a társadalom peremére, hanem környezeti szempontból is, mivel a forrásokból csak nagyon kis részt mondhatnak magukénak, ugyanakkor hatalmas mennyiségben zúdul rájuk a város minden szennye.

Ilyen háttérrel mi sem lehet bizonyosabb, mint hogy legalább az egészséges környezetnek szerves részének kell lennie minden városi polgár életének, ellenkező esetben számos városban a városlakói jogok amúgy is ingattag voltát tovább terhelik azok a környezeti hátrányok, amelyekkel ezek a lakók kénytelenek együttélni. A fizikai megpróbáltatásoktól mentes szabadság és a biztonságos életfeltételek minden kétséget kizáróan alapvető fontosságúak az emberi méltóság és a polgári, valamint emberi jogok tekintetében. Ebből kifolyólag a környezetiért folytatott küzdelem minden dimenziója – azé a küzdelemé, amely a dűskálók erőforrás-kihasztnálását akarja csökkenteni, és azé a küzdelemé, amely a környezet-

szennyezés ellen emeli föl szavát – elengedhetetlenül fontos a városi szegények életkörülményeinek javítása érdekében. De nem következhet be semmiféle javulás egészen addig, amíg a marginális helyzetűek fel nem emelik szavukat jogaik érdekében, szembeszállva az erősebb, globális orientációjú érdekcsoportokkal. Ha egyszer követelni fogják majd városlakói jogaikat, kirekesztettségük megszüntetését, jogokat arra, hogy maguk is résztvevői

lehessenek az üzleti életnek, és megvédjék őket a spekulánsok ellen, fel kell majd emelniük szavukat az egészséges életkörülményekért is. A környezetpolitika így lesz része annak a nagyobb szabású kísérletnek, melyben a marginális helyzetbe került polgárok politikai és gazdasági jogait próbálják meg kibővíteni. Alapjában véve ugyanazt a kérdést veti fel ez is, mint a többi városi konfliktus: Kéé itt a tér? Kéé a város?

A megélhetés joga

- A környezetvédelmet a szegénység felszámolására indított harc részévé kell tenni. Mivel a tiszta ivóvíz, a termékeny talaj, a halászhelyek és az erdők biztosítják a szegények létfeltételeit és egészségét, a helyi közösségek, ha egyszer kezükbe kapják az irányítást a természet legfőbb őrzőjévé válnak. Az igazságosságot a természet- és a környezetvédelem részévé kell tenni.
- Az élelmiszerellátás biztonsága összefügg a gazdálkodás biztonságával, ez pedig a biológia sokféleségen alapszik.
- A nők a letéteményesei a helyi ismereteknek, ők a létfenntartás módjainak és a kulturális hagyományoknak az ismerői, egyúttal a biodiverzitás fenntartói.
- Törekedni kell az organikus mezőgazdasági termelésre, hogy elkerülhessük a talaj kimerülését és a létfeltételek romlását.
- A megújuló energiaforrások biztosítják a létfeltételeket. Nélkülük az erdőségek hamarosan semmivé lesznek, és egyre fenyegetőbb a globális klímaváltozás.
- A városokban a fertőzött víz, a szennyezett levegő és a veszélyes lakóhelyek veszélyeztetik a lakók egészségét. A szennyezés elleni harc a szegények életét teszi jobbá.

4. rész

Igazságos jólét

A gazdagság és szegénység ikertestvérek. Együtt jönnek létre, és nem érthetjük meg egyiket a másik nélkül. A szegények általában a gazdagoktól függenek, és a gazdagok a szegényektől elvett javakból élnek. Ebből következően nézeteink szerint a szegénység nem számolható fel anélkül, hogy a jólét mai formáját meg ne reformálnánk. Sajnos azonban esélyt látunk arra, hogy a johannesburgi világtalálkozón e téma merőben téves mederbe terelődjön. A felszólalók egy része nagy valószínűséggel ismét kifejti majd nézetét a szegényekről és végzetes sorsukról, ünnepelesen azonnali akciókat és támogatást ígérnek majd, ám a gazdagok közötti összetartás, amely a szegénységet előidézi, rejtve marad. Ugyanakkor a hagyományos fejlődés mellett kiálló szakértők az igazságosságot, implicit módon, kizárólag a szegények problémájaként kezelik. Rávilágítanak a bevételi források és a megfelelő technológiák vagy a piac hiányára, és ellenszerként támogatják a szegények életszínvonalának megemelését célzó lépéseket. Vagyis a padlót emelik magasabbra, ahelyett, hogy a tetőt helyeznék lejjebb, vagy építenék át. A gazdasági növekedés biofizikai szorításának növekedésével ez a felfogás kétséget kizáróan egyoldalúnak bizonyul – olyan véleményt tükröz, amely valószínűleg sohasem volt helyes. Az igazságosság és pártatlanság igénye egy adott világban minden esetben azt jelenti, hogy a gazdagoknak, nem pedig a szegényeknek kell megváltozniuk. Más szavakkal: a szegénység visszaszorítása soha nem fog végre menni a jólét visszaszorítása nélkül.

Az egyenlőség elvén kívül semmi más szabály nem irányíthatja a globális természeti környezet megosztását.

A környezetből kisajátított tér – a környezeti tér – elmélete segít abban, hogy közelebbről is megvilágítsuk az ökológia és az egyenlőség kapcsolatát. Ökológiai értelemben az emberi lények, más élőlényekkel együtt, a globális természet örökül kapott részét az erőforrások kiaknázására, a hulladék elhelyezésére, és különböző élő rendszerek háziásítására használják. Ez a világszerte szabadon elérhető környezeti tér azonban véges, noha flexibilis határai vannak. Ezek a határok szabják meg az emberi tevékenységek korlátait, s túllépésük bioszférikus zavarokhoz vezethet. Az ökológia egyik feladata, mint ebből is következik, az, hogy az összes erőforrás-áramlást az adott környezeti tér korlátaiban belül tartsa. Az igazságosságot illetően azonban a kisajátított térrel kapcsolatos elmélet rávilágít az erőforrások megosztásának óriási egyenlőtlenségére. Nem minden állam foglal el ugyanakkora helyet a környezeti térben, sőt ellenkezőleg: ez a tér nagyon is eltérő lehet. A kilencvenes évek közepe táján például egy átlagos japán kb. 45 tonna üzemanyagot, tüzelőanyagot és fémet használt el évente, egy átlagos német 80 tonnát, míg egy átlagos kínai megelégedett 34 tonnával (és 20 tonnával, nyolc évvel e mérések előtt) (Bringezu 2002). Ahhoz, hogy a javak és szolgáltatások szintjét fenn tudják tartani ezekben az országokban, megatonnákra rúgó mennyiségű nyersanyagot és energiát kellett megmozgatniuk otthon és külföldön egyaránt. Amint láthatjuk, a jólétben élők Földünkön sokkal nagyobb részt sajátítanak ki a környezeti térből, mint a szegények. De minél nagyobb nyomás nehezedik a környezeti tér korlátaira, annál nagyobb hangsúlyt kap a tér megosztása, hiszen minél nagyobb teret kap az egyik fél, annál kisebb rész jut a többieknek. Ennek következményeképpen a jólétben élő kisebbség aránytalanul nagy területet kerített el a globális térből a maga számára, megfosztva a többséget alkotó szegényeket a boldogulás lehetőségétől. A vállalatok irányítása alatt álló, északi fogyasztói társadalom erőforrás-igényének csökkentése elengedhetetlenül fontos a Dél számára mind ökológiai, mind az igazságossági szempontjából.

Hosszú távon, úgy hisszük, az egyenlőség elvén kívül semmi más szabály nem irányíthatja a globális természeti környezet megosztását. Ez alapján a Föld minden egyes lakójának azonos joga van a természeti örökséghez. Akár a jelenlegi életstílust, akár a gazdasági eredményeket veszik alapul, a természeti források elosztásának minden más felfogása csak a az erőforrások túlzott kisajátítását és Észak globális uralmát szentesítené. Az igazságosság elve alapján azonban szembe lehet szállni azzal az óriási igazságtalansággal, amely a természet szempontjából alapvetően meghatározza az emberek közötti viszonyokat. Habár így korlátozzuk a gazdagokat, ez nem jogosít

pozitív szabályozásra, például arra, hogy maximáljuk a kevesebbet fogyasztók esetében az erőforrások kihasználásának mértékét. Mint minden jogot, a természeti erőforrások felhasználásának jogát is a többiek jogai korlátozzák. Feltéve, hogy a természet alapvető szolgáltatásaihoz való jog egyaránt megillet mindenkit (beleértve az eljövendő generációkat és a nem emberi élőlényeket is), a határokat az adott természeti tér korlátai szabják meg. Ha a túlfogyasztóknak nincs joguk az erőforrások kizsákmányolásához, akkor a keveset fogyasztóknak sem kell utolérniük őket. Csupán egy igazságos, ökológiailag ártalmatlan szint elérését kell megcélozniuk, és a biofizikai fenntarthatóság korlátait kell szem előtt tartaniuk. Amint az igazságosság a fenntarthatóság feltétele, úgy a ökológia az igazságosság feltétele.

Közelítő számítások szerint az egész északi civilizációnak a tizedére, azaz 80-90%-al kell visszazorítania a természeti környezet kihasználását a következő ötven év alatt (Factor 10 Club 1995). Másképp beláthatatlan, hogyan lehet elérni a globális fenntarthatóságot és igazságosságot. Ebből a nézőpontból a globális fenntarthatóság fő kérdését úgy fogalmazhatjuk újra, hogy vajon képesek és hajlamosak lesznek-e a fogyasztói rétegek arra, hogy lemondjanak arról a többlet természeti térről, amelyet jelenleg használnak. Ez a kérdés kiemeli a nemzetközi környezeti jogalkotás sajátos jellegét. Az igazságosság szellemében cselekvő nem kell, hogy tekintettel legyen a többiekre, elegendő, ha saját magára figyel. Ez sokkal inkább igazságosságot, mint önfeláldozást követel. Íme, a kanti etika hagyományos aranyszabályának újjászületése: egyetlen cselekedetet vagy intézményt sem szabad létrehozni olyan alapelvek szerint, amelyek nem egyetemes érvényűek. A transznacionális környezeti jognak úgy kell átalakítania a (poszt-) ipari mintákat, hogy egyetemessé válhassanak, hiszen a kisajátítható környezeti tér határainak túllépése biztosan nem általánosítható az egész bolygón. Jelenlegi formájában a transznacionális környezeti jogokat nem újraosztani, hanem korlátozni kell.

Addig nincs egyenlőség, amíg a vállalatok irányítása alatt álló északi és déli fogyasztók hajlandók nem lesznek radikálisan csökkenteni jelenlegi erőforrás-igényüket. A jólét ilyen irányú megváltoztatása a fenntarthatóság sarokköve. Azt jelenti, hogy az előállítási és fogyasztási mintákat, szokásokat az ökológiai korlátok és az egyenlőségre törekvés alapján kell újraformálni. Több út is vezet ebbe az irányba.

Először is kutatni kell az erőforrások különlegesen hatékony kihasználási módszereit, vagyis fel kell tárni azokat a lehetőségeket, amelyek jólétet biztosítanak minden eddiginél kevesebb erőforrás felhasználásával,

ez döntő a fenntartható termelési és fogyasztási minták szempontjából. A források hatékonyabb kihasználása három nagy előnnyel kecsegtet. A lánc egyik végén lassítja az erőforrások kimerülésének ütemét, a másik végén csökkenti a szennyezőanyag-kibocsátást, ugyanakkor értelmes munkát és munkahelyeket teremt szerte a világon. A műszaki és társadalmi újítások minden szektorban való megjelenése még kényelmesebb életmódot is biztosíthat. A forráskímélő, napenergiát hasznosító építéssel, a helyi élelmiszerpiacok, a hidrogénmotorok, a kis sebességű autók, az újrafelhasználható alkatrészek, a kevés húst tartalmazó táplálkozás mind-mind ezt a célt szolgálja. Másodsor, az erőforrások felváltása elsődleges fontosságú lépés egy küszöbön álló változáshoz, miközben a dolgok anyagi minősége is megváltozik. A „bio-mimikri” célja, hogy a gyártási rendszer biológiai mintára való újratervezésével megváltoztassa a termelés és a végtermék anyagi minőségét, lehetővé tegye a különböző anyagok újrafelhasználását folyamatos, zárt ciklusokon belül, gyakran kiküszöbölve ezáltal a mérgező hatásokat. Jó példa erre a bio-műanyag és a szélerőmű. Harmadsor, az élő rendszerek helyreállíthatók. Jelentős befektetésre van viszont szükség ahhoz, hogy az erdők, folyók, kertek, domboldalak és a termő-

talaj minőségét megőrizzük, és a természeti vagyon fenntartható és kiterjeszhető lehessen, a bioszféra pedig még gazdagabban nyújthassa kincseit: szolgáltatásait és erőforrásait. A folyók helyreállítása, az erdőtelepítés, a kis ráfordítású mezőgazdaság megteremtése mind ebbe az irányba tett lépés. Negyedikként, a valódi vagyonra fektetett hangsúly megszüntetheti a birtokolt javak fontosságát mind a fogyasztók, mind az előállítók számára. Ha az üzleti stratégiában a hangsúlyt a tárgyi javak árusításáról és beszerzéséről a szolgáltatások felé toljuk el, a vállalatok végre megtanulhatnak azt, miként lehet nyereségre szert tenni anélkül, hogy újabb tárgyakat termelnének a világnak; sokkal inkább eredményeket, mint tárgyakat árusítanának, elégedettséget motorok, propellerek vagy műanyagok helyett. Végül, de nem utolsó sorban, az emberek újra értékelhetnék a gazdagságnak azokat a formáit, melyeket hitelkártyákkal biztos, hogy nem vehettek volna meg: a minőség élvezetét, a barátságot, a szépséget. Bármelyik úton indulunk is el, hamarosan eljön az idő, amikor az embereket már sem a tárgyak, sem a vállalati marketing szenzációi nem nyugozik le annyira, mint manapság. Megeshet, hogy képesek lesznek eljutni az élet élvezetében a jóléttől a jól-létig.

4.1 Kihátrálás a légköri megállapodásból

Tíz évvel ezelőtt az ENSZ éghajlat-változási keretegyezménye jelentős eredmény volt, hiszen ekkor vált egyértelműen világossá, hogy a globális felmelegedés fenyegetése már csak néhány évnyi távolságra van előttünk. Nyilvánvaló lett, hogy a Földünket körülölelő vékony légkör a kibocsátott gázok szeméttelpe lett, és a szennyezés folyama egyetlen másodpercre sem apad, sőt túlcsordul az elviselhető szinten. Tizenkét évvel azután, hogy megjelent „A növekedés korlátai” című, bestsellerre vált könyv, amely rivaldafénybe állította azt a tényt, hogy a Föld erőforrásai végesek, a nemzetközi közösség kénytelen volt szembenézni azzal a ténnyel, hogy az atmoszféra szennyezettségének egyre súlyosbodó állapota a legkényesebb és legsürgetőbb kérdés. A korlátot többé nem a Föld, hanem az ég jelentette. A klímaegyezmény olyan keretet kínált, mely megóvhat e korlátok túllépésétől.

A megállapodás nyomatékosan hangsúlyozza az igazságosság elvét: „A résztvevők megőrzik a klíma-rendszert mind a jelen, mind a jövő nemzedékek szá-

mára, az igazságosság alapján közös, de eltérő felelősségük és lehetőségeik szerint. Ilyenformán a fejlett országoknak kell vezető szerepet vállalniuk a klímaváltozás és annak káros hatásai ellen vívott harcban.” (3. Cikk, 1.) Csak az északi országoknak kell magukra vállalniuk a kibocsátás csökkentését és a pénzügyi terheket, a déli országoknak csupán beszámolási kötelezettségeik vannak. A köteleességek egyenlőtlen eloszlása a klímaváltozás bekövetkezéséért vállalt különböző felelősségből ered. Ahogy ez lenni szokott, az iparosodott országokat terheli felelősség a kibocsátott széndioxid java részéért, mind a múltban, mind pedig a jelenben. 1800 óta a gázkibocsátás összesített emelkedésének 83%-áért ők felelősek, de 1996-ban a kibocsátott széndioxid 61,5%-a még mindig tőlük származott, annak ellenére, hogy a Föld népességének csupán 25%-a lakott itt. Tény, hogy a széndioxid drámai mértékű növekedése jelenleg az újonnan iparosodott országokra jellemző, ám még ez sem sokat változtat az arányokon.

A kiotói jegyzőkönyv Janus-arca

A johannesburgi találkozó remélhetőleg alkalmas pillanatot teremt majd annak megünneplésére, hogy sikeresen befejeződött a kiotói jegyzőkönyv ratifikálása. Körülbelül egy évtizedes szövevényes alkudozás után ez, a riói folyamat legfontosabb vívmánya lenne. Ez az első alkalom, hogy a nemzetközi közösség – az Egyesült Államok kivételével – olyan törvényes kötelezettséget vállal, amely az eddigi növekedés napjainkban egyre inkább láthatóvá váló biofizikai korlátaira reagál. Intézményi és jogi mechanizmusokat léptetnek életbe, melyek lehetővé teszik a kormányok számára, hogy a világgazdaságot más irányba tereljék. Másként megfogalmazva: kezünkben az eszköz a közös cselekvéshez.

Ugyanakkor a kiotói jegyzőkönyv ratifikálása sokkal inkább az eljárás sikerét, mintsem konkrét eredményeket jelent. Az ipari országok szennyezőanyag-kibocsátása hajszálnyit sem mozdult lejjebb eddigi, rendkívül magas értékéről; még ha a megállapodás minden ígéretét valóra váltják is a résztvevő felek, kétséges, hogy végül észlelünk-e bármiféle csökkenést a szénkibocsátás mennyiségében 1990-hez képest. Hogyan tartjuk meg a káposztát, hogy a kecske is jóllakjon? – manapság számos országnak ez a legnagyobb gondja a kiotói egyezmény kapcsán. Diplomatainknak a gazdasági növekedés, és nem az éghajlat megőrzése a feladatuk. Szeretnének klímabaráttnak tűnni, de a lehető legkevesebb költséggel. Három jellemző stratégiát alkalmaznak a nyilatkozat aláírói, hogy mutassák, ők már a poszt-fosszilis gazdaság útjára léptek, közben pedig vígan hajóznak az eddigi, megszokott vizeken.

Az első ilyen stratégia lényege, hogy az Észak magára vállal ugyan bizonyos kötelezettségeket, de ezek jó részét áthárítja a déli és keleti országokra. A „földrajzi flexibilitás” fogalma összekapcsolja a kibocsátás-kereskedelmet (emission trading), a közös teljesítést (joint implementation), és a tiszta fejlesztési mechanizmust (clean development mechanism). A 2001-ben Bonnban és Marrakesben megfogalmazott kiotói jegyzőkönyv alapján az ipari országok megtehetik, hogy a mérséklést célzó akcióikat nagyrészt a déli és keleti országokba tegyék át, saját gazdaságukat pedig gyakorlatilag érintetlenül hagyják. A „szennyező fizet” elv ezen a módon „a szennyező vegye meg a kiskapun való átjutás jogát” elvé alakult. A szénkibocsátás ily módon nem csökkenthető, mivel az északi gazdaság forrásalapját nem strukturálták át.

Másodszor, az Észak magára vállal ugyan kötelezettségeket, de a szén-dioxid-elyelő helyek növelése révén teljesíti azokat. Bonn után az ipari országok a Föld felvevő kapacitásának növelésével válthatják fel a szerke-

zetváltást. Más szavakkal: inkább több erdőt, mint kevesebb kibocsátást. A bonni egyezmény szerint az erdőtelepítés, ültetvények létrehozása, vagy a talajkezelés módjának megváltoztatása helyettesítheti az energiatakarékoságra és a megújuló energiaforrásokra való átállást. Ez viszont nem igazán segít a klímán, nemcsak az elmaradó reformok miatt, hanem azért is, mert a befogadóképesség-számítások tudományosan igen merészek. Végül aztán a komplexitás csapdája hirtelen összecattan, és ami eddig kiszámolhatónak tűnt, zürzavarba fullad.

Harmadszorra, a klímával kapcsolatos tárgyalások elsősorban a kibocsátás mennyisége körül huzakodnak, és nem az energiafelhasználás megváltoztatását célozzák. Főleg azzal foglalkoznak, hogy a szén-dioxid-kibocsátás mennyiségét csökkentsék, ahelyett, hogy a szén-dioxid kibocsátásért felelős energiafelhasználás csökkentésére fordítanák elsősorban figyelmüket. Arra keresik a választ, hogyan lehetne a csökkentés, és nem a növelés irányában beavatkozni a körbe. Amíg mérik és számolják, figyelik és menedzselik az emissziót, az alapvetően fosszilis tüzelőanyagokra berendezkedett fejlődési modellt és a hozzá hasonló maradványokat senki sem kérdőjelezi meg. Az egyezmény keretein belül senki sem beszélhet az új olajmezők feltárásának lassításáról, az energiatermelő vállalatok szabályozásáról, a kis fogyasztású autók standardizálásáról, de még arról sem, hogy a napenergiára alapozott technológiák és gyakorlati alkalmazásuk érdekében kampányt indítanak. A figyelem a hatásra, és nem az okokra összpontosul. Ez az oka annak, hogy külön tárgyalnak a klímapolitikáról, és külön a fenntartható fejlődésről. A nemzetközi klímapolitika olyan keretek közé szorult, amelybe nem fér bele a gazdasági növekedés hajtóerőit és szabályait megvitató tárgyalás.

Éghajlatváltozás és megélhetés joga

Ez idáig a déli államok, a szigetállamok kivételével, csupán megfigyelőként vettek részt az északi kormányok nézeteltéréseiben a kiotói egyezmény kapcsán. Ragaszkodnak hozzá, hogy őket kisebb felelősség terheli, mint az ipari államokat, és kívánnak, amíg az Észak tető alá hozza a közös megegyezést, és csupán akkor mutatnak némi érdeklődést, amikor valamilyen erőforrás-átadás van kilátásban számukra. Óriási hibát követnek el ezzel. Úgy tűnik, teljességgel figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy az éghajlat védelme saját állampolgáraik méltóságának és életben maradásának alapfeltétele. A klíma védelme korántsem csupán egyszerű környezetvédelmi kérdés. Az éghajlatváltozás olyan láthatatlan erő, mely minden esetben ott áll a mezőgazdaság hanyatlása, a társadalmi bomlás, és az elvándorlás mögött. Igaz

Az éghajlatváltozás olyan láthatatlan erő, mely minden esetben ott áll a mezőgazdaság hanyatlása, a társadalmi bomlás, és az elvándorlás mögött.

ugyan, hogy a klímaváltozás legfőbb okait elsősorban az északi félgömbön kell keresnünk, viszont katasztrofális hatása elsősorban a déli félgömbön jelentkezik – nem is említve azt a hatalmas veszteséget, amit a Golf-áramlat lehetséges összeomlása jelentene. Tény, hogy épp az ártatlanok válnak áldozattá, relatív értelemben legalábbis. Elérkezett tehát az a pillanat, amikor a déli államok már nem engedhetik meg maguknak, hogy tiszta lelkiismeretük tudatában nyugodtan üljenek tovább babérjaikon. Fel kell emelniük szavukat a gyarmatosítás illetően, 21. századi formája ellen.

A gyarmati pusztítás ma már az imperialista erők és az országot elfoglaló hadseregek nélkül is megjelenhet. A levegőben érkezik, láthatatlanul és alattomban, az atmoszférában megjelenő vegyi anyagok formájában. A Föld felmelegedésével a természet destabilizálódik. Egy csapásra megváltozik minden, ami emberemlékezet óta biztosnak látszott, az esőzés, a vízszint, a hőmérséklet, az évszakok, azok az állandók, amelyek évszázadokon keresztül biztosították a növények, állatok és emberek számára megfelelő körülményeket, s amelyek mostantól fogva instabillá váltak. Ahogy az ellenséges környezeti tényezők elszaporodnak, az élőhelyek egyre kevésbé lesznek lakhatók, szélsőséges esetben akár alkalmatlanokká válhatnak emberi megtelepedésre. Nyilvánvaló, hogy egyre nagyobbak azok a területek, amelyeken a megemelkedő tengerszint lassacskán számos, sűrűn lakott települést fog elönteni és emberi életre alkalmatlanná tenni. Ennél kevésbé nyilvánvaló, ám tény az is, hogy a páratartalom és a hőmérséklet megváltozása együtt jár majd a vegetáció, a faji diverzitás, a talaj termékenységének és az ivóvíz elérhetőségének megváltozásával. A környezeti feltételek az egészségre ártalmassá válhatnak, nő a kilátás arra, hogy a természetű növényeket betegségek és gyomnövények támadják meg, míg az emberek körében a malária, a dengue-láz, és más ragályos betegségek pusztítanak majd nagyobb gyakorisággal. Röviden, a klímaváltozás megzavarja az élet kialakult rendjét, különösen azokon a területeken, amelyek eddig is hátramezsgyén álltak.

Mindez a legsebezhetőbbekre nézve jelenti a legnagyobb veszélyt. Ahogy az már lenni szokott, a klímaváltozás keltette zavarok nem érintik egyformán a világ minden egyes lakosát. A Mekong deltájának rizstermelői, a szenegáli partok mentén élő halászok, az etióp magashegyi pásztorok és a La Paz hegyoldalainak viskóiban élők azok, akiknek életfeltételeit leginkább fenyegetik a klímaváltozás következményei. Az emberek előbb-utóbb arra kényszerülnek majd, hogy elhagyják lakóhelyüket és a létfeltételeiket biztosító területeket. Számos faluban és városban megváltozik majd a gazdaság bázisát jelentő

mezőgazdasági termelés és termelékenység. A városok felé irányuló vándorlás felerősödhet. A bódévárosokat földcsuszamlás és pusztulás fenyegeti. A járványok is azokat érintik, akiknek legkevesebb lehetőségük van védekezni ellenük – a szegényeket. Való igaz, hogy a globális felmelegedés veszélye korántsem egyformán fenyegeti a Föld minden lakóját; aránytalanul többen szenvednek tőle a társadalmilag gyengék és a hatalomtól távol került csoportok, amelyek már most nyomortelepeken, a társadalom peremén, vagy a létminimum alatt élnek. A szegények azok, akiknek el kell viselniük a gazdagok által okozott éghajlatváltozás veszélyeit.

A fosszilis tüzelőanyagok felhasználásának csökkentése a globális fogyasztói társadalomban ezért egyértelműen kötelező, nem csupán a légkör megóvása miatt, hanem az emberi jogok védelmében is. Az 1689-ben megalkotott Bill of Rights óta, amit az angol forradalom vívott ki, az egyének fizikai épséghez való joga minden állam alaptörvényei között ott van, és elvárják állami garanciáját. Ma azonban milliók kerülnek olyan helyzetbe, hogy bármikor elveszíthetik állampolgári jogaik e legalapvetőbbikét. Ebben az esetben ugyan nem az állami hatalom az, amelyik megtámadja fizikai épségüket, hanem a világ gazdag feléből a levegőben érkező szennyező anyagok, amelyek a fosszilis tüzelőanyagok pazarló felhasználása során kerülnek a légkörbe. Jelen van a láthatatlan emberi kéz mindig, amikor az időjárás- és éghajlatváltozás fokozatosan aláássa az emberi egészség és élőhely épségét. Az egyre nagyobbra táruuló világtársadalomban senkit sem lehet feláldozni a növekedés és a gazdagság oltárán. Amennyiben minden egyes embert világpolgárként kezelünk, a legminimálisabb igazságossági törvényeknek is tartalmazniuk kell azt a kitétel, mely szerint az erőforrásokat a gazdagoknak úgy kell megválasztaniuk, hogy véletlenül se növelhessék a már kialakult egyenlőtlenségeket, és ne hozhassák az eddiginél is rosszabb helyzetbe a kiváltságokkal nem rendelkező rétegeket. A kevésbé szennyező gazdaságok létrehozása Délen és Északon egyaránt a világpolitika része kell hogy legyen.

Csökkenés és konvergencia

Az üvegházhatásért felelős gáz kibocsátás eddigi mértékének csökkentése feltétlenül szükséges a földi élet épségének fenntartásához. Hatvan év alatt hatvan százalék – körülbelül ennyire lenne szükség ahhoz, hogy mennyisége csökkenni tudjon. Ugyanakkor a kiotói jegyzőkönyv azonban meg sem közelíti ezeket az adatokat. Nem szerepel benne a gáz kibocsátás radikális csökkentése az északi féltekén, és még csak meg sem jelennek benne az újonnan iparosodott déli országok. A kiotói jegyzőkönyv

A szegények azok, akiknek el kell viselniük a gazdagok által okozott éghajlatváltozás veszélyeit.

második szakaszában semmiféle ökológiai áttörésre nem számíthatunk akkor, ha a déli országok nem csatlakoznak az egyezményhez. Ellenkező esetben Észak megtorpan, és ami még ennél is lényegesebb, Dél kibocsátási szintje továbbra is ellenőrizetlen marad.

Ezen a ponton az egyenlőség kérdése a klímavédelem előrehaladásának legszűkebb keresztmetszetét jelenti. Egyrészt a Dél visszautasítja, hogy bármiféle kötelezettsége is lenne a kérdésben, ha Észak nem járja végig a saját kötelezettségéből adódó útját, másrésztől Észak sem fog hajlandóságot mutatni a végrehajtásra, amíg a déli országok kötelezettségét nem tisztázzák. Amíg Észak kibocsátási korlátozással kapcsolatos kötelezettségeit nem hozzák igazságos egyensúlyba a Dél kötelezettségeivel, addig semmiféle valós klímavédelem nem szülehet meg. Csak olyan társadalmi rend vezethet végső soron igazságossághoz és pártatlansághoz, amely elfogadja azt az elvet, hogy mindenkinek azonos joga van a Föld erőforrásaihoz. Minden más elosztási rendszer („paternalista”, „költség-alapú”) csak a gyarmati felállást ismételné, amelyben aránytalanul nagy részesedéshez jutna Észak. Amennyiben a közös javak használatát közös szabályokban rögzítenénk, becsületlenül járnánk el, ha néhányaknak előnyökkel, a többieknek pedig hátrányokkal járó szabályrendszert hoznánk létre. Az atmoszférikus javakhoz való egyenlő jog a világ minden polgára számára alapvető fontosságú minden életképes klímaszabályozás eseté-

ben. Ebből következően a kiotói jegyzőkönyv második szakaszában az egyes országok kibocsátását a lakosság arányában, az egy főre jutó egyenlő mennyiség elve alapján kell kiszámolni. Ez nehézségeket okozhat Észak számára, ugyanakkor becsületes eljárás, hiszen cserébe azért, hogy egyenlő jogokat ad a jelenben mindenki számára, az ipari országokat nem teszi felelőssé a múltban kibocsátott szennyezésért.

A légköri javakhoz való közös jogból ered az is, hogy minden országnak (és minden társadalmi osztálynak) hosszú távon egymás felé tartanak az egy főre jutó fosszilis energiafogyasztást mérő görbék. Észak görbéje lefelé, Dél felfelé halad. A túlfogyasztók lejjebb kell, hogy adják igényeiket, a keveset fogyasztók pedig feljebb emelhetik a mércét, ám sohasem emelhetik olyan magasra, mint az ipari országok tették, s így a két görbe egyre inkább megközelíti egymást. Bizonyos azonban, hogy Észak és Dél konvergenciája nem érhető el anélkül, hogy ne csökkentenék a kibocsátást, valamint anélkül, hogy át ne állnának egy globálisan fenntartható kibocsátási szintre. Ismételten el kell mondanunk, hogy a fenntarthatóság az igazságosság alapja. A „csökkentés és konvergálás” gondolata elegánsan párosítja az ökológiát és az igazságosságot, éleslátóan felmérve, hogy a környezeti tér véges, és igazságosan kell megosztani megengedhető felhasználását a világ minden polgára és az eljövendő nemzedékek között.

4.2 Könnyíteni kell az ökológiai rendszerek és a közösségek terhein

Jelen világunk két különböző környezeti válság miatt szenved, az egyik a fosszilis tüzelőanyagok okozta krízis, a másik az élő rendszerek krízise. A kétféle válság összekapcsolódik ugyan, de mindkettőnek más az eredete és a megnyilvánulási formája. A fosszilis válság abban gyökerezik, hogy a szilárd, folyékony és gáz állapotú anyagok az ipari technológia folytán túl gyorsan kerülnek a földkéregből a bioszférába. Az élő rendszerek válsága pedig abból adódik, hogy a közösségek túlzott terheket rónak a mikrobákra, növényekre és állatokra. A terhek alatt meggyengül, és időnként felborul az ökoszisztéma, olyannyira, hogy az magukra az emberekre is veszélyt jelent, akik, mint élőlények, tágabb értelemben véve ugyancsak részei ugyanannak a biológiai közösségnek. Az embereket kétféleképpen érintheti a változás.

Egyrészt csökkenhet az adott ökoszisztéma számukra hasznos hozama: kevesebb húshoz, tejhez, terményhez, fához, rosthöz, vízhez jutnak, másrészt az ökológiai rendszer kevesebb éltető anyagot képes szolgáltatni az ott élő közösség számára: tiszta levegőt és vizet, lebomló és újratermelő tápanyagot, élelő talajt. Amíg a fosszilis válság mindenki szemé láttára elsősorban Északon zajlik, addig az élő rendszerek válsága főleg Délen okoz súlyos gondokat.

Ennek igen egyszerű magyarázata van. Az élő rendszerek tönkretételének közvetlen áldozatai elsősorban a Délen élők, vagy még pontosabban, jellemzően azok, akik a vállalatok által irányított fogyasztói osztályok alatt elhelyezkedő többséget alkotják Északon, Délen és Keleten egyaránt. Alapvetően urbánus osztály lévén, a

fogyasztói társadalom tagjai az üzletek, csatornák, utak és művi termékek gubójának védelmét élvezik, és épp emiatt nem veszik észre az erdők, halászhelyek, vízkészletek, a termőtalaj, a növényi sokféleség egyre erősebb pusztulását vidéken. Földrajzi és pszichológiai értelemben egyaránt elmondható, hogy a felhalmozás és a lepusztulás, a komfort és a nyomorúság színterét általában igen nagy távolság választja el egymástól. Ennek következménye, hogy az ökológiai rendszer pusztulásának egyre gyorsuló ütemét és sebességét gyakorlatilag észre sem lehet venni Északon. Ez az oka annak is, hogy az emberi nyomorúság és szenvedés, melyet az élet szövedékének szakadásai okoztak szerte a világon, oly könnyedén semmibe vehető.

Az erőforrás-áramlás hálózata

A Kereskedelmi Világszervezet (WTO) szerkezetéből következően, és általában véve annak a kiszolgáltatottságnak az okán, amelynek a világpiac a Dél államait kitette, néhány ázsiai ország kivételével, a nyersanyagok kitermelése fokozódott, és a természeti kincsek exportja a déli és az egykori szocialista országokból az utóbbi időben egyre nőtt. Az erdő például különösen fontos tárháza a biológiai gazdagságnak. A világpiac azonban hatalmas csábítást jelent az említett országok számára, így sokkal gyorsabb ütemben termelik ki erdősegeiket, mint azt a hazai igények kielégítésére tennék. Indonéziában és Malajziában a rétegelt falemez exportjának óriásira nőtt tempója nem kis szerepet játszott az erdőirtások felgyorsulásában. Ezen túl a bányászat és az energiatermelés is károsan hat az erdők, s éppígy a hegyek, vizek és a többi érzékeny ökoszisztéma állapotára is. Az erdőirtás után ezek jelentik a kiterjedt erdősegekre a legnagyobb veszélyt. Ráadásul az élelmiszergazdaság mára mélyen integrálódott a világpiacba. Bár a Dél országai nettó importőrök az alapvető élelmiszereket tekintve, például a gabonaneműket és a húst. Ugyanakkor számos, a piacon könnyen értékesíthető termék legfőbb exportőrei: banánt, kávét, gyapotot, szójababot, nádcukrot és dohányt értékesítenek a világpiacon. A legutóbbi években igen gyorsan nőtt a kereslet az úgynevezett nem tradicionális árucikkek, elsősorban a virág, gyümölcs és zöldségfélék iránt, amelyeket frissen, légi teherszállítással juttatnak az északi piacokra. Végül az óceáni halászat is szoros függőségi viszonyba került a világpiaccal. A halexport, különösen az olyan országoké, mint Thaiföld, Kína és Chile, mára az összes kivitel felét teszi ki.

A gabonaneműek jelentőségteljes kivételével a természeti erőforrások fő áramlása délről (és az egykori

szocialista országokból) az északi országok felé tart. A természet abban a pillanatban, hogy a világpiacra kerül, nagy vásárlóerő vonzása miatt óhatatlanul elindul az északi félgömb felé. A délkelet-ázsiai, kínai, mexikói és brazil izzasztóműhelyekben előállított javak kivételével a délről északra áramló kereskedelem ásványi anyagokból (beleértve az olajat és a földgázt), valamint a trópusi árucikkek rendkívül bő választékából áll. Egy OECD ország lakója kétszer annyi gabonát és halat, háromszor annyi húst, tízszer annyi papírt és tizenegyszer annyi benzint fogyaszt, mint egy kevésbé iparosított ország állampolgára, és ugyanez a teljesen egyenlőtlen fogyasztási minta köszön vissza egyazon országon belül, ha elvégezzük a fogyasztói réteg és a többi csoport összehasonlítását.

A déli és északi országok közötti nyersanyagáramlást a szabad piac bevezetése még intenzívebbé tette. Amint leomlottak a gátak mind az anyagiáramlás, mind a beáramló tőkebefektetések előtt, a nyersanyagokat kitermelő és forgalmazó vállalatok sokkal nagyobb mozgástérhez jutottak. Szabadon mozoghattak az egész glóbuszon az utolsó nyersanyagforrásokat is felkutatva, és gyors ütemben megjelenhettek a helyszínen, hogy kitermeljék, amire szükségük van. Gyakran az volt a céljuk, hogy önálló államot alkossanak a déli export-államokon belül. Ezek a vállalatok befolyásolni tudják a fogyasztó igényeit, új termékeket és új divatot hozva a piacra. A fűrés, fakitermelés, halászat úttörői manapság a világ legtávolabbi részeire szorultak – olajfűrő tornyokat telepítenek a dzsungel mélyére és a tenger fenekére, Patagóniából és Szibériából hozzák hajón be a kitermelt fát, és az úszó halfeldolgozók az Északi-sarktól a Déli-sarkig fésülik át zsákmányukért a tengereket. Am ahogy a Dél országainak nagy része a természeti erőforrások exportjára specializálódik, csapdába ejti őket a hosszú távú pénzromlás. Az árucikkek ára évtizedek óta esik (kivéve a kávé árát napjainkig), és ezt az irányvonalat tovább erősíti, hogy ma túl sok ország igyekszik a világpiacra áruba bocsátani erőforrásait. Ráadásul az elsődleges szektor átfolyik a gazdaságba többi részébe is, ami sem a foglalkoztatottságot, sem az innovációt, sem az oktatást nem befolyásolja előnyösen. Ennek pedig gyenge belső dinamizmus lesz az eredménye, amely az exportra berendezkedett gazdaságokat a további hanyatlás felé vezet.

Mindezekon túl, az erőforrások exportjának igen erőteljes nyomai maradnak a helyi természeti környezetben: talajerózió, a talajvízszint süllyedése, genetikai elszegényedés az intenzív gazdálkodás következtében, meddőelfolyás és szennyeződés a bányavidéken, az élőhely és a munkakörnyezet szennyeződése és tönkretétele

A természet abban a pillanatban, hogy a világpiacra kerül, nagy vásárlóerő vonzása miatt óhatatlanul elindul az északi félgömb felé.

az olajkutatak környékén, a biodiverzitás és a vízmegtartás csökkenése a fakitermelés helyszínén. Nem elhanyagolható az ezekhez tartozó infrastruktúra, az utak, a csővezetékek, a szállítási útvonalak hatása sem, ami a legtöbb kitermelés velejárója. Ha ehhez még hozzáteszük azt a tendenciát, hogy a leginkább környezetszennyező üzemeket északról délre helyezik át, nagyon is valószínű, hogy az innen származó exporttermékekre jutó szennyezés mértéke ugyancsak megnövekedett az utóbbi években. Ilyen körülmények között bizonyosra vehetjük, hogy a déli országokra egyre nagyobb rész nehezedik a világ gazdaság terheiből.

A környezeti szabályozás félresikerült kísérletei

A biológiai sokféleségről szóló megállapodásnak, mely a klímaegyezménnyel együtt az UNCED másik nagy eredménye volt, nem sikerült lassítania sem a biológiai erőforrások délről északra áramlását, sem a vidékről a városokba irányuló mozgását. Ennek elsődleges oka, hogy a biológiai diverzitási megállapodás (CBD) nem foglalkozik a jólét reformjával, vagyis nem tesz kísérletet arra, hogy olyan előállítási és fogyasztási mintákat vezessen be, amelyek kevesebb erőt vonnak el az erdőktől, a halászhelyektől, a talajtól, és a vizes élőhelyektől. Inkább az ellátással, mint a követelésekkel foglalkozik, az ökológiai rendszerek kihasználásának ökológiai, jogi és politikai korlátozásaira specializálódik. Másodszor, a CBD már a kezdetektől fogva legfőképpen az új nyersanyag-generáció, a genetikai források hasznosításának szabályozásán munkálkodik. Bár a megállapodás mind az ökoszisztéma, mind a fajok és a gének szintjén beszél a biológiai diverzitásról, a legnagyobb diplomáciai vihar a genetikai állomány hozzáférhetőségének és ellenértékének kérdését övezi. Ilyen szempontból a megállapodás nem is annyira a természeti vagyon megóvására tesz kísérletet, hanem sokkal inkább annak a számos gazdasági szereplőnek az érdekeit képviseli, aki érdekelt a génüzletben.

Végző soron a megállapodás nem fordít figyelmet explicit módon sem a nagyobb ökológiai rendszerekre, az erdőkre, óceánokra, mocsaras élőhelyekre, folyókra, legelőkre, sem pedig az ember teremtette ökoszisztémákra, így a modern mezőgazdaságra sem, amely pedig legfontosabb tényezője a biodiverzitás csökkenésének. Habár az említett területek egy részéről minden bizonnyal tárgyaltak a megállapodás munkacsoportjaiban, az eredmények csupán ajánlások formájában jelennek meg. Való igaz, hogy más fórumokon foglalkoztak már bizonyos ökológiai rendszerekkel. Például az erdők kérdése

heves vitát robbantott ki Rióban és számos más, utána következő fórumon, egészen az ENSZ Erdő fórumáig. Mindezek a disputák anélkül folytak, hogy bármiféle eredményt értek volna el, a kereskedelmi érdekek minden esetben felülkerekedtek a megóvás érdekein. Az elsivatagosodás elleni egyezmény, amelyet két évvel Rió után írtak alá, a talaj termőképességével foglalkozik ugyan, de kizárólag a sivatagos és félsivatagos területeken. Végetetül az Egyesült Nemzetek Élelmészügyi és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) illetékességi joggal rendelkezik ugyan az agro-ökológiai rendszerek esetében, de a megőrzés és a létfeltételek joga eddig itt sem kapott prioritást. Összegezve: a legfontosabb dolog, ami hiányzik a biológiai erőforrások és élő rendszerek kizsákmányolásának megállításához, az a hatékony nemzetközi környezeti felügyelet.

Az egyenlőség elve a biodiverzitási megállapodásban

A CBD egyértelműen messzebbre jutott az igazságosság kérdésében, mint az addigi megállapodások. Olyan elveket sikerült kialakítania, amelyek más egyezmények alapjául is szolgálhatnak. Amennyire nemzetek között figyelembe veszi az igazságosságot, bizonyos határokon belül Dél és Észak között sikerült a mérleg nyelvét egyensúlyba billenteni. A CBD véget vet az ellenszolgáltatás nélküli rablás gyarmati időkben ránk maradt örökségének azáltal, hogy megerősíti a nemzetek szuverén jogát saját természeti forrásaikhoz. A biodiverzitás melegágyai a trópusi és fél-trópusi országok, míg az erőforrás- és genetikai-ipar, az ún. „életipar” Észak-Amerikában, Európában és Japánban található. E földrajzi aszimmetria folytán a géntechnológiai ipar élő anyag iránti igénye újabb konfliktusokat okozott Dél és Észak között. Ilyen körülmények között a déli országok arra az elhatározásra jutottak, hogy nem fogadják el a biodiverzitás olyan felfogását, mely azt az „emberiség közös kincsének” tartja, ahogyan a FAO kodifikálta 1983-as kötelezettségvállalásában. Attól félve, hogy ez a felfogás utat nyit az északi vállalatok előtt a természeti kincsek kirablásához, a déli államok ragaszkodtak a természeti erőforrásokhoz való szuverén jogukhoz. A tulajdonosi jog illetően szabályozásával egyenes út vezetett ahhoz, hogy maguk szabályozhassák a források használatát és az abból eredő haszonból való részesedését is. Tény, hogy a megőrzésen, és a fenntartható használaton kívül a hozzáférés és a javakból való részesedés (bár eddig kizárólag a genetikai erőforrások esetében) a CBD egyik alapelveként maradt ránk. A helyi erőforrások

A biodiverzitási megállapodás véget vet az ellenszolgáltatás nélküli rablás gyarmati időkben ránk maradt örökségének.

jogi szabályozásáról elmondhatjuk, hogy a déli államok ma már ugyanolyan helyzetben vannak, mint az északi államok.

Az egyenlőséget illető sikerek azonban nem feltétlenül vezetnek sikerre a fenntarthatóság tekintetében. A CBD esetében elsősorban a kereskedelmi, és nem a természetvédelmi érdekek vezették a déli államokat arra, hogy hangsúlyozzák a nemzeti irányítás fontosságát az erőforrások tekintetében. Ha figyelembe vesszük, hogy mai világunkban milyen döntő szerepet játszanak a gazdasági érdekek, nem tarthatjuk valószínűnek, hogy a nemzetek közötti nagyobb egyenlőség a természet tönkretételének csökkenéséhez vezet. Ehelyett nagyon valószínű, hogy a nemzetek – különösképpen ezek középosztálya – természeti örökségüket továbbra is pénzre fogják váltani, jöllehet igyekeznek minél több profitot otthon tartani. Környezeti szempontból azonban éppúgy határt kell szabni az erőforrások szuverén kizsákmányolásának, mint imperialista kizsákmányolásának. A nemzeti szuverenitás nem ad teljes tulajdonjogot az állam kezébe, hiszen az erőforrások és az élő rendszerek közös javaink közé tartoznak – lett légyen a tulajdonos egyetlen közösség, egy állam, vagy a Föld minden lakója. Mivel az élet szövedéke szisztematikus és egymáshoz kapcsolódó ciklusok révén tartja fenn magát, élő rendszereket senki sem birtokolhat korlátok nélkül, különösen, amióta tudjuk, a természeti források nem kimeríthetetlenek. Ebben a megvilágításban az a nemzeteknek tulajdonított szuverenitás, mely a CBD-ben megjelenik, megszünteti ugyan a kívülről jövő beavatkozás lehetőségét, de nem jogosítja fel az országokat arra, hogy teljesen szabadon éljenek belső természeti erőforrásaikkal. Minden országnak szem előtt kell tartania, hogy a rá bízott természeti javak életbevágóan fontosak mind a határain belül, mind az azon kívül élők, és mind a jelenlegi, mind a következő generációk számára. A természetvédelem szempontjából nem elég csupán úgy újra-definiálni az egyenlőséget, mint a tulajdonosi jogok egyenlőségét, az ökológia azt is megköveteli, hogy egyenlő jogok illessenek meg mindenkit a megóvást és korlátozást illetően is, mert különben az egyenlőség nem jelent mást, mint azonos részesedést a rablógazdálkodásból.

A globalizált középosztályt és a marginalizált többséget figyelembe véve a CBD – különösen a 8.(j) cikkely – olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek messze előremutatnak a tradicionális közösségek és a bennszülött lakosság jogainak figyelembe vételében. Elvégre sokkal inkább ők maguk, mintsem az államok a biodiverzitás valódi védelmezői. 350 millió ember la-

kik például szerte a világon erdőségekben, amelyek természetes környezetük és létfenntartásuk biztosítója. Az „erdők népének” nagyobb a lélekszáma, mint az Egyesült Államoknak és Kanadának együttvéve. Nem csupán gazdaságuk, de kulturális fennmaradásunk is attól függ, sikerül-e megőrizniük erdeiket. Számukra a gazdasági és kulturális létet jelenti az, ha életterükhöz való jogukat, ismereteiket és életstílusukat, valamint bizonyos szintű önrendelkezési jogukat tiszteletben tartják és biztosítják. A hagyományos erőforrásokhoz való jogok igénye azonban könnyen összeütközésbe kerül az államok azon igényével, hogy szuverén jogokat gyakorolhassanak természeti erőforrásaik felett (és ez még gyakrabban történik meg, ha külföldiek kapnak szabad kihasználási jogokat). Jogokat kell biztosítanunk, de kinek a számára? Kinek a javára? Ezek állandóan vitatott kérdések minden nemzetállamban, és gyakorta állítják szembe a fejlődéspárti államot a helyi közösségekkel.

Tekintettel az ilyenfajta konfliktusokra, a 8. (j) cikkely a következőket mondja ki: Minden szerződő fél ...figyelembe veszi, óvja és fenntartja azt a tudáskészletet, szokásrendszert és gyakorlatot, amely a bennszülött és helyi közösségek tradicionális életvitelének része, és amely kapcsolatban áll a biológiai sokféleség megőrzésével és fenntartható módon való használatával ... ugyanakkor ösztönzi az ebből a tudásból, szokásból, és gyakorlatból származó haszon egyenlő elosztását”. Az idézett passzus nyilvánvalóan értelmezhető a védelmezés szemszögéből („óvja és fenntartja”) és a jogok szempontjából is („figyelembe veszi” és „egyenlő elosztását”). Körülhatárolja azokat, a helyi közösségekben felmerülő vitás területeket, amelyek akkor mutatkoznak meg, amikor az adott közösség megélhetéshez való joga kerül szembe a gazdasági fejlődéshez való jogával. A CBD így megváltozott szemléletmóddal lép elő: a tradicionális közösségeket nem a probléma részeként kezeli, hanem a problémamegoldás egyik eszközének tekinti. Ez a szemlélet figyelembe veszi azt a hosszú idő alatt kipróbált technikai és szellemi kompetenciát, amellyel a hagyományos és bennszülött közösségek kezelik az állati és növényi sokféleséget, valamint az élet egyéb megnyilvánulásait. Ebből pedig az következik, hogy a biológiai sokféleség megőrzésére irányuló törekvések egybeesnek a helyi közösségek nagyobb autonómiára való törekvésével. A CBD-ben tehát benne van egy olyan felfogás csirája, amely nagyobb lehetőségeket tár fel az ökológia és az igazságosság szempontjából egyaránt, s amely szerint egyszerre kell növelnünk a környezet megőrzésére és az emberi jogok védelmére tett erőfeszítéseinket.

Az „erdők népének” nagyobb a lélekszáma, mint az Egyesült Államoknak és Kanadának együttvéve.

4.3 A közösségi jogok figyelebe vétele a genetikai ismeretek kapcsán

Az idők kezdete óta az emberi közösségek hatalmas mennyiségű tudást halmoztak fel a nagyon változatos és komplex ökológiai rendszerekről. Alapjában véve e közösségek folyamatos fennállása tanúskodik amellett, hogy a tudás átadásának és felhalmozásának hagyományos stratégiái hosszú távon fenntarthatók, és igen sikeresek. Ezzel ellentétben a molekuláris biológia, a biokémia és a génszabályozás hatalmas tudományos áttörés eredményeképpen jött létre kb. ötven évvel ezelőtt. A tudomány szemszögéből ez hosszú idő, evolúciós és kulturális szempontból viszont csupán a kezdete valaminek. Mindazonáltal a modern tudományra, iparra és tőkére alapozott tudásanyag az egész világon terjedőfélben van. Amikor a genetikai ismeretekre kerül a sor, felmerül a kérdés: vajon a modern mezőgazdasági tudomány elfogadhatja-e az összes más rendszerből származó ismeretek helyét?

Tudásrendszerek konfliktusa

Számos sikeres ismeretrendszer, amely a bennszülöttek és helyi közösségek természettel kapcsolatos tudását tükrözi, megegyezik a következő vonásokban:

- a közösségek alapulnak,
- megjelenítik mind a biológiai, mind a kulturális sokféleséget,
- a biológiai tudást és erőforrásokat köztulajdonnak tekintik,
- a megélhetésért és a helyi piacra termelnek,
- nagyrészt a nők sáfárkodására épülnek mind a tudás, mind az erőforrások tekintetében,
- a rugalmasságra és az élelmezés biztonságára összpontosítanak,
- az egyes fajták számának növelése helyett inkább az egész termést kívánják maximálisra növelni,
- az újításokat könnyen befogadják,
- az adott helyen már bevált, hosszú távú megoldásokat tudnak felvonultatni,
- a biológiai, társadalomgazdasági és kulturális tényezők erősen összefüggnek egymással,
- a közösség gyakorlati ismereteit jelenítik meg,
- szóban adják át az ismereteket,
- a biológiai sokféleséget használják a tömegszelekció és a mezőgazdasági művelés során,
- integrálják a növénytermesztési, élelmiszerkészítési, és egészségügyi ismereteket,
- sem sok tőkét, sem sok energiát nem használnak fel.

Csupán az érdekmentes tudomány képes megőrizni a döntően fontos kritikai látásmódot,

Ezzel szemben a tudományos ismeretrendszereket filozófusok és tudósok építették fel a modern Európa megszületésétől fogva. A modern tudomány a totalitáriánus állammal és egyházzal szemben született meg. A nyilvános egyetemek lehetővé tették az ismeretek megosztását, így a tudás gyarapítását lekapcsolták a gazdagok és hatalmasok érdekeinek támogatásáról. Ily módon a modern tudomány igen hathatós eszközzé vált az általános, vagy akár „univerzális” értéket képviselő, a gyakorlatban felhasználható információk megszerzésére. Tény, hogy tapasztalatai és eredményei világszerte mindenütt reprodukálhatók. A tudomány legnagyobb erőssége a pontos előrejelzésben rejlik, ezt legtöbbször egytényezős analízissel állítják elő. Az oksági viszonyokról adott megbízható információ fémjelzi a modern tudományos gondolkodást.

Ugyanakkor csupán az érdekeknek alá nem rendelt tudomány képes megőrizni a tudomány döntően fontos szerepét, és általában ezt garantálják a közalapítványok. Az objektivitás lehetetlenné válik akkor, amikor a tudósok anyagi javaktól vagy kereskedelmi érdekektől válnak függővé. De amikor komplex fejlődő rendszerekről, hosszú időszakokról vagy sok változóról, közöttük emberekről van szó, a pontos tudományos előrejelzés egyre inkább a homályos szakértői vélemény felé tolódik el. A tudósokat esetleg kísértésbe ejtheti, hogy a rendszer megjósolhatóságát maximalizálják úgy, hogy minimálisra csökkentik a környezeti komplexitást és az emberi választások diverzitását.

Különösen az elmúlt ötven év bio-tudományos felfedezéseit és találmányait kísérték nagyobb változások a tudomány szervezeti, támogatásbeli, társadalmi-gazdasági szerepében. Ez az új terület igen tökeigényes. Az ipar és a támogatások rendszere igen fontos szerepet játszott abban, hogy az alap kutatások gyorsan a versenyt megelőző és kiszolgáló törekvéssé változtak. Napjainkra a tudomány lett az országok közötti általános versengés egyik legfontosabb tényezője. Ennek eredményeképpen a tudomány elmozdult a „luxusnak” számító alap kutatások és a tudomány kritikai megközelítésének talajáról. Azok a biotechnológiai szabadalmak például, amelyeket az ipar fel tud használni, gyakran azért születtek, hogy támogatáshoz és versenyhelyzetben előnyhöz jussanak, vagy hogy a részvényesek nagyobbra értékeljék őket.

A biológiai tudás modern, biológiai tudományoknak is nevezett rendszerének sajátos jellemzői vannak. Egy- más mellé helyezhetjük a helyi közösségek tudására vonatkozó, fentebb felsorolt megállapításainkkal. A modern biológia tudományos ismeretrendszere

- globálisan alkalmazható,
- meghatározott kísérleti körülmények között világszer- te ismételhető eredményeket ad,
- a biológiai tudást és erőforrásokat intellektuális ma- gántulajdonnak tekinti,
- a világpiac számára dolgozik,
- leginkább férfiakból álló szakértőkre épít,
- a rövid távú hozamot és végrehajtást hajszolja,
- a kísérleteket laboratóriumi körülmények között haj- ta végre, csökkenti a variációk lehetőségét, megbízha- tóan kapcsol össze okot és okozatot,
- magasra állított pénzügyi és kulturális mérce átlépésé- vel lehet elérni a szakértői státuszt,
- hipotézisek, tudományos ismeretek és eredmények gyorsan cserélődő láncolatából áll,
- gyakran nincs elég idő a kísérletekre, a hosszú távú ha- tásmechanizmusok ismeretlenek maradnak, így fele- lőtlenül, a következmények ismerete nélkül fejleszt,
- az összefüggések vizsgálata nélkül születnek a geneti- kai információk, gyakran kimaradnak a számításokból a helyi ökológiai, társadalmi-gazdasági és kulturális sajátosságok,
- a kutatások eredményei publikációkban és ipari alkal- mazásaikban jelennek meg,
- a tudást írott formában adja tovább,
- szüksége van a biológiai sokféleségre, hogy kiválaszt- hassa a leghasznosabb utakat, de művelésre kibocsá- tott magjai homogének,
- egyetlen génre összpontosít, arra, amelyiknek megjő- solható piaci haszna lesz,
- elkülöníti a mezőgazdaságot, a táplálkozás- és orvos- tudományt,
- tőke- és energiaigényes.

Vajon le kell-e váltania ennek az általánosítható tu- dásnak, amely olyannyira megfelel a világpiac elvárása- inak, az összes többi tudásrendszer? A kultúrákat figye- lembe véve, és némi óvatos szkepticizmussal a tudomány hosszú távú hasznosságát illetően, inkább a nemleges vá- laszt javasolnánk. Harminc éven keresztül kizárólagos privilégiumokhoz jutott egyetlen tudásrendszer, amely, hogy mást ne mondjunk, mindenre alkalmas volt, csak arra nem, hogy megszüntesse Földünkön az éhezést. Az igazság és a szó szoros értelmében vett szükséghelyzet is megköveteli, hogy esélyt adjunk a helyi közösségek isme- reteinek felhasználására. Már csak azért is, mert ők

azok, akik kellő tapasztalatokkal rendelkeznek, lehe- tőségük van a változtatásra ott és azon a szinten, ahol a problémák megjelennek.

Kinek a tudás számít?

Amikor tudásrendszerek ütköznek össze, szükség van bi- zonyos szabályokra, hogy a nagyon különböző felek kö- zötti küzdelem igazságos legyen. Sem a modern tudó- mány kritika nélküli dicshimnuszára nincs szükség, sem arra, hogy a helyi közösségeket úgy állítsuk be, mint amelyek minden bajra gyógyírt jelentenek. Ki kell emel- nünk ugyanakkor, hogy létezik egyfajta súlyponteltoló- dás, és amit egykor „racionálisnak” tekintettek, azt ma- napság gyakran „irracionalisnak” aposztrofáljuk. A mo- dern tudományt egyfajta gyarmatosító rendszernek is nevezik, mert fenntartja magának a jogot, hogy megha- tározza, mit lehet racionálisnak, újítónak és lényegesnek tekinteni a kultúrákban. A nem nyugati típusú kultúrák esetében előfordulhat, hogy hiányzik a modern, reduk-cionista tudomány megértéséhez szükséges kontextuális tudás. Mélyen megzavarják kultúrák polgárait azok a strukturális előnyök, amelyekhez a gazdagok és jóllakot- tak jutnak a nemzetközi kereskedelmi egyezményekben. Azok, akik kezükben tartják a tudásrendszert, sokkal na- gyobb eséllyel képesek uralkodni a politikában is. A köl- csönös együttműködésnek ezért meg kell szabadulnia az ilyen fajta dominanciától.

Ebben az összefüggésben a nemzetközi megegyezé- sek legalábbis befejezetlen ügynek tűnnek. Kinek a birto- kában vannak az erőforrások? Kinek a tudása és mód- szere számít? Ki lesz képes elkerülni az emberi tevé- kenység nem kívánatos következményeit, és ki nem? Kit terhel felelőség, és ki kötelezhető a hibák kijavítására? Kinek a részvétele önkéntes segítség, és ki az, aki részt kér a privatizáció gyümölcseiből? Ezek, és még számos más kérdés is meghúzódik az élelmiszer, a mezőgazda- ság és a biológiai források, a gazdálkodók jogai és a ke- reskedelemmel kapcsolatos szellemi javak joga körüli nemzetközi viták mögött. Az egyezményeknek el kell jut- niuk arra a szintre, hogy igazságot szolgáltatassanak, és megadják az illő tiszteletet azoknak, akik megteremt- ték az élelmiszerellátás biztonságát, akik felfedezték a fiziológiailag aktív biológiai vegyületeket, és azoknak az orvostudományban és élelmezésben való bölcs felhaszná- lását is megtanították.

Az 1972-es stockholmi tanácskozáson a biodiverzi- tást „az emberiség közös kincsének” ismerték el. Ki- mondták, hogy a genetikai erőforrások közös tulajdon- ban vannak, és csakis a szabadon hozzáférhető tudás le- het termékeny ismertrendszer. A tudományos újításokat,

*Kinek a birtoká-
ban vannak
az erőforrások?
Kinek a tudása és
módszere számít?*

például a pontosabb leírást, új vizsgálati eljárásokat, a biológiai funkciók jobb megértését nem tekintették szabadalomképesnek, mivel ezek sokkal inkább felfedezések, mint újítások. Ezért génbankokat hoztak létre, hogy biztonságosan megőrizzék a közös örökséget, annak ellenére, hogy magának az örökségnek nem volt egyértelmű jogi státusa.

Végül az a helyzet állt elő, hogy azok a közösségek nem férnek hozzá ezekhez a gyűjteményekhez, amelyek a genetikai forrásokat szolgáltatják a mezőgazdaság és az élelmiszeripar számára. Ezt a visszásságot részben korrigálta az élelmiszeripari és mezőgazdasági növénygenetikai forrásokat szabályozó nemzetközi egyezmény (ITPGRFFA), amelyet a 2001-es FAO konferencián kötöttek meg. A gazdálkodók jogait, például azt, hogy tenyésztőknek tekintik őket, megerősítették, még ha meglehetősen gyenge formában is. A földművelők és tenyésztők szabad hozzáférése a növényi genetikai forrásokhoz még nem elég átfogó, mivel csupán 35 gabonafajta és 29 takarmányfajta szellemi tulajdonjogára vonatkozik. Döntő fontosságú, hogy kibővítsék ezt a listát, és a 2001-ben létrejött egyezmény integritását és autonómiáját megtartsák a többi egyezmény kapcsán, különösen a szellemi javak kereskedelmi jogait szabályozó WTO-egyezmény (TRIPS) kapcsán.

Az Egyesült Nemzetek Rio de Janeiróban megrendezett konferenciáján az, „emberiség közös kincse” meghatározást elvetették, és helyébe a genetikai kincsek fölötti nemzeti szuverenitás eszméje lépett. A nagyhatalmak szabad hozzáférést követeltek ezekhez az erőforrásokhoz. A helyi közösségek, a biodiverzitás éltetői és megőrzői, pedig semmit sem kaptak. Ennélfogva mind a nemzetállamok, mind a helyi közösségek jogait a biológiai sokféleség megőrzéséről szóló megállapodás rögzítette. Az azonban, hogy ezek a jogok miként viszonyulnak egymáshoz, továbbra is nyitott kérdés maradt.

Azt, hogy a tisztázás már nem várható sokáig magára, a legutóbbi két kezdeményezés is bizonyítja. 2002. február 1-jén megállapodást kezdeményeztek a genetikai köztulajdon megosztására. A kezdeményezők több mint 50 ország, száznál is több civil szervezetének képviselői voltak. A kezdeményezés visszautasítja, hogy bárki szabadalmi jogot nyerjen az élet bizonyos formáira, és kinyilvánítja, hogy a globális génkészletet közös hagyatéknak tekintik, amelyért mindenki felelősséggel és kötelezettségekkel tartozik. Ám ez a fajta megközelítés visszavisz az 1972-es stockholmi gondolatmenethez. Továbbra sem tisztázza, hogyan kellene kezelni a hatalom és a juttatások közötti aszimmetriát, és miként lehetne megakadályozni azt, hogy az erősebb fél kezelje

és kisajátítsa ezt a közös örökséget. A második eseményre 2002. február 19-én került sor a Mega-Biodiverzitású Államok Szövetsége (GMBN), Kína, Brazília, India, Mexikó, Indonézia, Costa Rica, Kolumbia, Ecuador, Kenya, Peru, Venezuela és Dél-Afrika szervezésében. Ez az OPEC-típusú szervezet azért jött létre, hogy érdekeiknek jobban érvényt tudjanak szerezni a világpiacon. Védekezni akarnak a végzetes áresés ellen, ami a nyersanyag-exportálókat sújtja. Igazságosabb kereskedelmi jogokat kívánnak a növényi és állati forrásokra alapozott szabadalmak és regisztráció terén. Fejlesztik a monitoring-rendszert és a biológiai kutatásokkal kapcsolatos tevékenységeket, ragaszkodnak az előzetes engedélyezési eljáráshoz és a kölcsönösen megállapított ideig érvényes koncessziókhöz. Végül is a biodiverzitási egyezmény kísérletét, hogy rögzítse a hozzáférés és a javakból való részesedés jogait, sikerült felhívítani az ún. önkéntes irányelvekkel (VG), amely 2001 októberében Bonnban látott napvilágot. A jogok, kötelezettségek és felelőségek következetes tisztázása ennél fogva még mindig a levegőben lóg.

Nem meglepő, hogy a szabályok zavara a legerősebb szereplőknek kedvez. A megállapodás születési rendellenessége, hogy a szabad hozzáférés jogát nem kapcsolta össze a megőrzés, a fenntartható használat és a használatból származó haszon egyenlő megosztásának kötelezettségével. A megállapodás ratifikálását megtagadó országok épp ezért komoly előnyöket élveznek. Ugyanakkor az Egyesült Államok, a biotechnológia, a szabadalmaztatás vezető hatalma és a biodiverzitás világméretű felhasználója nem ratifikálta a megállapodást, hanem továbbra is a TRIPS elfogadtatását sürgeti a Kereskedelmi Világszervezetben, hogy ezáltal elősegítse a géntermékek és genetikai szabadalmak korlátozás nélküli kereskedelmét.

A TRIPS és a közösségi jogok háttérbe szorítása

Eltekintve ettől a konfliktustól, sokkal mélyebb ellentmondások vannak a kereskedelemmel kapcsolatos szellemi tulajdonjogok egyezménye (TRIPS) és a biológiai sokféleség megőrzéséről szóló megállapodás (CBD) között. Ezek közül csupán az egyik annak a valószínűsége, hogy hosszú távon a szabadalmak az adott területen csökkentik a biológiai sokféleséget. Biztos, hogy a déli országokban élő kistermelők számára ez kedvezőtlen hatással jár, kivéve, ha az ismeretekhez való jogaikat erős végrehajtó hatalom védi. Bármilyen szinten folyják is, a szellemi javak védelme önmagában nem cél, annak minden esetben bele kell ágyazódnia a közérdek és a társas-

dalmi-gazdasági jólét védelmébe. Ennélfogva a TRIPS felülvizsgálata, különösen 27(b) cikkely és a jogok és kötelességek jobb kiegyensúlyozásáról – és ezt a déli országok is felvetették már – régóta esedékes.

Nagyon könnyű megfelekedezni arról, hogy a szabadalmakat azért fogadja el az egész közösség, mert védelmet nyújt a feltalálónak a pénzügyileg erősebb szereplőkkel szemben. Azért jött létre ez az intézmény, hogy bővítse a technikai újítások sorát. Ám a TRIPS nyugéval nyakukban a kis feltalálók, akik a legtöbb élelmiszert termelik és a jövő élelmiszerellátásának biztonságát szavatolják szerte a világon, nem kapnak megfelelő védelmet a pénzügyileg erősebb piaci szereplőkkel szemben. Napjainkig sem az UNCTAD (az ENSZ kereskedelmi és

fejlesztési konferenciájának biokereskedelmi kezdeményezése), sem a WIPO (a Szellemi Tulajdonvédelmi Világszervezet) nem tudott még igazságos megoldást találni ezekre a kérdésekre. Az igazságosság és a haszon egyenlő elosztása azonban nem jöhet létre addig, amíg meg nem értjük a helyi közösség ismeretrendszerének sajátosságait. Valójában mi sem áll attól távolabb, mint hogy az északi tudomány fejletlen változata legyen, amelyen névtelen feltalálók munkálkodnak, és amelynek hozama néhány ipari alkalmazás (és így nem alkalmas arra, hogy kereskedelmi haszonnal kecsegtető szellemi tulajdonná váljon), hanem valójában az egész faj tudását hordozza, megértése pedig sajátos, egyedülálló megközelítési módot követel.

Igazságos jólét

- ■ A szegénységről mindenki beszél, a gazdagság kérdése tabu. Képesek lesznek-e a gazdagok megélni anélkül a fölösen használt környezeti tér nélkül, melyet most birtokolnak?
- ■ Csökkenteni kell a Délről Északra irányuló áruforgalmat.
- ■ A kiotói jegyzőkönyv mögé kell nézni. El kell fogadni a csökkentés és konvergencia elvét, elismerve az egyenlő jogokat az atmoszférikus közvagyonhoz.
- ■ A vizeket és az erdőket is nemzetközi irányítás alá kell vonni. A biodiverzitási egyezményből (CBD) át kell venni a szabad hozzáférés és az egyenlő haszonmegosztás elvét.
- ■ Meg kell védeni a helyi közösségek élelmiszerekkel és mezőgazdasággal kapcsolatos tudását a kormányokkal és a vállalatokkal szemben. Kinek a tudása szabad préda, és ki az, aki ezt a tudást eladható szabadalommal változtatja?

5. rész

Kormányzás az ökológia és az egyenlőség érdekében

Több lehetséges út vezet a társadalom felépítéséhez, mint ahogy egy nemzet felépítésének is több járható ösvénye van. A nemzettársadalmak, amelyek valaha több kisebb társadalmi egységből, városokból, megyékből vagy törzsekből alakultak ki, különböző fejlődési utakat választottak: a diktatúrát, a királyságot vagy a demokráciát. Éppígy a globális társadalom is több kisebb egység újraszerveződésével jön létre, és kétségtelen, hogy a nemzetállamok, civil társadalmi szerveződések és magánvállalatok új formát nyernek majd általa. Ugyanakkor a globális társadalom végső formája, uralkodó nézetei, győztesei és vesztesei számtalan vita, egymással versengő nézet és hosszúra nyúló hatalmi harcok során alakul majd ki. Ma már áll a harc. Az olyan helységnevek, mint Seattle, Port Alegre vagy Davos szimbólumaivá váltak azoknak az erőpróbálgatásoknak, amelyeket a globális társadalom egymással szemben álló érdekekkel, nézetekkel és háttérrel rendelkező csoportjai folytatnak. Milyen globalizáció lenne kívánatos? Ez lett a kulcskérdés a 21. század küszöbén. Memorandumunk csak szerény kísérlet arra, hogy hozzájáruljunk e világméretű önvallatáshoz.

A globalizáció folyamatának két fő áramlat a hajtóereje. Az első az a technika, amely elősegíti az egymástól nagy távolságra élő emberek összekapcsolását. A repülőgépek távoli helyekre visznek, a televízió elérhetetlenül messzi eseményeket is elhoz az otthonokba, az Internet távolságok nélküli térbe helyez át minket, virtuálisan az egész világot átszelve, a műholdak képeket közvetítenek a világűr távoli részeiről. Jobb vagy rosszabb, mindenesetre ez a jelen generációk egy jelen idejű és távolságok nélküli világot tapasztalnak maguk körül. Az infrastruktúra és a tudat e történelmi változása már sohasem lesz visszafordítható. A következő száz évben az emberi életfeltételek része lesz. A másik, húsz éve tartó fő áramlat elsősorban gazdasági jellegű: a kereskedelmi korlátok megszüntetése, a privatizáció, a tőkeáramlás és a világkereskedelem liberalizációja, valamint az exportvezérelt növekedési politika, amely Bretton Woods rögzített valuta-árfolyamainak összeomlása után jött létre az 1970-es évek elején. A Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) kulcsfontosságú szerepet kapott ebben a folyamatban. Úgy gondoljuk, hogy e kétféle jelenséget külön-külön érdemes tárgyalni. A Memorandum most következő, utolsó részének az a központi feltételezése, hogy a világot behálózó kapcsolatrendszer nem feltétlenül kell, hogy magával hozza a neoliberais szabályrendszerek uralmát. Ellenkezőleg, az egyre nagyobbra nyíló, nemzeteket áthidaló teret a jognak és a fenntarthatóság elvének kell kormányoznia, s ezek elsőbbségét nem szabad elvitatni a gazdasági hatékonysággal szemben.

Általános értelemben véve a globalizációnak két fontos koncepciója van egyszerre jelen a mindennapos vitákban. Az egyik a vállalati globalizáció, amelynek legfőbb célja, hogy a világot egyszerű üzleti arénává formálja, ezért lehetővé teszi a vállalatok számára, hogy minden korlátozástól mentesen versengjenek egymással, kizárólag az általános jólét és gazdagság öregbítését tartva szem előtt. E sajátos elgondolás történelmi gyökerei a 18. századi Angliáig nyúlnak vissza, itt született meg elsőként a szabad kereskedelem koncepciója, és innen nőtte ki magát, számos változás közepette a 20. század végének domináns világpolitikai irányzatává.

A másik felfogás a demokratikus globalizáció, mely úgy tekint a Földre, mint virágzó kultúrák sokaságára, és alapvető jogokat tulajdonít minden egyes állampolgárnak. Ennek a felfogásnak egészen a görög filozófiai gondolkodásig és az európai felvilágosodásig nyúlnak vissza a gyökerei. Mindkettőnek nagy szerepe volt a kozmopolita szellemiség világméretű elterjesztésében.

Tartunk attól, hogy az igazságosság és a fenntarthatóság ügye elakad, ha nem építik be a demokratikus globalizáció keretei közé.

5.1 Közösségi jogok

Földünk lakóinak tetemes hányada falusi közösségekben él, és megélhetésük java részét az őket körülvevő termőtalaj, az erdők, a legelők és vizek biztosítják. Nagy kiterjedésű területek, hegyvidékek, vagy hosszú tengerparti sávok nyújtanak élőhelyet törzsi csoportoknak, bennszülöttek, erdőlakók, halászközségek számára. Ezek a közösségek gyakran élnek olyan ökológiai rendszerekben, amelyek kincsei után nagyvállalatok és állami ügynökségek vadásznak a közeli vagy távoli városok és iparközpontok fogyasztási igényeinek kielégítésére. A múltban a helyi közösségek igen gyakran váltak „a fejlődés áldozataivá”, hiszen elűzték őket völgyeikből, megfertőzték őket az olajkuttakkal, elköltöztették termékeny földjeikről, vagy megfosztották őket a halaktól és más állati táplálékforrásaiktól. Védelmükben a legjobb, amit tehetünk, hogy megerősítjük a helyi közösségek saját erőforrásaikhoz való jogait.

A természetes élőhelyekhez való jog elismerése

A természeti területek fontos élelmiszer- és gyógyszerforrások, menedéket nyújtanak, nem is beszélve arról, hogy a kulturális emlékezet és a spirituális feltöltődés forrásai. A legalapvetőbb emberi jogok része, hogy a helyi közösségek élvezhessék saját erőforrásaikat, a termőföldek, a vizek, a halászhelyek, az erdők és a vetőmagok hasznát. Senkinek sem lenne szabad megfosztani ezeket a közösségeket javaiktól előzetes megegyezés és ellenszolgáltatás nélkül. A helyi közösségek saját erőforrásaikhoz való jogát bele kell foglalni a nemzetközi és nemzeti jogba. Az OAU (Afrikai Egységsszervezet) közösségi jogokkal kapcsolatos minta-törvénykönyve jó példát ad erre.

Föld. Minden egyénnek és közösségnek joga van a gondozása alatt álló területeken levő erőforrások használatához, és ezzel kapcsolatos kötelezettsége, hogy óvja az adott erőforrások épségét. A közösségeknek rendelkezniük kell azzal a joggal (és kötelezettséggel), hogy felügyeljék területeik igénybevételét, és saját maguk, szokásos törvényeik és gyakorlatuk alapján irányítsák az erőforrások használatát. Ezen túl meg kell adni a jogot a közösségek számára, hogy az erőforrások felhasználásából származó hasznot igazságosan és egyenlően megosszák, beleértve az ismereteket, technológiákat, a biológiai és nem biológiai erőforrásokkal kapcsolatos gyakorlatot.

Víz. A víz minden élet alapja. Minden élőlénynek igazságos és egyenlő joga van ehhez az életadó erőforráshoz. Ez azt jelenti, hogy a vízforrások mindenféle privatizációját szigorúan meg kell tiltani. A helyi közösségeknek jogukban áll, hogy meghatározzák saját vízforrásaik igénybevételét, és saját maguk, szokásos törvényeik és gyakorlatuk alapján irányítsák azok használatát. Senki sem szerezhet jogosultságot arra, hogy megakadályozza a vízhez való hozzáférést, kivéve ha mesterségesen kialakított vízkészlet-ről van szó. Senki sem szennyezheti a közösség létfenntartásához szükséges vizet ellenszolgáltatás nélkül, vagy hogy helyre ne állítaná az általa okozott károkat.

Vetőmagok. A helyi közösségeknek joguk van az általuk alkalmazott biológiai és nem biológiai erőforrásaik hasznosításával és kezelésével kapcsolatos ismereteik, technológiáik és gyakorlatuk tulajdonlásához. Különösen fontos joguk, hogy megóvják, cseréeljék, ültessék és árusítsák az előző év terméséből származó vetőmagvaikat. Ebből következően semmiféle szabadalmi jogi, vagy más szellemi tulajdoni korlátozást nem lehet ismereteikkel és gyakorlatukkal szemben támasztani.

A közösségi erőforrásokkal kapcsolatos jogokról való megállapodás kezdeményezése

A biológiai sokféleség megőrzéséről szóló megállapodás (CBD) alapelveiben különösen hangsúlyos gondolatok – „teljes és hatékony közreműködés”, „kölsönös megállapodás szerinti hozzáférési jog”, „haszonmegosztás”, „előzetesen létrejött konszenzus alapján” – irányvonalat adhatnak a vállalatok, valamint állami hivatalok és helyi közösségek között előforduló, más típusú erőforráskonfliktusok kezeléséhez. Ennek két alapvető emberi jog szolgál kiindulópontul: a polgári és politikai jogokról szóló nemzetközi egyezmény (ICCPR) és a gazdasági, társadalmi és kulturális jogokról szóló egyezmény (CESCR). Mindkét dokumentum 1(2). cikkelye megerősíti, hogy minden embernek jogában áll, hogy „szabadon rendelkezék természeti kincseivel és erőforrásaival ... a kölcsönös haszon elvén és a nemzetközi jog alapján. Semmilyen esetben sem lehet megfosztani az embert saját létfenntartásául szolgáló javaitól.” Az emberek a nemzetközi jog különböző forrásai alapján számos joggal rendelkeznek, többek között egyéni és közösségi jogokkal, azzal a joggal, hogy kezükben tarthatják az általuk hagyományosan birtokolt területek, erőforrások és kulturális jogok irányítását.

Ha a közösségi források jogrendszerében megjelenik az élő rendszerek védelme is, az nagyban szolgálhatja az erőforrások nem fenntartható kizsákmányolásának és kiáramlásának megakadályozását. A magánvállalatok ezáltal kénytelenek lennének elismerni a helyiek elsőbbségi jogait életterükhöz, és tárgyalásokat kellene kezdeményezniük a hozzáférés lehetőségéről és a haszon megosztásáról. Ez nagyban hozzájárulna az erőviszonyok kiegyensúlyozásához. Az olajtársaságok például csak a helyi lakosok egyetértésével fúrhatnának kutakat, a gátépítőknek az előzetes információk átadása után engedélyt kellene beszerezniük azoktól az emberektől, akiket esetleg áradás fenyeget, a halásztársaságoknak pedig halászati engedélyt kellene beszerezniük a helyi hatóságoktól. Minden erdővel, halászzal vagy bányászattal kapcsolatos nemzetközi egyezménynek hangsúlyozottan figyelnie kell arra, hogy a helyi közösségeknek és bennszülötteknek igazságos hozzáférést és jogos haszonmegosztást biztosítson. A johannesburgi találkozó feladata, hogy tárgyalást kezdeményezzen, amelynek végeredményeképpen létrejöhetne az Egyesült Nemzetek közösségi erőforrásokkal kapcsolatos jogokról szóló megállapodása.

Nemzetközi Bányászati-, Gáz- és Olajkitermelési Bizottság felállítása

A kitermeléssel és infrastruktúrával foglalkozó tervek nagy része az érdekeltek egész sorát vonzza, állami szervezeteket, vállalatokat, bankokat, nemzetközi intézményeket, gazdag országokat, tudósokat, befektetői csoportokat és helyi lakosokat. A nagyszabású projektek környezeti és társadalmi mellékhatásainak kiküszöbölésére minden érdekeltnak aktívan részt kell vennie az addigi tapasztalatok felmérésében, és együttesen kell egy szabályozási keretben megegyezniük. A Nagygátak Világbizottsága (WCD 2000) hasznos modellként szolgálhat erre.

A WCD, amely 2000-ben kapta meg mandátumát, egyedülálló tapasztalatokkal rendelkezik a globális politizálás terén. 12 olyan tagja van, akit minisztériumok, üzleti és civil szervezetek delegálnak, ezek között megtaláljuk a gátépítés lelkes híveit éppúgy, mint legfőbb ellenlábcsait. Az IUCN (Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség) és a Világbank (WB) támogatásával létrehoztak egy professzionális titkárságot és egy, az érdekeltektől 68 tagot számláló fórumot. Miután azzal a céllal létesült, hogy terepet szolgáltasson a különböző

Közösségi jogok

- ■ ■ El kell ismernünk a természetes élettér használatához való jogot azzal, hogy felvesszük nemzeti törvényeink közé. A föld, víz és vetőmagok felügyelete a helyi közösségek alapvető emberi joga.
- ■ ■ Kezdeményezni kell egy megállapodást a közösségi erőforrásokkal kapcsolatos jogok meghatározására. Gyakoriak az erőforrásokkal kapcsolatos konfliktusok a helyi közösségek és az ellentétes érdekeket képviselő vállalatok és állami hivatalok között. Az igazságos használati lehetőség és a becsületes haszonmegosztás az alapja minden nemzetközi egyezménynek.
- ■ ■ Létre kell hozni egy nemzetközi bányászati, gáz- és olajkitermelési bizottságot. A Nemzetközi Gátépítési Bizottság mintájára fel kell állítani egy közösségi képviselőkből, civil szervezetekből, üzletemberekből és kormányzati képviselőkből álló csoportot, amely megvizsgálná a múltbeli erőforrás-kitermelési tapasztalatokat, és kidolgozna egy feltételrendszert a jövőbeli döntési mechanizmusok számára, az emberi jogok maximális figyelembe vételével.

nézetek ütköztetésére a nagy gátak építésének környezeti, fejlődési és jogi kérdéseiről, a bizottság elsősorban két dolgot tartott szem előtt. Elsőként összegyűjtött egy igen széles körre kiterjedő ismerethalmazt a nagy gátak építéséről, és hatásairól. Másodsorban feltételrendszert és útmutatót dolgozott ki a jövőben építendő nagy gátakkal kapcsolatos döntések megkönnyítésére. A bizottságnak óriási szakadékokat kellett áthidalnia az egyes nézetek között, ám igen sikeresen járt el, és sikerült az infrastruktúra-fejlesztést az emberjogi keretek közé szorítania.

A függetlenség, a különbségtétel kizárása és az átláthatóság épp úgy, mint a befolyásukat világszerte érzéztető gátépítés-ellenes mozgalmak fontos tényezői a munka sikerének. Távol vagyunk azonban attól, hogy a bizottság következtetéseit az érdekeltek szélesebb köre el-

fogadja, sőt, a legfőbb befektető, a Világbank úgy döntött, hogy nem törődik ezekkel az eredményekkel. Ettől függetlenül a modell sikeresen felhasználható lenne más szektorokban, például a bányászatban, olaj- és gáztermelésben. Hasonlóan a nagyszabású gátépítkezésekhez, ezek az ágazatok is gyakorta nagymértékben megterhelik a környezetet és feldűlják a helyi közösségek életét. Nagyszabású konfliktusok forrásai ezek a gazdasági érdekek és az emberi jogok összeütközésekor. Habár a Világbank reagált erre a problémára, amikor megjelentette a Kitermelő iparági felülvizsgálat (EIR), annak pártatlansága és függetlensége igencsak megkérdőjelezhető. A felsorolt okok alapján javasoljuk, hogy életre kell hívni a Nemzetközi Bányászati, Gáz- és Olajkitermelési Bizottságot.

5.2 Környezeti jogokat minden állampolgár számára!

A fenntarthatóság ügye állandó politikai támogatást igényel. Hogyan érhetjük ezt el? Kétféle stratégiával juthatunk ilyen támogatáshoz. Azok, akik szkeptikusak az állampolgárok tudását és közreműködését illetően, támogassák az általános felvilágosítást, amelynek célja, hogy a nem szakértőket olyan szintre juttassák, ahol már képesek megérteni és elfogadni a szakértők érveit. Ehhez az állampolgári öntudat fentről lefelé irányuló építése szükséges, továbbá a közügyek jobb menedzselése, és a fenntarthatóság eszméjével kapcsolatos nagyobb szabású kampányok szervezése. Ez kéz a kézben halad a partneri viszonyok ápolásával, az érdekeltek, az állam, a magánszektor, a civil szervezetek és az akadémia képviselői közötti tárgyalásokkal. Ez a megközelítés remélhetőleg a szakértői racionalitás és hatékonyság erősödéséhez vezet. Vannak ugyanakkor hiányosságok a szakértők legitimitációja és érdekvezéreltsége kapcsán. A párbeszéd jelentősége az lenne, hogy az állam szabályozó és ellenőrző szerepét átvegye, ám ez a civil szervezetek gazdasági gyöngeségével és függőségével, valamint illetékességük megkérdőjelezésével destabilizálhatná a közérdeket. A hitelesség elvesztésével a polgári társadalom a legnagyobb kincsét veszítené el.

Az århusi egyezmény kiterjesztése Európán kívülre

Ki lehetne próbálni viszont azt a megközelítést, amely az egyes embereket az állam valódi urainak tekinti. Ez az út vezet a közösség valódi részvételéhez és a demokráciához. Az eleven, az állampolgárok jogaira alapozott nyil-

vánosság a fenntarthatóság egyetlen hiteles és hosszú távon működő politikai támasza. Az információk és a részvétel visszafogása elit, vagy bürokratikus demokráciához vezet, ahol a hatalommal bíró kisebbség hozza a politikai döntéseket, amelyek azután kizárólag az ő érdekeiket tükrözik. Meglehetősen gyakori, hogy a mérleg nyelve inkább a titkolódzás felé billen, különösen, amikor nagy a gazdasági tét. Az államoknak szembe kell nézniük azzal a ténnyel, hogy kötelességük igazságos és egyenlő használati jogot biztosítaniuk minden állampolgárunknak, és ezt a jogot meg is kell védeniük. Az ilyen jogokkal felruházott társadalmi szereplők, maguk az érdekeltek, hitelesebben és nagyobb súllyal léphetnének fel.

Úgy gondoljuk, hogy szükség van az állampolgárok jogait és közösségi fellépését szabályozó jogi megállapodásra. Olyan eszköz lenne ez, amelyet a már meglévő megállapodásokra lehetne alapozni, például az emberi környezetről szóló stockholmi nyilatkozat 1. alapelvére; a riói nyilatkozat 10. alapelvére, a regionális megállapodásra a határokon túljutó környezeti és egészségre ható anyagokról; a megelőzés és az óvatosság alapelveire; a ma is folyamatban levő munkákra, amelyek a felelősség és helyreállítás nemzeti jogi eszközeit dolgozzák ki a környezet és az egészség védelmében – ilyen például a baseli egyezmény, a POP, a maradandó szerves szennyezőkről szóló megállapodás, a cartagenai jegyzőkönyv és a biológiai diverzitásról szóló megállapodás. A megalapozás szempontjából azonban a legfontosabb az århusi egyezmény az információhoz való hozzáférésről, a döntéshozatalban való közösségi részvételről, és az európai

regió környezeti jogi ügyeibe való betekintésről. A 2001. október 30-án életbe lépett irányadó nemzetközi szerződés célja, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos döntéshozatali eljárások átláthatóbbak és ellenőrizhetőek legyenek. Három fontos területet céloz meg: az állampolgárok jogait a környezettel kapcsolatos információkhoz, a döntéshozatalban való részvételük jogát, és az igazságszolgáltatáshoz való jogukat.

Az információhoz való jog

Ez a jog biztosítja, hogy a hatóságok a környezeti és egészségügyi információkat a közösség kérésére nyilvánossá tegyék, minden különösebb indoklás nélkül, abban a formában, ahogy azt kérték, tekintet nélkül arra, hogy milyen állampolgárságú, nemzetiségű és lakóhelyű a kérelmező. Azt is biztosítja, hogy az állampolgárokat, akik élnek ilyen irányú jogaikkal, semmilyen módon nem büntetik, üldözik és zaklatják. Az információhoz való jog összeütközésbe fog kerülni azokkal az érvényben lévő törvényekkel, amelyek az információ felfedésének határait megszabják, ellentétesek lesznek a gyarmati törvények még életben lévő részeivel, a hivatali titokról és a kereskedelmi titokról szóló törvényekkel, a személyi adatokkal kapcsolatos titoktartásról szóló törvénnyel, a bizalmas üzleti információkkal vagy a szellemi javakhoz való joggal. Az információhoz való hozzáférés jogát minden esetben mérlegelni kell a többi, törvény biztosította joggal szemben.

A döntéshozatalban való részvételi jog

Ez a jog teszi lehetővé az döntéshozatal minden szakaszában való részvételt. A részvétel joga feljogosítja az érdekelt feleket, hogy a javaslatok kapcsán kifejtsek alternatív elképzeléseiket. Ezen túl a fogyasztók számára információt szolgáltat az árult termékekről, hogy környezeti szempontból mérlegelhessék választásaikat. Ily módon elősegíti a fogyasztók részvételét a technológiai és társadalmi-gazdasági utak megválasztásában azáltal, hogy egyes termékeket előnyben részesítenek másokkal szemben. Végül a nyilvánosság részvétele világszerte mozgósít majd a szennyező és veszélyes anyagok kibocsátásának megállítására, valamint a kevésbé kiváltságos osztályok más formákban folyó társadalmi és környezeti veszélyeztetésének megszüntetésére.

Az igazságszolgáltatáshoz való jog

Az állampolgároknak lehetőséget kell adni arra, hogy bíróság elé vihessék a környezeti jogaikban esett bármely sérelmet. Ilyen esetekben az eljárás legyen gyors, ingyenes és a legkevésbé körülményes. Ezen túl lehetővé kell tenni a nyilvánosság számára, hogy ezen eljárások adminisztratív és jogi folyamatába betekintést nyerjenek, hogy vitat-

hassák a határozatokat és felhívják a figyelmet a hatóságok vagy magánszemélyek által elkövetett mulasztásokra, amelyek megsértik a nemzeti környezeti jogszabályokat. A nemzeti környezeti törvények megsértésében érintve lehetnek például a következő területek: energiatermelés, fémkitermelés és kohászat, bányászat, ásvány- és vegyipar és a létesítmények telepítése, a hulladék elhelyezése, fa- és papíripar, börtöncserzés, vasút- és autópálya-építés, vízkezelés, gátak, csővezetékek, nagy volumenű állattartás. Mindezek olyan tevékenységek, melyekért a károkozók felelősségre vonhatók a bíróság előtt. Az árhusi egyezmény szerint az igazságszolgáltatáshoz való jog egyben azt is jelenti, hogy más ország bírósága is tárgyalja az ügyet, ha a kár több országot érint. A jogi eljárás lehetősége és az, hogy esetleg súlyos bírságot kell fizetni, hatékony elrettenésül szolgál a jövőbeli környezeti sérelmekkel szemben.

Meg kell erősíteni a megelőzés és az elővigyázatosság elvét

A megelőzés elve

A károk megelőzése a legjobb megoldás környezetünk védelmére. A jelenlegi megelőzés azonban a tőke egy részének elvesztésével jár, ugyanakkor, amikor egy jövedelmező befektetés idővel növeli a tőkét. A környezeti károk későbbi helyreállítására az így megnövelt tőkéből olykor jóval nagyobb haszonnal kecsegtet, mint a korai megelőző

Környezeti jogokat minden állampolgár számára

- **Elő kell mozdítani az állampolgári jogok fejlődését. Nem szakértők zárt csoportja, hanem eleven, a demokratikus jogokra alapozott közélet a fenntarthatóság legjobb támasza.**
- **Globálissá kell tenni az árhusi egyezményt, mivel az informáltság az éberség egyik előfeltétele. Biztosítja a részvétel jogát az állampolgári befolyás és az igazságszolgáltatáshoz való jog előfeltételét – ami a felelősségre vonhatóságnak a feltétele.**
- **Megerősíti a riói alapelveket a környezeti vezetésről. A környezeti károk megelőzése kulcsfontosságú a szegényeket segítő stratégiák között, és elsőbbséget kell kapnia a kár várható bekövetkeztének tudományos bizonyításával szemben. „A szennyező fizessen” elvet a szigorú kötelezettségek megszabásán kívül ki kell terjeszteni a kötelező biztosításra és a kockázatokra nézve.**

intézkedések. Ez azonban csak azokra nézve igaz, akik elég gazdagok ahhoz, hogy kifizetődőnek tartják ezt a megoldást. A környezeti károk megelőzése alapvetően fontos stratégiája a szegények támogatásának. Ők nem tudják pénzzel elintézni, hogy gyermekeiket ne érje kár.

Az elővigyázatosság elve

A döntéseket és a cselekedeteket úgy kell meghozni, illetve végrehajtani, hogy soha ne okozzunk súlyos, vagy visszafordíthatatlan kárt a természetben, főleg, ha csak hiányos vagy nem meggyőző tudományos ismeretekkel rendelkezünk.

Az elővigyázatosság elve a felelős döntéshozatalra vonatkozik abban az esetben, ha csupán hiányos ismeretekkel rendelkezünk. Az elővigyázatosság elvét azonban gyakran támadják azért, mert akadályt jelent a kereskedelemi tárgyalások előtt. Kizárólag a „megbízható tudományos bizonyíték és konszenzus” elvét fogadják el a kereskedelmi politika alapjául. A tudomány viszont csak ritkán bizonyító erejű, ráadásul minden tudományos elmélet esetében fennáll a lehetőség, hogy a fejlődés következő szakaszában érvei elavulttá váljanak. Éppen ezért az a kíváncsi, hogy az állam csak akkor teljesítse kötele-

zettségeit állampolgárai és a természeti környezet iránt, ha az adott helyzet azt megkívánja, ami ritkán – ha egyáltalán – adódik, azt jelenti, hogy az államot fosztja meg cselekvési lehetőségétől, az állampolgárokat és a természetet pedig a hathatós védelemtől.

A „szennyező fizessen” elve

A károkozó fizessen a jóvátételért. A globális interakciók világában, amikor a károkozót és áldozatait gyakran igen nagy távolság választja el egymástól, ez az elv igen fontos szerephez jut. Tény, hogy az ok és az okozat egyre növekvő elkülönülése, mind időben, mind térben, igazi erőpróbát jelent az áldozatok jogainak védelmét és a helyreállítást célzó intézkedések számára. Komoly politikai szándék és kreatív jogalkotás szükségeltetik majd ahhoz, hogy létrejöhessen egy nemzetközi jogilag rögzített megállapodás a szigorú környezeti felelősségvállalásról. Emellett az elővigyázatosság elvét és a felelősségvállalást a kormányoknak, össze kellene kapcsolni a környezeti kockázatokra vonatkozó kötelező biztosítással. Az a mechanizmus, amely mindjárt „beárazza” a kockázati tényezőket, gazdaságilag ösztönözné a környezeti károk megelőzését.

5.3 A természet értéke

Világszerte körülbelül 100 millió üzleti vállalkozás működik, ezek között legalább 10.000 olyan óriási nagyvállalat van, amely aránytalanul nagy befolyást gyakorol a társadalom életére. Amíg a vállalatok rövid- és hosszú távú érdekei különböznek a közérdektől, addig semmiféle kontárkodás, reform, szabályozás, vagy világtalálkozó nem változtat a helyzeten. Olyan eszközökre van szükség, amelyek a rövid és hosszú távú gondolkodást természetes módon az ellentétek elsimítása felé mozdítják el. A környezettel kapcsolatos pénzügyi reformok, melyeket nemzeti szinten kell végrehajtani, de nemzetközi szintről kell koordinálni, az üzleti életet és a fogyasztókat a fenntarthatóság útjára tudnák terelni.

A káros támogatások megvonása

A környezeti rombolás tetemes részét közpénzzel támogatják. A kormányok közvetett és közvetlen módon is támogatják a szén- és olajgazdaságot, az iparosított mezőgazdasági termelést, a szállítást, a halállomány és az erdők megtizedelését. E támogatások éves összegét 800 milliárd és 1 billió US dollár körülire becsülik a világon. E támo-

gatások visszavonása több mint 650 millió US dollár megtakarítást eredményezné évente az Agenda 21 becslése szerint, és ezt az összeget a társadalmak fenntarthatóvá tételére lehetne fordítani. A támogatások megvonásával a tisztább termelés, a fenntartható mezőgazdaság és a kézműves ipar háttérbe szorulása is egy csapásra megszűnne.

A veszélyeztetők támogatása úgy funkcionál, mint ha tökeelvonás lenne: a környezetet és a gazdaságot rosszabb állapotban hagyja, mint ha semmiféle támogatás nem létezett volna. Csupán az állam költségei nőnek, növekszik a deficit, ezért megemelik az adókat, és ezzel elvonják a tőkét a piacról, ahol szükség lenne rá. Megzavarják az ilyen támogatások a befektetőket is, hiszen hamis jelzéseket közvetítenek a piac felé. Elnyomják az újító kedvet és technikai fejlesztést, és inkább a rossz hatásfokot és a fogyasztást, mint a termelékenységet és a megőrzést erősítik. Gyakran a vállalatok boldogulásának formájában jelennek meg, ami jó a gazdagoknak, és rossz a szegényeknek. A természeti erőforrások és ökológiai rendszerek nagyszabású, olcsó, díjmentes befektetésként való felhasználása csak akkor lehetséges, ha megvonják a veszélyeztetők támogatását, amelyet a kor-

mányzatok rendszeresen juttatnak az iparnak és olyan tevékenységeknek, amelyek károsak a környezetre.

Hangsúlyeltolódás az adózásban: a munka helyett az erőforrások felhasználásának megadóztatása

Az adóalapot a munkabérről át kell helyezni az erőforrások fogyasztására, valamint a szennyező, és fogyasztási módjából adódóan pazarló tevékenységek megadóztatására. Az ökológus adórendszer különös hangsúlyt helyez arra, hogy a fogyasztó pontos tájékoztatást kapjon a termék árában annak ökológiai terheléséről. Például ha a szén-alapú energia árában benne lenne a szén-dioxid kibocsátásra kirótt adó, minden bizonnyal nagyobb kereslet jelentkezne a napelemekkel előállított energia iránt. Ez növelné annak versenyképességét mind a háztartásokban, mind a nemzetközi piacon, ami viszont csökkentené a globális felmelegedés veszélyét. Ehhez hasonló módon az őserdők kivágását is megterhelnék a biológiai diverzitási veszteségért fizetendő adóval, így növelve a fenntartható erdőkből származó faanyag versenyképességét a hazai és a világpiacra.

A fenti módszer bevezetésével a fogyasztók végül kénytelenek lennének megváltoztatni fogyasztási szokásait, például akkor, amikor megkapják villanyszámlájukat, és rádöbbennek, hogy a légkör telefüstölése az otthonaik fűtése során keletkező égéstermékekkel sokkal többbe kerül, mintha hőszigetelt ablakokat és megújuló energiaforrásokat használnának. Ugyanez igaz az erdei termékekre, a rostanyagra, az élelmiszerre, a szállításra, a nyersanyagokra, a reakciós- kontra enzimvegyészetre, és még sorolhatnánk tovább. Lényegesen többbe kerül a Föld jelen idejű tönkretétele, mint hosszú távú megőrzése, mégis az árak teljes rendszere és a tőzsde ennek épp az ellenkezőjét tükrözi. Azzal, hogy az árakat igazságos, előremutató módon közelebb hozzuk a valós költségekhez – azon túl, hogy a szegények érdekeit védjük – többet teszünk azért, hogy fenntartható vállalatok létesüljenek és világszerte piaci sikereket érjenek el, mint bármely egyedi intézkedéssel.

A „legolcsóbb gazdálkodás” elvének megerősítése elmozdíthatná a mezőgazdasági, erdőgazdálkodási, közlekedési, építészeti és kommunikációs rendszereket olyan irányba, hogy kevesebbet kelljen költeni a környezetre. Ugyanakkor csak a lapjaink felét játsszuk ki, hisz az ipar mesterségesen létrehozott érték. Egy feltehetően tőkés rendszerrel van dolgunk, ám jelenlegi működése alapján elmondhatjuk róla, hogy csupán egyetlen dolgot tekint értékesnek: az ember által megtermelt tőkét, miközben az emberiség örökéül hagyott természeti tőkét, a megújuló és meg nem újuló energiaforrásokat továbbra is szabad javakként kezeli, és egészen addig semmi értéket nem tu-

lajdonít nekik, amíg termékeké vagy szolgáltatásokká nem változtatja őket. Egy kevésbé tékozló rendszerben ezek az erőforrások, a „természeti tőke”, valódi értékűk jelennek meg. Ahelyett, hogy a legolcsóbb termékeket igyekeznénk előállítani (a piaci árat tekintve), a verseny arra irányulna, hogy olyan termékekkel és szolgáltatásokkal lépünk a piacra, amelyek a lehető legkisebb terhet róják a természeti erőforrásokra és egészségünkre, így a lehető legkevesebbe kerülnek a jelen és a jövő generációk számára. A legolcsóbb gazdasági rendszer ipari és biológiai értelemben egyaránt a leghatékonyabb, ugyanakkor a leghasznosabb az egyén számára, legyen fogyasztó, ártermelő, vagy akinek élőhelyéről a nyersanyagok származnak, az eljövendő generációkról nem is beszélve.

Amint a gazdaság egyre inkább globalizálódik, az előállítási és eladási árak kérdése nemzetközi problémává válik. Összehangolt nemzetközi irányítás hiányában, önmagukban sokkal nehezebben tudnak átállni az egyes országok a teljes környezeti költséget felszámító árrendszerre. Az egyik ország fogyasztói vásárolnak majd importált, más országok terhére mesterségesen alacsony árszinten tartott termékeket, míg azok az országok, amelyek árszabása tükrözi a termékek és szolgáltatások környezeti terhelését, krónikus hátrányba kerülnek a világpiacra. Ebből kifolyólag elengedhetetlen az összehangolt nemzetközi fellépés.

A természet értéke

- **Vonjuk meg a támogatásokat az erőforrás-kitermeléstől, a szállítástól, a kemizált mezőgazdálkodástól, mivel ezek gátolják az újításokat, az értékek megőrzését, és a környezetre károsak. A vállalati sikerekhez vezető út ezen formái sokkal inkább a gazdagoknak, mint a szegényeknek hasznos.**
- **Nemzetközi akciót kell indítani a teljes költségszámítás bevezetésére, az adókat a munkabérek helyett az erőforrások kihasználására, a levegő szennyezésére és a hulladék-kibocsátásra kell áttolni, hogy a javak valódi értékét fejtsék ki.**
- **Meg kell szabni a globális köztulajdonban levő javak használati költségét, és a beszedett összeget azok megőrzésére kell visszaforgatni. A szabad hozzáférés a kizsákmányoló felhasználást ösztönzi, ezzel szemben a levegő, a világűr és a nyílt tengerek igazságos használati díja jókora megterheléstől szabadítaná meg a közjavakat, és az erőforrások hatékony kihasználását serkentené.**

A közjavak használati díjának bevezetése

Egyetlen ország vagy vállalat sem formálhat jogot a globális javakra, az atmoszférára, a világuvre, az óceánokra, a tengerfenékre vagy a szélre. Ezek a javak senkinek sincsenek tulajdonában, épp ezért az emberiség közös örökségének kell tekintenünk. Közös javaink. És egészen addig, amíg a közös javak felhasználása szabályozatlanul marad, bárki szabadon, korlátozás nélkül hozzájuk férhet. De ha egy közösség szabályokat állít fel azért, hogy megvédje a közvagyonot a kizsákmányolástól, a szabad használat lehetősége közös megegyezéssé változik. A közösségnek, esetünkben a nemzetközi közösségnek, felügyelőként kell fellépnie, hogy megóvja a jelen és a következő generációk érdekeit.

A felügyelői vagy kurátori munka sikeréhez szükséges, hogy meghatározzuk és végre is hajtsuk azokat a szabályokat, amelyek a közös vagyon fenntartható és igazságos felhasználását írják le. Ugyanakkor a szabályozás teljes hiánya miatt jutottunk el odáig, hogy ez a harmadik típusú tulajdoni forma – a magántulajdon és a köztulajdon után – az egyik legfőbb oka, hogy a kapitalizmus olyannyira tévútra sodródott.

A kapitalizmus mindvégig abból élt, hogy átalakította az ingyen megszerzett javakat, ellentétben az élőkódokkal, amelyek a gazdaállat (vagy növény) szervezeteiből élnek. E visszas helyzet megfordítására egész sor új eszközre van szükség, ezek egyike lehet a közjavak használatáért fizetendő díj. A használati díjak általi védik meg a közjavakat, hogy megemelik árukat, és azoknak kell fizetni, akik valóban használják őket.

A légkör javait illetően nyilvánvaló, hogy minden egyén vagy közösség használhatja azokat, pusztán létezésének jogán. Ez a jog azonban csak egy bizonyos szintig érvényesíthető; addig, ameddig a közvagyon képes újratermelni önmagát. A fenntartható szint felett a felhasználási jog esetleg átmenetileg megengedhető egyes országok költségére, ám csakis az összes többi ország hozzájárulásával, egy nemzetközi egyezmény keretein belül. A kiotói jegyzőkönyvben szereplő engedélyezett kibocsátási szint egy lépés ebbe az irányba. Egy kereskedelmi rendszerben a kibocsátási engedélyeket a túlhasználók megvásárolhatják azoktól, akik nem használják ki a „kereteiket”. Egy engedélye-

zési rendszerben ez a lehetőség nem állhat fenn, hiszen a közös vagyon nem osztható szét különálló darabokra. Ehelyett egyes országok, melyek túllépik a megengedett szintet, jogot kaphatnak a túlhasználatra. Az engedély is díjhoz köthető, melynek nagysága az épp aktuális többlet igények mennyisége alapján határozható meg. Akár a kereskedelmi, akár az engedélyezési rendszert választjuk, mindenképpen díjfizetési kötelezettség hárul a légköri javak használatára a használat mértékének szabályozása érdekében.

A légkört igénybe vesszük szállítás céljaira is. Ráadásul a repülés az üvegházhatásért felelős gázok egyre bővülő kibocsátási forrása, ami nem szerepel a kiotói egyezményben. A köztulajdon használatának és szennyezésének kompenzálására igazságos lenne, ha használati díjat vetnének ki a repülőgépek által kibocsátott szennyezés arányában. A WBGU (a globális változásokkal foglalkozó német tanácsadó testület), amely nemrégiben javasolta a díjszabást (WBGU 2002), a repüléssel kapcsolatos üvegházhatású gázok elleni óvintézkedések összegét évi 3-30 milliárd dollárra becsülte, ami azt jelenti, hogy már a bevezetés évében hárommilliárd dolláros bevétellel lehet számolni. Ez nagyjából harmincszorosra lenne az ENSZ Környezetvédelmi Program (UNEP) éves költségvetésének. Ez a díjszabás lelohaszthatná a légi szállítás iránti kedvet, mivel a költség egy részét be kellene építeni a jegyárakba. Ugyanakkor fellendítené a hatékonyabb motorokkal, repülőgépekkel és útvonaltervezéssel kapcsolatos kutatásokat. A befolyó összegeket az éghajlatváltozás hatásainak csökkentésére lehetne felhasználni, többek között a Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökség (IRENA) felállítására és támogatására, vagy más nemzetközi, a klimatikus változásokat csökkentő erőfeszítésekre.

Végül a nyílt tengeri szállítás is régi, klasszikus példája a közjavak szabad igénybevétele. Bár az óceáni hajózást nem kárhozza a környezetvédelem, az ebből származó tengeri és légköri szennyezés mégis jelentős. Ezért minden egyes hajó után, függetlenül attól, hogy mely ország és vállalat hajója, éves díjszabást kellene kiróni, mely csökkenthető, ha a hajó környezetbarát technológiát használ. A legtöbb hajóút kiindul és célpontja a fejlett ipari országokban van, ezért az OECD példát mutathatna, és kezébe vehetné a kezdeményezést. (WBGU 2002.)

5.4 Piac és közjavak

Churchill egyszer azt találta mondani, hogy a demokrácia a legrosszabb államforma – kivéve a többieket. Valószínűleg ugyanez elmondható a piaccgazdaságról is.

Leleményességének, gyors visszacsatolási rendszerének és változatos, mindenütt jelen lévő, talpraesett, erősen motivált ügynökeinek köszönhetően a piac hihetetlen

hatékonysággal dolgozik. Ugyanakkor a gazdasági hatékonyság csak addig látszik olyannyira lenyűgözőnek, amíg bele nem gondolunk, hogy önmagában ez nem lehet cél. A piac sohasem azért küzdött, hogy előmozdítsa a társadalom egységét, szépségét vagy az igazságosságot, a fenntarthatóságot vagy a sérthetlenséget – mint ahogy önmagában erre nem is képes. Az állampolgárok, az állam és a törvényhozók feladata, hogy a tőke minden lehetséges formáját – a természetit, társadalmi és esztétikait – megóvják és fenntartsák, épp úgy, ahogy a vagyonkezelő megbízottak feladata a pénzügyi tőke megóvása.

Szabad kereskedelem helyett igazságos kereskedelmet!

Elméletben a liberalizált világpiacon akkor lehet igazi haszonra szert tenni, ha a termékek, a tőke és az emberek szabadon mozoghatnak. Valójában azonban az történik, hogy tőke és javak áramolnak Északról Délre. Ennél sokkal kisebb a javak és az emberek Délről Északra áramlása. A globalizáció így megnyitja a világot a gazdagok és hatalommal rendelkezők számára, ám megakadályozza, hogy a szegények és gyengébbek megjelenjenek a gazdag országokban. Az iparosodott Észak óvatos, ha nem ellenséges, amikor a szabad munkaerő-áramlás kerül szóba. Míg a WTO szabályai állítólag mindenki előtt kívánják megnyitni a külföldi piacokat, a Délről jövő exportot továbbra is akadályozzák tarifák és más, nem kifejezetten pénzügyi korlátozások. Gazdasági elemzők becslései szerint a korlátozások megszüntetése azt jelentené a Dél országai számára, hogy éves hasznuk 130 milliárd dollárra növekedhetne, ami háromszor akkora összeg, mint a hivatalos fejlesztési segély.

Körültekintő liberalizálást –Északon és Délen egyaránt

Azt mondják, a kereskedelem liberalizációjának befejezéséhez mindkét oldalt egyensúlyba kell hozni. A mi véleményünk szerint ez a megítélés csakis a szabad piac keretein belül állja meg a helyét, és nagyon is megkérdőjelezhető a fenntartható fejlődés keretrendszerében. Észak makacsul tartja magát ahhoz, hogy nem nyitja meg kapuit a Délről érkező javak és emberek előtt, ez pedig határozott jele annak, hogy a teljes gazdasági globalizáció valójában lehetetlen vállalkozás. A feltételek nélküli beáramlás elutasítása abból a félelemből ered, hogy a társadalom kohéziója nem lenne fenntartható (migráció esetén), és hogy a mezőgazdaság nagy része tönkremenne (a mezőgazdasági termények beáramlásával). Mindkét félelem igazolódni látszik. A piac teljes liberalizációjára mind

a társadalmi integrációt, mind az élelmezési és más ökoszisztémák fenntartását fenyegeti. De ami igaz az északi országokra, nem kevésbé igaz a déli országokra nézve: az északi területekről érkező ipari és mezőgazdasági import itt is aláássa a létfeltételeket és a fenntarthatóságot. Az egyetlen különbség csupán annyi, hogy az északi országoknak megvan a lehetőségük arra, hogy belügyi aggályaiknak a globalizációval szembeni ellenállásban adjanak kifejezést, míg a déli országok nem tehetnek egyebet, minthogy aggodalmaik ellenére megadják magukat Észak kifele irányuló, szabad kereskedelmi politikájának. Épp ideje lenne, hogy Észak ne követeljen többé olyat Déltől, amit maga nem hajlandó megtenni. Dél számára meg kellene adniuk ugyanazokat a jogokat, amelyet maguk is élveznek, nevezetesen azt, hogy szabadon megválaszthatassák, melyek azok a kereskedelmi áramlások, amelyeket szabaddá akarnak tenni.

Igazságos jelenlét az északi piacokon

Az északi országok piacainak korlátlan felszabadítása tönkretethetné a déli országokat, különösen a mezőgazdaságot. Az „első az export” politikája ellentétben van az „első az élelem” politikájával. Az előbbi előnyben részesíti a nagygazdákat és transznacionális vállalatokat a kis gazdálkodókkal szemben. A monokultúrát támogatja a biodiverzitással szemben, és a közpénzeket inkább az export támogatása felé tereli, mint a létfenntartást szolgáló szektorokba. Az „első az élelem” politikája azt jelentené, hogy a figyelem elsősorban az élelmezésre és a létfeltételekre irányul, megóvják a fenntartható mezőgazdasági módszereket, és elősegíti korrekt áraival az exportot a kisebb gazdálkodók számára is. Ez a politika nem lenne érdekelt a teljes világpiacon való részvételben bármi áron, hanem inkább az előállító és fogyasztó közötti partneri viszony megteremtésére törekedne, amelynek keretében a garantáltan jó minőségű termékek megfelelő áron kelnének el.

A szabad piacra való bekerülés igénye nem szolgálja az érdekeket, kivéve, ha a kistermelők és a befektetéssel működő mezőgazdaságban érdekeltek is hasznot húzhatnak belőle. Természetesen alapjában véve igazságos és jogos, hogy a fejlődő országok termékeinek piaci lehetőségeit bővíteni kell. Például a tarifák emelkedését vissza kell fordítani, mivel a feldolgozott termékek nagy költségei miatt a nyersanyagok exportja marad csupán a fejlődő országok számára. A Délnek azonban sokkal több jogával vagyunk még adósak, mint a piacra kerülés esélyeinek javítása. Arra lenne szükség, hogy igazságos kereskedelmi megállapodások szülessenek egyre nagyobb számban, minden szinten közösségek és vállalatok, régiók és kereskedelmi szervezetek, előállító és fo-

Az „első az export” politikája ellentétben van az „első az élelem” politikájával.

gyasztó országok között. Ezek a megállapodások tartalmazhatnák a kistermelők és a fenntartható, költség-tüköző árakon szállított áruk előnyben részesítését. Ezek a megállapodások nem lendítenék előre a szabad kereskedelmet minden áron, hanem inkább a tisztességes kereskedelmet erősítenék, ami magában rejti mind a létfenntartás lehetőségét Délen, mind a családi alapú, kiváló minőségű mezőgazdaságot Északon.

A WTO fenntarthatóvá alakítása

A WTO (Kereskedelmi Világszervezet), amely a nemzetközi kereskedelem szabályait lefekteti, rendíthetetlenül ragaszkodik ahhoz a meggyőződéséhez, hogy a piaci erők jótékony hatásúak. Egyre azon igyekeznek, hogy felszámolják az úgynevezett gátakat és megteremtse a szabad kereskedelmet az egész glóbuszon, és ebben nem jelent számára akadályt a kultúra, a politikai hagyományok, a társadalmi jogok, vagy a természet védelme sem.

Szabad kereskedelem rugalmas korlátokkal

Mivel a világ nagyon is különböző részekből épül komplex egészszé, egyáltalán nem meglepő, ha a merev szabadkereskedelmi szabályok egyöntetű alkalmazása különböző régiókban és országokban nagy károkat okozhat. Itt van például az olcsó étolaj importja Indiába, ami a kókuszültetvényesek százait és ezreit tette tönkre, vagy az Egyesült Államokból Mexikóba importált olcsó kukorica, ami éppen a kukorica őshazájának gazdálkodóit sodorta válságba. Az ilyen és ehhez hasonló eseteket gyakran bagatellizálják, mondván, hogy ez a jövőbeli magasabb életszínvonal ára. Az efféle érvelés igencsak ellentmondásban áll az alapvető emberi jogokkal. Az Egyesült Nemzetek nyilatkozata az emberi jogokról és az azt követő találkozó felülírták a szabad kereskedelem szabályait és a szerkezet átalakítását célzó rendszereket. Mivel az élelemhez, a vízhez és a legalapvetőbb létfeltételekhez való jog része és alkotóeleme az emberi jogoknak, a szabad kereskedelmet korlátozni kell, amikor az élet alapfeltételeinek joga forog kockán.

Mindezek tudatában a szabad kereskedelem számára leginkább elérhető szektor az ipar. Ezzel szemben a mezőgazdaság, a víz, a termőföld, és az alapvető szolgáltatások, például az egészségügy, a lakhatás és az oktatás nem ad megfelelő terepet a szabadpiac számára. Számos esetben fordult elő, hogy a déli országok jobban jártak volna, ha nem adják fel szuverenitásukat, például megfelelő kapacitást tartottak volna fenn a saját ellátásukra szükséges élelmiszerek előállítására; mert másképp sem az ország függetlensége, sem a gazdák, sem a halászok biztonsága nem szavatolható. A létfeltételek

védelmének egyik útja a „fejlődés-csomag”, amely lehetővé teszi a segítő intézkedéseket egy igen kis mértékben szabályozott piacon, vagy a mezőgazdaság teljes kivonása a szabad kereskedeleméből. Ha az ipari országok csökkentenék az exporttámogatások révén világpiacon jutott gabonafélék és húsok áradatát – amelynek nagyon be kellene már következnie, hiszen ismételten tönkreteszik azoknak a szegény országoknak a piacait, amelyeket az import liberalizálására kényszerítettek –, akkor is szükség lenne egy ilyen csomagra, hogy a falusiakat és a környezetet kevésbé romboló mezőgazdasági módszereket megóvhassuk.

Minden állampolgárt születésénél fogva megilleti továbbá az a jog, hogy vízhez, orvosi ellátáshoz és tanulási lehetőséghez jusson. Ez nem választás kérdése, hanem életbevágó szükségszerűség. Az emberek előtt nem állnak alternatívák akkor, amikor az árak számukra megfizethetetlenek. Ebből következően ezeknek a javaknak az elosztását nem szabad a piacra bízni. Az emberi közösségnek kötelessége gondosodni arról, hogy ezekből a javakból minden tagja kapjon. Ebből a szempontból a vízellátás és az alapvető szolgáltatások nemzetközi privatizációja, amiről épp mostanában tárgyalnak a WTO-ban, társadalmi katasztrófává fajulhat. Mivel a szegények vásárlóereje igen csekély, bizonyára ők lesznek a dolog első vesztesei. A privatizációt ennél fogva alá kell rendelni a közérdeknek. Következésképpen a szabályozatlan határokon átívelő kereskedelmi verseny területeit nagyon pontosan meg kell határozni. A létfeltételek és a fenntarthatóság érdekében a szabad kereskedelemnek megfelelő helyet kell kijelölni a tágabb értelemben vett politikában.

Elsőbbséget kell adni a környezeti egyezményeknek a kereskedelmi megállapodásokkal szemben

Két évvel a riói konferencia után az uruguayi kerekasztal véget ért a WTO megalakulásával. Az uruguayi egyezség végső szövege több mint 26.000 oldal volt (főleg díjszabásokat és a szolgáltatások ütemezését tartalmazta). Összehasonlításként az Agenda 21 a maga 273 oldalával olyan, mint egy rövid cselekvési felhívás. Az uruguayi kerekasztal tárgyaló felei nem tettek túl nagy erőfeszítéseket azért, hogy saját megfontolásaik közé beilleszték a riói ajánlásokat. Valójában számos WTO intézkedés ellentétes a riói egyezmények és más környezetvédelmi megállapodások szellemével, sőt néhány magával az egyezmény szövegével is. Ráadásul a környezettel kapcsolatos megállapodások általában nem kötelező jellegű, önkéntes határozathozatali folyamatok eredményei, szemben a WTO kötelező szabályokat tartalmazó rendszerével, amelyek betartását végső esetben akár kereskedelmi szankciókkal is kikényszerítik.

A szabad kereskedelmet korlátozni kell, amikor az élet alapfeltételeinek joga forog kockán.

Számos környezeti megállapodás, többek között a montreali jegyzőkönyv, a CITES (a veszélyeztetett vadon élő növény- és állatfajok nemzetközi kereskedelméről szóló megállapodás), valamint a nemrégiben tető alá hozott biológiai biztonságról szóló jegyzőkönyv is tartalmaznak olyan rendelkezéseket, amelyek ellentétben állnak a WTO szabályaival. Ezek a nézeteltérések a különböző filozófiai alapállásoknak tulajdoníthatók: a környezetvédelmi politika célja, hogy megfékezze a nemzetközi kereskedelem veszélyes formáit, például a veszélyeztetett fajok vagy a veszélyes hulladékok kereskedelmét, míg a WTO azon munkálkodik, hogy ledöntse azokat a korlátokat, amelyek a határokon átívelő kereskedelem útjában állnak. Habár ez idáig egyetlen ország sem vitatta hivatalos formában a WTO határozatait a multilaterális környezeti megállapodásokkal való ellentétek miatt, a WTO következetessége körüli viták legtöbbször a környezetvédelmi tárgyalások során merülnek fel. Ezek a feszültségek nyilvánvalóak voltak például a cartagenai biobiztonsági jegyzőkönyv tárgyalása során, amikor arra a határozatra jutottak, hogy még tudományos bizonyítékok nélkül is szükség van a határokon átáramló szabályozatlan kereskedelemmel szembeni óvintézkedésekre, ha esetleg vissza nem fordítható károk léphetnek fel.

A WTO jobban kikényszeríthető szabályai és az ezekhez képest gyenge környezetvédelmi egyezmények között fennálló kiegyensúlyozatlan erőviszonyok helyrebillentésében az egyik lehetséges megoldás az lehetne, hogy az utóbbiakhoz a WTO-éhoz hasonló szankciókat kapcsolnának. Az ENSZ Tengerjogi Egyezménye például felállította a maga nemzetközi bíróságát, amely a számos lehetséges konfliktusrendező eszköz egyikeként hivatott az egyezmény alkalmazásával és az abban vállalt kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos vitákat megoldani. Ez a testület felhatalmazással rendelkezik bírságok és más szankciók kiszabására, amennyiben valamelyik tagországot vétkesnek találta az egyezmény cikkelyeinek megsértésében. Egy másik sürgős reform a WTO-ban található környezeti kivételek módosítását jelenti, annak érdekében, hogy a többoldalú környezeti megállapodások (angolul MEA) alapján bevezetett kereskedelmi intézkedéseket ne lehessen a WTO választottbírársága előtt megtámadni. Egy ilyen új cikkely lehetővé tenné a többoldalú környezeti megállapodások előírásainak törvénybe iktatását, hogy aztán ezek szabályozzák a határokon átnyúló kereskedelmi tevékenységet. Egyúttal biztosítaná, hogy a fenntartható fejlődés programja elsőbbséget élvezzen a gazdasági hatékonysággal szemben, valamint azt, hogy a közjó megelőzze a „gazdasági jót”.

A politikai autonómia hatókörének tágítása

Az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) XX. cikkelye engedélyezi az államok számára,

hogy ha szükséges, szabályozzák a kereskedelmet az emberi, állati vagy növényi élet megóvása érdekében, vagy ha a szabályozás kapcsolatban áll a kimeríthető természeti erőforrások megőrzésével. Két jelentős feltételt fűztek be azonban a kivételekhez. Először is a kereskedelmi korlátozások csakis az importált áruk eredendő fizikai tulajdonsági alapján, és nem a külföldi gyártási eljárások jellemzői alapján szabhatók meg. A kormányok nem közölhetik, hogy milyen vegyületeket használnak bevonatok készítéséhez, a faáru erdőirtásból származik-e, vagy hogy alkalmaznak-e génebeszeti eljárásokat a gabona termesztésében. Másodsor, a kereskedelmi intézkedéseknek tudományos alapelveken és megfelelő tudományos bizonyítékokon kell alapulniuk. Az import csakis akkor korlátozható, ha kockázattal jár, és a kockázatot az importáló országnak tudományos bizonyítékokkal kell alátámasztania. Mindezek eredményeképpen számos országos környezeti és fogyasztási törvényt kellett igazságtalan kereskedelmi korlátozásnak nyilvánítani a WTO szempontjából, többek között például az Európai Unió törvényét, amely tiltja a növekedési hormonnal növelt szarvasmarhák húsának árusítását, és az Egyesült Államok egy törvényét, amely a veszélyeztetett tengeri teknősök védelmében korlátozza olyan hálóval kifogott garnélarakok importját, amelyből a teknősök nem tudnak kiszabadulni.

Két különböző módja van annak, hogy a fenntarthatóság elve győzedelmeskedhessen a WTO szabályain. Vagy a környezetvédelmi szabályozást tesszük globálisra, vagy a rendszerint a nemzeti kormányok által képviselt politikai közösségek számára megszabott mozgásteret bővítjük, hogy fogyanatosíthassák a helyes környezeti döntéseket. Mivel demokratikusabb és több támogatást nyújt, ez utóbbi változat mellett tesszük le a voksot. Az utóbbiakból következően arra van szükség, hogy az országok kinyilváníthassák a kereskedelem irányítása révén, mely gyártási eljárások azok, amelyeket nem látnak szívesen. Az országoknak képeseknek kell lenniük arra, hogy a kereskedelem irányítása révén kinyilváníthassák, milyen gyártási eljárások azok, amelyeket nem szívesen látnak. Ellenkező esetben a fenntartható termelés demokratikus igénye semmissé válik. Ezen túl az egyes országoknak képeseknek kellene lenniük arra, hogy az óvatosság elvének megfelelően járjanak el.

Ha sikerül minden ország számára kibővíteni a demokratikus önállóság politikai mozgásterét, az északi protekcionizmustól való félelem okafogyottá válik. Míg egyes országok esetleg igen magasra helyezik majd a mércét a környezetet és az emberi jogokat illetően, mások a kereskedelem révén akarják a szegénységet enyhíteni vagy új iparágakat kifejleszteni. Egyeseknek minden

Az országoknak képeseknek kell lenniük arra, hogy a kereskedelem irányítása révén kinyilváníthassák, milyen gyártási eljárások azok, amelyeket nem szívesen látnak.

okuk meglesz majd arra, hogy így döntsenek, hisz Nagy-Britannia felemelkedése óta egyetlen országnak sem sikerült gazdaságilag sikeressé válni olyan piacokon, amelyeken feltétel nélkül érvényesülhettek a az erős befolyással bíró külföldi szereplők. Északnak és Délnek egyaránt képesnek kell lennie arra, hogy megvédje közjava-it; a gazdasági eredménytelenség, amely esetleg ezzel együtt járhat, még a kisebbik rossz a lehetőségek sorában. Mindenesetre lényeges, hogy a szabályokat ne csupán egyoldalúan fogadják el, hanem a minimális követelményekben minden érdekelt fél egyezzen meg. Ez majd a kölcsönös érdekekre irányítja a figyelmet, és nem az egyéni sikerekre. És ez így beleillik egy hosszú távú elkötelezésbe, mely azt vetíti előre, hogy a világkereskedelmet az egyes országok közötti együttműködés irányítja majd, és nem a vállalatok közötti versengés.

Tekintsük a környezetvédelmi együttműködés megtagadását igazságtalan előnyserzésnek!

A WTO azon munkálkodik, hogy egyenlő játéktérrel biztosítsa a külföldi és a hazai termelők számára. Ám egy modern kereskedelmi rendszernek egyenlő mozgásteret kellene biztosítania a környezetvédelmi szempontból ártalmatlan és káros előállítás folyamatok számára is. Ez azonban korántsem jellemző. A játéktér sehol sem egyforma, mindenhol jelentős előnyt élvez a kizsákmányoló gazdálkodás. A közpénzek például, amint azt az előző fejezetben kifejtettük, gyakran a környezet tönkretételét segítik. A WTO sokkal konstruktívabb szerepet is vállalhatna, ha elrendelné a környezetre káros tevékenységek anyagi támogatásának csökkentését és fokozatos leépítését annak érdekében, hogy egyenlő esélyeket adjon a fenntartható termelő tevékenységek számára.

A kormányzatok hírhedtek a tekintetben, hogy feláldozzák a fenntarthatóságot rövid távú céljaik érdekében, ha az export előmozdításáról van szó. A külföldi befektetési lehetőségekért cserébe exporthitel felajánlása az iparosodott országok mindennapos gyakorlatába tartozik. Tény, hogy a közvetlen külföldi befektetések nagy részét számos déli és keleti országban ez a rendszer mozdította elő. Egészen napjainkig az OECD országok kormányai nem állapodtak meg az effajta tőkeáramlás minimális környezetvédelmi és szociális irányelveiben sem. Jellemző módon, számos káros befektetést finanszíroznak az OECD adófizető állampolgárainak pénzéből, számos déli és keleti állam kormányának hallgatóságos beleegyezésével. A fenntarthatóság irányelveit szem előtt tartva a WTO kezdeményezhetné a MASI (többoldalú egyezmény a fenntartható befektetésekről) létrehozását, amely lefektetné azokat az ellenőrizhető alapelveket, amelyek a külföldi közvetlen befektetések lebonyolítását

vezérelhetnék. Egy közös javakra érzékenyen figyelő kereskedelmi világszervezet nem bátorítana semmiféle befektetés liberalizációját, hanem kizárólag társadalom- és környezetbarát befektetések számára teremtene szabad mozgásteret.

Azt, ha egy ország nem akar részt venni egy sokoldalú környezetvédelmi egyezmény (MEA) létrehozásában, a hazai ipar számára nyújtott igazságtalan támogatásnak kell tekinteni. A külföldi versenytársak, akiknek eleget kell tenniük a MEA követelményeinek, hátrányba kerülhetnek. Itt van például biodiverzitási megállapodás, amely 1993 óta van érvényben. 182 szerződő fél ratifikálta, kivéve az Egyesült Államokat, amely csak aláírói között szerepel. Ennek következtében az USA, amely világszerte a legnagyobb biotechnológiai tényező, élvezi a megállapodásban lefektetett jogokat, anélkül azonban, hogy az ugyanitt megállapított kötelezettségeknek eleget tenne, például hogy pártatlanul és fenntartható módon óvja a biodiverzitást. Ezen túl az USA az egyetlen olyan ország, amely elutasította a kiotói egyezményben való részvételt. Véleményünk szerint ez a fajta nem-együttműködő magatartás egyfajta rejtett támogatást jelent az Egyesült Államok ipara számára a világpiacon. Mivel a világ többi része hátrányos helyzetbe kerül a versenyben, ha az USA továbbra sem köteles a kibocsátás csökkentésére, olyan helyzet jön létre, amely nem egyeztethető össze a WTO filozófiájával.

Tárgyalás a vállalati elszámoltathatóság egyezményének létrehozásáról

Az elmúlt évtized során, mialatt a vállalatok egyre jobban kiterjesztették tevékenységi körüket a nemzetállamok határain túl, csökkent az államok lehetősége, hogy őrkdjenek a közérdek felett. Mind a mai napig nem jött létre olyan jogi keret és szabályzat, amely elszámolásra kötelezhetővé tenné a nemzetközi vállalatokat minden egyes országban, ahol működnek. Mindamellett az emberi jogokat illető általános irányvonalak kijelölése biztos ütemben halad előre, a munkahelyi szabványok, a környezetvédelmi és helyreállítási előírások lefektetésével együtt akár önkéntes, akár kötelező érvényű jegyzőkönyvek és megállapodások formájában.

Elmozdulás az önkéntes irányelvektől az ellenőrizhető irányelvek felé

A Rió óta eltelt tíz év alatt gyökeres változásokat ért el a környezetvédelmi beszámolókat illetően. Nagy vállalatoknál rutinná vált, hogy több-kevesebb pontossággal beszámoljanak környezetvédelemmel kapcsolatos fejlődésükről, de legalábbis környezetvédelmi céljaikról

és irányelveikről. Néhány cég, különösen Európában, társadalmi vizsgálatokkal, vagy mutatók kidolgozásával egészítette ki a fenntartható fejlődésről szóló beszámolókat. Az ilyen és ehhez hasonló kezdeményezések részben önkéntes alapon indultak el, az érdekeltekkel folytatott párbeszéd, a civil szervezetek tevékenysége, nyilvános és egyéni viták nyomán. Ezek az akciók az ENSZ főtítkárnak kezdeményezésére született „globális egyezménytől” a könyvelési szabványokon keresztül – amelyeket az „Általános beszámolási kezdeményezés a hármas alapon nyugvó vállalati meghallgatások és beszámoltatások bevezetéséért” dolgozott ki és léptetett életbe – egészen az olyan társadalmi és fenntarthatósági mutatókig terjednek, mint amilyen a Dow Jones fenntarthatósági mutató (Dow Jones Sustainability Index) és a Calvert társadalmi mutató (Calvert Social Index).

Míg egyes vállalatok haladást értek el az előállítási folyamatok, a munka és a beszerzés terén, a Riót követő évek általános bizonyítványa negatív képet mutat. Az olyan kezdeményezések, mint az Egyesült Nemzetek Globális egyezménye (UNGD) és az általános beszámolási kezdeményezés (GRI) minden jó szándékkal együtt tévútra vezethetik a folyamatokat. A Globális egyezményt Kofi Annan indította útjára, és arra szólította fel a transznacionális vállalatokat, hogy fogadják el a vállalati jogok és kötelezettségek kilenc alapelvét az emberi jogokra, a munkakörülményekre és a környezetvédelemre vonatkozóan. A részvétel azonban önkéntes, hiányzik a teljesítés kötelezettsége, még akkor is, ha az okmányt aláíró vállalatokat további vizsgálatoknak vetetik alá civil szervezetek és társadalmi felelősséggel bíró befektetési alapok. Míg az ENSZ kezdeményezése megfelelő globális terepet nyújt a tanulmányozásra és az eszmecserére, ám létjogosultságát így fejt ki saját honlapján: „A seattle-i világkereskedelmi tárgyalásokat követő hónapokban egyre több üzleti és szervezeti vezető ébred rá az UNGD jelentőségére a társadalmi problémák megvilágításában és a világpiacok nyitottá tételében.” Kétséges, hogy a világpiac nyitottságának fenntartása megfelelő kiindulási pont-e ahhoz, hogy elérjük a vállalati beszámolási kötelezettséget.

A GRI továbbá egyfajta együttműködés az UNEP (ENSZ Környezetvédelmi Program) és a CERES (koalíció a környezeti szempontból megbízható gazdaságokért) között, amely a „három alapon nyugvó”, vagyis a társadalmi, gazdasági és környezeti elszámolást mozdítja elő. Hasonló irányvonalat képvisel a társadalmi felelősséget vállaló befektetők mozgalma, amely csak az Egyesült Államokban 2,1 billió USA dollár értékű részvényt tart a kezében olyan vállalatok papírjaiból, amelyek kiállták a hármas alapon nyugvó elszá-

molás próbáját. A GRI követelményeit azonban átkelesztették: „fenntarthatósági követelmények beszámolója” anélkül, hogy meghatározták volna, vajon mit jelent a fenntarthatóság a társadalmi igazságosság, a közös jogok, a létfeltételek, vagy a globális környezeti fel-

Piac és közjavak

- Szabad kereskedelem helyett igazságos kereskedelmet! Az északi piacok teljes megnyitása önpusztító lépés, ha csak nem a kistermelők és a fenntartható mezőgazdaság érdekeit szolgálja. Meg kell védeni a létfeltételekhez való jogot, igazságos kereskedelmi megállapodásokat kell kötni a termelő és fogyasztó országok között.
- A WTO-t fenntarthatóvá kell alakítani a kereskedelmi politikában résztvevő országok politikai mozgásterének kibővítésével. A valódi demokratikus önkormányozás létrehozásához szükség van arra, hogy a lakosság fenntarthatósággal és létfeltételekkel kapcsolatos véleménye bekerüljön a politika áramkörébe. Ezáltal lehetővé válik, hogy a nagyközönség a maga választásai által kifejezésre juttassa véleményét a kereskedelem mozgásteréről és minőségéről.
- Vigyázni kell arra, hogy a környezeti egyezmények által megállapított kereskedelmi szabályokat a WTO ne sértse meg.
- A WTO-nak el kellene rendelnie a környezetkárosító tevékenységek anyagi támogatásának fokozatos visszavonását, hogy egyenlő esélyeket kapjon a fenntartható termelés és az életvezetés.
- Meg kell tenni a lépéseket egy keretmegállapodás létrehozására a társadalmilag ellenőrizhető termelésről, melynek alapelvei között szerepel a társadalmi felelősség kiterjesztése, a tulajdonosok elsőbbségi jogai, az információ szabadsága, a vállalati kötelezettségvállalás növelése és az óvatosság elve.
- Útjára kell indítani a vállalatok számadási kötelezettségéről szóló megállapodást, amelyben a társadalomnak jogában áll beszámoltatni a transznacionális vállalatokat a környezeti, társadalmi és az emberi jogok szempontjából, mivel az önkéntesen vállalt irányelvek, mint a „Globális egyezség” és az Általános beszámolási kezdeményezés, nem elégségesek ebben a tekintetben.

tételek tekintetében. A kifejezés jelentéséről és értelmezéséről nem tárgyaltak a déli országokkal. Az ilyesfajta kezdeményezések önmagukban véve csodálatra méltók ugyan, jó szándékkal közelítik meg a vállalatokat, de háttérbe szorítják azokat a reformokat, amelyek általánossá kívánják tenni a társadalmi beszámoltathatóság követelményeit.

A vállalatok meglehetősen egységesek abban, hogy az irányítás önkéntes vezérelvei elegendőek ahhoz, hogy az üzleti szférát társadalmilag és környezeti szempontból is felelősségteljes útra vezesse. Ezen írás szerzői azonban nem értenek egyet ezzel. Úgy gondoljuk, hogy az önkéntes vezérelvek hangsúlyozása elvonja a figyelmet azoktól a reformoktól, amelyek valóban megváltoztatnák az üzleti magatartást és tevékenységet. Továbbá mélységes aránytalanság van a büntetésre és jogi eljárásra feljogosító többoldalú nemzetközi kereskedelmi megállapodások és a nagyrészt keresztülvihetetlen többoldalú környezeti megállapodások, valamint az önkéntes vezérelvek között, amelyek – tehetünk bármit – csak önkéntesek.

Megállapodás létrehozása a vállalati számadási kötelezettségről

Az önkéntes kezdeményezések dicsőretre méltók ugyan, ám nem pótolhatják azokat az ellenőrizhető szabályokat, amelyek megalapozzák a jogokat, kötelezettségeket és a következetes magatartás alapvető irányát. Ily módon a vállalati beszámoltathatóságról szóló megállapodásnak, mint azt nemrég a Föld Barátai (Friends of the Earth International, FOEI) (2002) felvetették, magában kellene foglalnia azokat a mechanizmusokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a tulajdonosok, akiket valamiféle kár ért, kieszközölhessék annak helyreállítását. Azon magánszemélyek számára, akiket kár ért, lehetőséget kell adni arra, hogy jogilag járhassanak el az anyavállalattal szemben, abban az országban, ahol a székhelye van. A megállapodásnak ezen túlmenően meg kell határoznia a vállalatok társadalmi és környezeti kötelezettségeit. Ezek között szerepelhet a társadalmi és környezeti követelmények teljesítéséről szóló, ellenőrizhető beszámoló, vagy az, hogy előzetes információ-szolgáltatás után az érintett közösségektől engedélyt kell kérni, és hogy nem csupán a részvényesek, hanem a többi érintett fél érdekeit is figyelembe kell venni. Végül a megállapodásnak meg kell fogalmaznia azokat a magatartási szabályokat, amelyeket következetesen be kell tartani bármely környezetben működjék is a vállalat. Ezt a szabályozást bele kell ágyazni a nemzetközi környezeti, társadalmi és emberjogi megállapodásokba.

Keretmegállapodás létrehozása a társadalmilag ellenőrizhető termelésről

A társadalmi felelősséggel rendelkező vállalat kifejezés félrevezető, mert azt sugallja, hogy a fenntartható fejlődés és a társadalmilag felelős cselekvés keretei a vállalaton belül találhatóak. Valójában a fenntarthatóság kontextusába maga a termelés tartozik bele, forrásától és mennyiségétől függetlenül. Ez okból az a javaslatunk, hogy létre kell hozni a társadalmilag ellenőrizhető termelés kereteit. Ez felölelné minden kereskedelmi tevékenységet a legkisebb vállalkozástól a leghatalmasabb nagyvállalatig, de a kormányok, gazdálkodók, háztulajdonosok, pásztorok és halászok tevékenységét is. Ha szeretnénk elérni, hogy minden ember valódi jólétben élhessen Földünkön, akkor azokat a mechanizmusokat, amelyek a vagyont létrehozzák, összhangba kell hozni a társadalmi értékekkel, az emberi jogokkal és a tudományos alapelvekkel, a biológiai és ökológiai rendszereket figyelembe véve. Ebben a keretben lehetővé válna annak kivizsgálása, hogy az adott piaci szereplő olyan módon állít-e elő javakat vagy nyújt szolgáltatásokat, amely tiszteletben tartja közös jogainkat és természeti örökségünket. Ezen túl azt is biztosítaná, hogy a társadalmi jólét és környezeti fenntarthatóság előbbreviteléhez szükséges mechanizmusok és szabályozó visszajelzések létrejöhessenek. E megállapodás részeként javasoljuk a következő lépéseket:

A társadalmi felelősség újradefiniálása

A környezeti és társadalmi felelősségvállaláshoz szükséges, hogy a közösségi életet ért veszteségekre reagáljunk, és igyekezzünk elkerülni azokat minden szinten.

Az életközösség magában foglalja, ám nem korlátozódik csupán a kultúrára, a létfeltételekhez való jogra, a tiszta ivóvízhez, flórához és faunához való hozzájutás jogára, a földhasználatra, a helyi demokratikus részvételi jogra, a létfenntartás jogára, a mérgező és veszélyes anyagoktól mentes környezetre, és egy fenntartható élelmélszálra, mely a környezet által megszabott határokon belül marad.

Minden keretmegállapodásnak, amely a fenntarthatóságról szól, fel kell tennie a kanti kérdést: Mi lenne, ha mindenki ezt tenné? Annak felismerése, hogy a globális javak minden emberhez, nem pedig egyes országokhoz tartoznak, alapvető feltétele olyan mechanizmus létrehozásának, amely felbecsüli, hogy az adott előállítási módszer a fenntarthatóság felé viszi-e a társadalmat, vagy a vagyon további polarizációja és a kapacitás elvesztése felé.

Adjunk elsőbbségi jogokat a tulajdonosoknak az érdekeltekkel szemben!

Úgy gondoljuk, hogy a tulajdonosoknak előjogai vannak az érdekeltekkel szemben. Egyre inkább jellemzővé válik, hogy a vállalatok úgy bocsátkoznak dialógusba az érdekeltekkel, hogy áthidalják vagy megtárgyalják a vitás kérdéseket, mintha mindenkit ugyanolyan mértékben érintene minden kérdés. Úgy véljük, hogy a helyi kultúra a priori jogai megelőzik a piaci „jogokat”, és ezért hatékony mechanizmusokat kell létrehozni ezeknek az alapvető emberi jogoknak a védelmében. Még közelebbről: bár a gyártók rendkívül fontos szereplői a társadalomnak, nem kellene, hogy aránytalanul nagy beleszólási lehetőséget kapjanak a kormányzásba. Ugyanígy a politikai kampányok finanszírozását és a politikai korrupciót is rendszeresen górcső alá kell venni. Nem teremtünk fenntartható társadalmat, ha az üzlet kormányoz, és a kormányzat az üzleti világ lekötöztetettje.

Szabad információ-szolgáltatás az előállítási eljárásokról

A korábban már említett árhísi egyezmény volt az, amely elsőként elismerte az alapvető környezeti jogokat: az információhoz, a részvételhez és az igazságszolgáltatáshoz való jogot. Ezeknek az elveknek az alapján az a véleményünk, hogy minden előállítási eljárással kapcsolatos információnak általánosan szabadnak és elérhetőnek kell lennie, függetlenül attól, hogy intézménytől, városból, a privát szektorból vagy vidékről származnak. Közmeghallgatásra van szükség minden olyan esetben, amely közjogokat érint és mindenki számára nyitva kell hogy álljon a jogorvoslat lehetősége. Ezek a jogok alapvetően szükségesek ahhoz, hogy a megakadályozzuk a piaci erők szándékos vagy szándéktalan kultúra- és környezetromboló tevékenységét.

A korlátolt felelősség túllépése

Nem hiszünk abban, hogy a korlátolt felelősség elve hatékony eszköz a társadalmi és környezeti törvények és szabályok betartására. Az üzleti tevékenység legfőbb meghatározója és visszacsatolása a pénzügyi oldalon jelentkezik. Mivel azok a jogok, amelyeknek védelmét biztosítani kívánjuk, pénzben nem kifejezhető értéket képviselnek, közvetlen és könnyen kezelhető módszerre van szükség, amely végrehajtásra és felelősségvállalásra sarkallja a felső vezetőket. A vezérigazgató felelőssége a társadalmi beszámoló pontosságáért egyik eleme lehetne ennek a mechanizmusnak.

Az elővigyázatosság elve a középpontban

Hiszünk abban, hogy az elővigyázatosság elve általános emberi jog. A technikának, eljárásoknak, anyagoknak, vegyszereknek és termékeknek bizonyítottan biztonságosnak kell lenniük ahhoz, hogy megjelenhessenek a piacon, és a bizonyítás terhe a gyártókra hárul, nem pedig a fogyasztóra. Bizonytalanság, tudatlanság a hosszú távú hatások nem ismerete esetén, az állampolgárok jogukban áll megvédeni magukat az esetleg visszafordíthatatlan vagy halmozódó veszélyekkel szemben. Ez azt jelenti, hogy jogukban áll egy sor lehetőség közül választani, ezek között akár a nem cselekvés lehetőségét is.

Összefoglalva: javasoljuk, hogy a társadalmilag számon kérhető termelés kerüljön be a jogok és kötelezettségek közé. Az elmúlt évtizedben annak módját, hogy miként lehet a termelést a fenntartható módok irányába terelni, széles körben dokumentálták, és a lehetséges eszközök téra egyre bővül. A környezeti hatások csökkentésére létrehozott technikai eszközök azonban önmagukban nem képesek egy társadalmat igazságossá vagy fenntarthatóvá tenni. Annak érdekében, hogy a társadalmak és a termelők képesek legyenek együtt dolgozni, létre kell hozni egy jogokra alapozott rendszert, amelyben egymást kölcsönösen támogató, és nem csupán az embereket és helyeket megtartó, hanem az elvesztett értékeket visszaállító tevékenységek kapnak helyet. Ebbe beletartozik a tudáshoz való jog, az ellenőrzés joga, az olyan termékekhez való jog, melyek sem a fogyasztókra, sem más személyekre vagy helyekre nem jelentenek veszélyt, a fogyasztói jog, a fogyasztás szélesebb kulturális kontextusba helyezése, és még számos más dolog. A kereskedelmi növekedés nem érinti a szegénységet, amíg mélyen bele nem ágyazódik az alapvető emberi jogokba, amelyek messze felette állnak a kereskedelem törvényeinek.

5.5 A pénzügyi szerkezet átalakítása

A globális pénzügyi intézmények reformja elengedhetetlen a szegénység felszámolásához, a fenntartható fejlődéshez és a környezet védelméhez. Napjaink globális pénzügyi rendszere a legfőbb székértelője a társadalmi és környezeti romlásnak, és egyre szélesebbre tágitja a szegények és gazdagok között tátongó szakadékot.

A spekulációs tőke visszaszorítása

Az 1997-es ázsiai nagy válság óta a G7-ek pénzügyminiszterei és vezető bankárai többször is kifejtették azon meggyőződésüket, hogy új globális pénzügyi szerkezetre van szükség. Még az ezt követő, 1998-as oroszországi, majd a sorra bekövetkező brazil, török és a 2002-es argentin válság után sem egyeztek meg az eredmények a hivatalos retorikával. Argentína azóta is folyamatosan fennálló válsága – egy olyan országé, mely emberi, társadalmi és környezeti szempontból is hatalmas tőkével rendelkezik – pregnáns példája a washingtoni konszenzus tévedéseinek – amelyet csak még tovább súlyosbított a világ de facto tartalékvalutájaként kezelt USA dollár túlértékelése. Az USA dollárt nem erre a feladatra találták ki, és a globális dolláruralom láthatóan nem fenntartható.

A mindmáig túlértékelt, de facto tartalékvalutaként szereplő USA dollár hegemoniája napjainkban is veszélyes kiegyensúlyozatlanságot okoz, és fenyegeti a hozzá kötött valutákat, amint azt tapasztalhattuk az argentin fizetéseképtelenség kapcsán. Az 1990-es években az USA mágnesként vonzotta a menekülő tőkét, és ez a helyzet mind a mai napig fennáll az „új gazdaság” buborékjának kipukkanása ellenére. Egy, az eddiginél sokkal stabilabb globális valutarendszer elengedhetetlen a jelenlegi zűrzavaros helyzet megzabolázásához. Egyes fejlődő országok, például Kína és Venezuela is, rájöttek arra, hogy meg kell osztaniuk valutatartalékaikat a dollár és az euro között. Ez egyfajta békés, „nyertes-nyertes” (win-win) stratégia a jelenlegi valutaingadozás kiegyensúlyozására. A globális tőkepiac szabályozásának szükségessége nyilvánvaló – ezzel együtt pedig az is, hogy új módon kell felépíteni a világ valutatartalékait, például dollár-euro paritásban –, és ezt az SDR (különleges lehitési jogok) is alátámasztja. A dollár-euro megosztás a G7-ek számára azt jelentené, hogy a kereskedelem erejével összekapcsolhatnák a világnak ezt a két legfontosabb valutáját. Ez nagymértékben növelné a világ valutapiaci stabilitását. Továbbra is nyitott kérdés, hogy az OPEC országok áttérnének-e az olajár euróban való

megjelölésére – ez újabb lépés lehetne a dollár és az euro paritása felé.

A pénzpiac, amelynek feladata a világ valós termelésének és a cserefolyamatok összehangolása lenne, nagymértékben elszakadt a kis települések és helyi közösségek „földhözragadt” gazdaságától. A pénzáramlás egyre inkább elszakad a nemzeti politikusoktól és a helyi ügyektől, a nép, a kisemberek pedig úgy élnek, mint a természeti rendszerek. A szabályozatlan globális kaszinó megrendelése nem tűr halasztást. Különösen a rövid lejáratú spekulációs tőkeáramok (a valuta és értékpapír-befektetések) váltak az ökológiai és életkörülményeket pusztító erővé, számos országban szétdúlva a helyi társadalmi és gazdasági politikát. Ezek a pénzügyi áramlások sokkal fontosabbak a fenntartható fejlődés szempontjából, mint a kereskedelem – ugyanis a világon naponta 1,5 billió dollár értékű valutát váltanak át, s a kereskedelmi tranzakciók ennek mindössze 10%-át teszik ki.

A napi 1,5 billió dollár 90%-a spekulatív tőke, amely nem kapcsolódik a kereskedelemhez, s ez felveti a valutaspekulációból származó bevételek megadóztatását. Az Egyesült Nemzetek, 2000 júniusában, Genovában tartott társadalmi világtalálkozóján 160 kormány egyezett meg abban, hogy tanulmánytervet készít a valutaváltásra kivethető adóról, többek között a Tobin-féle adóról, amely nagyon kis (mindössze 0.05 százalékos vagy még ennél is kisebb) számokkal dolgozik minden valutaügylet esetében. Több más lehetőség is van ilyen adók kivetésére. Úgy becsülik, hogy még 0.01 százalékos adóval számolva is 50-től 300 milliárd között mozgó dollár bevételt hozna évente ez az intézkedés.

Az adósságterhek csökkentése

Visszafizethetetlen adósságterhek fojtogatják a politikai szereplők egy részét. Az adósságterhek csökkentése ennélfogva alapvető lépés annak érdekében, hogy visszaadjuk a politikai kezdeményezés lehetőségét a gyengébb országok számára.

A súlyosan eladósodott szegény országok (HIPC) visszafizethetetlen adósságait sokan felháborítónak tartják, mert politikusok, és vállalataik, valamint az őket pénzelő „haverok” közti korrumpált ügyletek eredményeképpen keletkeztek – ezért e tartozások elismerését meg kell tagadni. Óriási adósságaik miatt a kormányok gyakran kénytelenek figyelmen kívül hagyni az emberi jogokat, és alárendelni saját népük szükségleteit külföldi hi-

Észak hihetetlen természeti adósságokat és velük járó hasznot halmozott fel hosszú évszázadok alatt a Délel szemben, ami sokkal többet nyom a latban, mint a Dél jelenlegi pénzügyi adósságai.

telezőik érdekeinek. A visszafizethetetlen adósságok gyors csökkentése ezért nagyon fontos, de nem elegendő a fenntarthatóság alternatív útjainak kiépítéséhez. Ráadásul számos eladósodott fejlődő ország keresne védelmet csőd ellen. A legmegfelelőbb modellt az USA csőd-törvényének 9. fejezete írja le a városok fizetéseképtelenségére. Ez a törvény megengedi az összes szociális program és szolgáltatás folytatását, valamint a közösségi kiadásokat, ami hatásosan védelmezné azoknak az országoknak a kiszolgáltatott, szegény lakóit, amelyek e törvény védelméért folyamodnak.

A szerkezet-átalakító programok felszámolása ugyanilyen fontos. A „szegénységcsökkentő” névre átkozmetikázott programok számos, a washingtoni konszenzus vaskalapos megállapításaira épülő, egyáltalán nem megfelelő feltételeket határoztak meg. Az IMF és a Világbank is rászorulna az új irányba terelésre, a demokratizálásra, a szervezeti átalakításra, és hogy sokkal kisebb feladatkört kapjon, és átláthatóvá és ellenőrizhetővé váljék – nem csupán gazdag részvényesei számára. Mindenképpen el kell ismerni azt, hogy Észak hihetetlen természeti adósságokat és velük járó hasznot halmozott fel hosszú évszázadok alatt a Déllal szemben, ami sokkal többet nyom a latban, mint a Dél jelenlegi pénzügyi adósságai. Aki úgy tesz, mintha nem is látná a természet történelmi kisajátítását, ugyanakkor könyörtelenül gyűjti tovább a pénzügyi adósságokat, az behódol az erősebb képmutatásának.

A barter-kereskedelem mérlegelése

A cserekereskedelem kétmilliárd ember gazdasági létalapja, azoké, akik nem vesznek részt a monetáris és urbanizált gazdaságban. Az országok egykor fizetési uniót alkottak, ilyen volt például a Szovjetunió KGST rendszere az 1991-es összeomlásig, ugyanakkor a vállalatok kb. egybillió USA dollár értékben cserélnek rutinszerűen javakat és szolgáltatásokat évente, hazájukon belül és kívül egyaránt. Mindez nem bizonyult hatékonynak – és nehézkes is volt – a számítógépek és az Internet megjelenése előtt. Mára azonban váratlanul a barternek számos előnye lett a készpénzre alapozott kereskedelemmel szemben. A barter-kereskedelem lehetővé teszi az erőforrásokra és nyersanyagokra alapozott gazdaságok számára, hogy közvetlen kereskedelmi kapcsolatba lép-hessenek egymással – anélkül, hogy előbb szert kellene tenniük a megfelelő összegű valutára. A kormányok például beszerezhetik egymástól a szükséges termelőeszközöket, infrastrukturális kellékeket, stb., barterrel, mint ahogy a vállalatok is barter-kereskedelmet folytatnak reklámidőkkel, sávszélességgel, repülőjegyekkel, hotel-

szobákkal, felszerelésekkel és egy sereg más termékkel és szolgáltatással. Mindezt mára megkönnyítik azok a megbízható számítógépes szoftverek, amelyek könnyedén kezelik a különböző országok adózási rendszerét és mindenféle irodai elszámolásokat, megrendeléseket és egyéb ügyleteket, amelyek szükségesek egy efféle, információra alapozott hitel-kereskedelem számára.

A közgazdászok általában hajlamosak arra, hogy a barter-kereskedelmet „primitívnek” titulálják (ez áll ugyanis tankönyvekben), ám az Internet barter cégeinek valódi árukkal folytatott valódi kereskedelme ezeket a tankönyvfejezeteket nemsokára idejélműlttá teszik. Hogyan lehetne a barter-kereskedelmet elősegíteni a pénzrendszereken kívülálló kétmilliárd ember között? Nem nevezhetjük őket „szegényeknek” (függetlenül attól, hogy a közgazdászok mindenkit szegénynek tekintenek, akiknek nincs valutájuk). Ez a kétmilliárd ember nagyon gazdag erőforrásokban, és igen gyakran fenntartható életet élnek. Manapság talán azok a napenergiával hajtott, hálózaton kívüli kis mikro-generátorok jelenthetik a kapcsolat lehetőségét, amelyekkel Afrika és Ázsia kis falusi közösségeit akarják ellátni. A barter-ajánlatok, globális és lokális szinten egyaránt közzétehető olcsó, könnyen kezelhető eszközök révén. A falusiak ily módon barter-partnerekre akadhatnak környezetükben, így megspórolhatják a távoli városokba vezető utat, ahol árujukat nem is biztos, hogy értékesíteni tudják.

Manapság bárki, akinek nincs elég hivatalos nemzeti valutája, annyi barterüzletben vehet részt, amennyiben csak akar. Ezek között szerepelhet csúcstechnikai segít-

A pénzügyi szerkezet átalakítása

- A spekulációs tőkét vissza kell szorítani, mivel a pénzügyi káosz a társadalmi és környezeti rombolás táptalaja. A valutapiacok stabilitása érdekében a dollár, mint globális tartalékvaluta monopolhelyzetét sürgősen meg kell szüntetni, a valutaváltás megadóztatása pedig visszaszorítaná a rövid távú spekulációt.
- Csökkenteni kell az adósságterheket, szem előtt tartva, hogy Észak milyen súlyos környezeti tartozásokat halmozott fel a Déllal szemben az elmúlt évszázadokban, s hogy ezek bőven meghaladják a jelenlegi tartozások összegét. Az IMF pedig nyújtson védelmet a fizetéseképtelenség ellen, és számolja fel szerkezet-átalakító programjait.
- A barter-kereskedelmet meg kell könnyíteni elektronikus eszközökkel.

séggel, személyi számítógépekkel folytatott csere éppúgy, mint a helyi cserekereskedelmi rendszer (LETS) igénybe vétele, vagy a hitelfedezetül szolgáló különféle bónok, értékpapírok, amelyek olyannyira elterjedtek az USA több száz városában, Európában és számos OECD országban. Ezek az eszközök kiegészíthetik a szűkös

nemzeti valutát ott, ahol a monetáris politika helytelen elgondolásokon alapul, vagy túlságosan korlátozó, és képesek arra, hogy átláthatóbbá tegyék a helyi piacot, munkát adjanak a helyi lakosságnak, és alternatív, helyi vásárlóerővel lássák el őket. Röviden: a szegénység visszaszorítása nem lehet teljes barter nélkül.

5.6 Az intézményi háttér kiépítése

Ahogy tudatára ébredtünk a növekedés biofizikai hatásainak, felmerült az igény olyan intézmények iránt, amelyek megfelelnek a megváltozott történelmi feltételeknek. Napjainkban a béke fenntartása mellett a környezetvédelem a legfontosabb kérdés, amellyel az Egyesült Nemzetek egész szervezetének foglalkoznia kell.

Lássunk neki a Környezeti Világszervezet (WEO) létrehozásának!

Az egyszer elkövetett hibák még hosszú ideig kísértének. Már az Egyesült Nemzetek emberi környezettel kapcsolatos, 1972-es, stockholmi konferenciáján sem sikerült létrehozni az Egyesült Nemzetek kebelén belül szilárd intézményi alapot a környezettel kapcsolatos ügyek számára. Az ENSZ Környezetvédelmi Program (UNEP), az első nagy nemzetközi környezetvédelmi intézmény az 1972-es konferencia gyermeke volt, és úgy gondolták, hogy hosszú távon az akkor létrehozott, kisebb formátuma marad meg. Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanács (ECOSOC) egyszerű programjaként útra indított UNEP nem volt az Egyesült Nemzetek önálló intézménye, mindössze annyit vártak el tőle, hogy más intézmények kezdeményezője és koordinátora legyen, anélkül, hogy önálló költségvetése vagy programja lett volna. Intézmények tekintetében ennél fogva Stockholm nem hagyott maga után túl sokat.

Ez a felállás Rióban sem változott igazán. Sőt, a gyengeség mellé sikerrel társította a zavart. Itt, az 1992-es konferencián az intézmények közül mindössze a Fenntartható Fejlődés Bizottság (CSD) született meg, amelynek nem állt hatáskörében – nem erre tervezték – sem a fejlődési, sem a környezeti kérdésekben hatósági szervként eljárni. A CSD a véleményformáló kormányzatok és az érdekeltek fórumává nőtte ki magát, széles spektrumú és részvételű intézménynek bizonyult, de sem döntéshozatali, sem végrehajtó erővel nem rendelkezett. A CSD-től függetlenül egy sor megállapodás és egyezmény született, azonban kölcsönös egyeztetés nélkül, így

aztán inkább szétzilálták, mintsem megszilárdították az intézményi koherenciát. Intézményi szempontból Rió meglehetősen zavaros örökséget hagyott ránk.

Mindezek eredményeképpen a környezeti kérdések meglepően csekély intézményi háttérrel szerepelnek a nemzetközi porondon. Nincsenek megfelelően beleágyazódva az intézményes hatalom és az operatív kompetencia szintjén. Ennél fogva nem is olyan megdöbbentő, hogy a biofizikai teljesítőképesség határait sohasem tekintették meghatározó kérdésnek az ENSZ-ben, bár kétségtelen, hogy számos speciális hivatala, illetve ügynöksége vetett fel környezettel kapcsolatos problémákat. A környezeti kérdések gyengébb képviselője az ENSZ szervezeteiben hozzájárult továbbá ahhoz, hogy az Egyesült Nemzetek intézményeiről a Bretton Woods-intézményekre terelődjék a figyelem az 1990-es években. Míg az ENSZ-intézmények olyan közös értékek mellett állnak ki, mint a béke, az emberi jogok és az együttműködés, addig a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap és a Kereskedelmi Világszervezet triója gazdasági értékeket tűztek zászlajukra; versenyképesség, a pénz stabilitása és a nyitott piacok megteremtése. A gazdasági értékek felé toldás vezetett a vállalatok irányítása alatt álló globalizáció kialakulásához, míg az Egyesült Nemzetek emberi jogokat középpontba állító globalizációja háttérbe szorult. Minden intézményes kísérlet, amely a társadalmi, környezeti és gazdasági értékek egyensúlyának helyrebillentésére irányul, a környezet egészén javít.

Jelenleg a környezeti irányítás gyenge, szétszabdalt, és általában véve nem hatékony. Igaz, hogy a meglehetősen kaotikus, fejtetőre állított folyamatok, amelyek olyannyira jellemezték a környezeti irányítást, kezdenek egyre rugalmasabbakká és a felsőbb hatalom számára kevésbé ellenőrizhetőkké válni, ám meglehet, hogy megérett már az idő egy világosabb szerkezet felépítésére, amely elmélyítené az elkötelezettséget, egy pontra irányíthatná az erőfeszítéseket, és egyenlő rangot biztosítana az Egyesült Nemzetek és Bretton Woods intézményeinek. Csakis a plurális intézmények közötti egyensúly

A jövőben a megújuló energiaforrások elegendők lennének a mai energiaigények többszörösének kielégítésére is.

szavatolhatja a plurális célok egyensúlyba kerülését, legyenek azok társadalmi, környezeti vagy gazdasági célok. Egyetlen ellenőrző és kiegyensúlyozó rendszer sem hozható létre, amíg az olyan szervezetek, mint a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO), az Egészségügyi Világszervezet (WHO) és a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) egyetlen környezeti szervezet keretében összekapcsolódva azonos státust ne élveznének.

A túlzott széttagoltság is aláássa a hatékonyságot. Mára több mint 500 nemzetközi megállapodás és egyezmény áll valamilyen kapcsolatban a környezet ügyével, ezek közül 300-nál valamivel többet Stockholm, vagyis 1972 után fogadtak el, és közülük 41-et tekintenek alapvető fontosságú megállapodásnak (UNEP 2001). Ahogy a megállapodások száma növekedett, a párhuzamosság és a koordináció hiánya egyre több problémát vetett fel. Mindemellett minden egyes megállapodás létrehozza a maga sajátos mini-intézményi gépezetét, ideértve az éves összejöveteleket, a titkárságokat, amelyek a világon szétszórva működnek, ami a nemzetközi környezeti diplomáciát időnként vándorcirkuszhoz teszi hasonlóvá. Végül a segítségnyújtás, különösen a déli országok számára meglehetősen felületesnek tűnik. Az UNDP tevékenysége ellenére a kapacitások kiépítése a környezeti ügyekben nem tekinthető biztosnak, noha a megállapodások egyre inkább feltételezik a szükséges kompetenciát. Ugyancsak hiányzik mindennemű szervezeti szabályozás, ez alól csupán talán a globális környezeti alap (GEF) kivétel, mivel átutalásait környezeti megállapodásokhoz köti. Mindegy, honnan nézzük, egy környezetvédelmi szervezet stabilitást és átláthatóságot teremtenie az Észak-Dél közötti átutalások rendszerében.

A környezettel való törődés erősítésére a globális irányítási szerkezeten belül azt javasoljuk, hogy az UNEP-et fejlesszék Környezetvédelmi Világszervezetté (WEO). Ilyen testületnek saját költségvetéssel, saját megbízható forrásokkal, saját jogi személyiséggel, megnövelt pénzügyi és személyzeti forrásokkal, kiterjesztett kompetenciával és megfelelő irányítási struktúrával kell rendelkeznie. A pénzalapot a tagállamok kormányai biztosítanák, valamint olyan újfajta bevételek, mint például a már említett közjavak használati díja. Az UNEP WEO-vá alakítása akár a WHO és az ILO mintájára történhet, vagy a kereskedelmi és fejlesztési konferenciáéra (UNCTAD), amelyet az ENSZ Közgyűlése (UNGA) azért hívott életre, hogy vitafórumot teremtsen, és a kooperációt irányítsa a nemzetközi kereskedelmi politikában. Az UNEP-től függetlenül a szervezet integrálhatná a fontos megállapodások adminisztrációját. Legfőbb működési területe a globális környezetvédelmi irányítás koordinálása lenne, továbbá a kapacitás-építés és az átutalások

ellenőrzése, valamint segítené a nemzetközi szabályok és megállapodások megfogalmazását.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a szervezetnek sokkal inkább horizontális, mint hierarchikus felépítésűnek kell lennie. Így lehet majd az együttműködve irányítás, és nem a globális vezetés egyik intézménye. Döntéseiben Észak és Dél egyenrangúsága jelenik meg, és azokat egyszerű szótöbbséggel hozzák majd.

A Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökség megalapítása

A napenergián alapuló gazdaság felé tett elmozdulás magába foglalja a társadalom alapvető erőforrás-bázisainak megváltozását. Végül az energia és nyersanyagok iránti igény el fog tolni a napenergia és a szoláris nyersanyagok felé. Már most is elérhető számos ilyen „megújuló” technológia, többek között a napelemek, a szél, az újra termelődő biomassa, a hullámok és az ár-ápanya, valamint a kis vízi erőművek által termelt energia hasznosítására. Mint az köztudomású, a megújuló energiákra való átállás a királyi út a fenntarthatóság felé; ezek az energiaforrások klímabarátok, nem szennyezők és kimeríthetetlenek.

Ott van a legtöbb napfény Földünkön, ahol a legtöbb szegény ember él. Számos tanulmány kimutatta már azt, hogy jó hatásfokú felhasználással, a napfény és a biomassa elég lenne a tisztességes jólét folyamatos, korlátlan és gazdaságos fenntartására az egész földkerekségen. Sőt, a jövőben a megújuló energiaforrások elegen-

Az intézményi háttér kiépítése

- **Neki kell látni a Környezetvédelmi Világszervezet (WEO) létrehozásának. Első lépés az UNEP átalakítása olyan szervezetté, amely kooperatív irányítás alá vonja a meglévő megállapodások titkárságát.**
- **Létre kell hozni a Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökséget (IREA). A megújuló energiaforrásokra való átállás nemzetközi feladat, amelyet egy decentralizált intézménynek kell elősegítenie.**
- **Át kell alakítani vitás kérdések megoldási sémáit globális szinten, elfogadva a hatalom megosztásának elvét. Állandó Nemzetközi Választott bíróságot kell felállítani, mely környezetvédelmi szabályaival magas szinten alkalmas a környezeti viták eldöntésére, beleértve a kereskedelmi és a környezeti jogok összeütközését.**

dők lennének a mai energiaigények többszörösének kielégítésére is. Ennélfogva csakis a megújuló energiaforrásokra építve lesznek képesek a déli és az átalakulóban levő országok kielégíteni növekvő energiaigényeiket. Mindemellett általuk csökkenthető az elsődleges energiahordozók importjától való függőség, és megtakarítható az az összeg is, amelyet eddig a hagyományos energiák elosztásához szükséges infrastruktúrára kellett költeni. A megújuló energiákat azon a helyen lehet gyűjteni és átalakítani, ahol felhasználják. Ez az egyetlen módja annak, hogy az energia elérhető legyen anélkül, hogy ijesztő árat kellene fizetni érte, mivel nem kell drága vezetékeket építeni, és hosszú távú szállításra sincs szükség. Kritikus ez a kérdés, hiszen jelenleg kétmilliárd ember él olyan helyen, ahova semmiféle elektromos vezeték nem ér el.

Az ipari országoknak – és számos fejlődő országban a városiasodott, ipari országrészeknek – ugyanezzel a kérdéssel kell szembenéznük, csupán a kiindulópontjuk más. Mivel be vannak zárva saját hagyományos energiaellátási rendszerükbe, ki kell hátrálniuk a zásutcaból, és neki kell vágniuk erőforrásaik teljes körű átalakításának.

Mostanában számos ilyen ország bebizonyította, hogy lehetséges a megújuló energiaforrásokra való nagyarányú átállás, ha megvan hozzá a kedvező politikai háttér. Ösztönözöket ajánlottak fel a megújuló energiák felhasználásához szükséges berendezések nagy volumenű gyártására. Amennyiben a megújuló energiaforrások felhasználását gazdaságilag életképesé lehet tenni, piacuk is nagyobbra nő. Már számos európai országban sikerrel jártak az ún. fix-áras betáplálási szabályozások, melyek a hálózatot működtetők számára meghatározták annak az elektromos energiának az árát, amely a független, decentralizált termelőktől származik. Ennek eredményeképpen új létesítmények épültek, és jelentős pénzt sikerült megtakarítani. Német, spanyol, finn és ausztriai tapasztalatok alapján igazolható, hogy a megújuló energiákra való átállás már csupán néhány évtized kérdése. Ezek a tapasztalatok egyben azt is mutatják, hogy az átállás nem jelent majd nagyobb gazdasági kiadást makro szinten, sőt inkább további előnyöket nyújt: kevesebb szennyezést okoz, mint a fosszilis és nukleáris tüzelőanyagok, csökkenti a munkanélküliséget, nem függ a tüzelőanyag-importtól, és nő az ellátás biztonsága.

Mivel a megújuló energiaforrásokra való áttérésnek igen gyorsan és széles körben kell bekövetkeznie, egy speciális nemzetközi ügynökséget kellene létrehozni, amely kizárólag ezzel a kérdéssel foglalkozna. Javasoljuk a „Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökség” (IRENA) felállítását. Ez a javaslat elsőként 1980-ban, a Willy Brandt vezette Észak-Dél Bizottság ülésén fogal-

mazódott meg, napjainkban pedig az EUROSOLAR zászlaja alatt jelent meg. A szervezet a következő feladatokat szánja a létrehozandó IRENA számára:

- a megújuló energiák bevezetésére nemzeti programok kidolgozása;
- a megújuló energiákkal kapcsolatos információk terjesztésének, valamint a technikai képzésnek és oktatásnak a támogatása;
- képzés szervezése az adminisztráció, a technikusok, iparosok, valamint kis- és nagyvállalatok számára;
- a megújuló energiával kapcsolatos regionális kutatási és fejlesztési központok megalapításához való hozzájárulás, valamint az új technológiák átadása;
- az alkalmazott technológiákkal és a legjobb módszerekkel szerzett tapasztalatok és információk értékelése és feldolgozása;
- a megújuló energiaforrásokkal kapcsolatos tanácsadás, és a pénzügyi lehetőségek feltárása;
- adatgyűjtés, statisztikai feldolgozás.

Tanácsos az ügynökség decentralizált megszervezése a Nemzetközi Mezőgazdasági Kutatási Konzultációs Csoport (CGIAR) modelljét követve, mely az Egyesült Nemzetek védnöksége alá vonja a világ különböző helyein dolgozó mezőgazdasági kutatóintézeteket. Érdekes módon az 1958-ban létrehozott Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (NAÜ) feladatai között szerepelt a nukleáris technológia nem üzleti célú terjesztése. Ami egykor kívánatosnak tűnt, ma kényszerítő szükségesség a megújuló energiákra vonatkozóan. Sőt, ahogy a nukleáris energia felhasználása egyre elavultabbá válik, megeshet, hogy az IRENA egy napon az NAÜ helyébe léphet. Az IRENA-nak függetlennek kell lennie minden gazdasági érdektől, és a tagországoknak kell fenntartaniuk. Éppúgy, mint az NAÜ megalapításakor, már néhány ország összefogásával létre lehetne hozni ilyen ügynökséget, amely azután felajánlaná a tagságot minden érintett nemzetnek. Azáltal, hogy alapvető elkötelezettségeit a gyakorlatban teljesíti, az ügynökség öregbiteni tudná jó hírét, így vonzaná az új belépőket.

A vitás kérdések eldöntésének módja – az állandó nemzetközi választott bíróság felállítása

A globális társadalmat, hasonlóan a nemzetállamokhoz, különféle konfliktusok járják át. Ahogy a nemzetek és a vállalatok, a közösségek és az egyének is egymástól rendkívül különböző tapasztalatokkal rendelkeznek, úgy a globális világban ható érdekek és a világnézetek színrelépésével is elkerülhetetlenek a konfliktusok, sőt épp a konfliktusok szülik azokat a zavarokat, szövetségeket, és ideológi-

ákat, amelyek ötvözetét globális közösségnek hívjuk. Nem létezik univerzális látásmód; csupán a kontextushoz kötődő álláspontok vannak, amelyek mindegyike sajátos perspektívát kínál. Ezért bármilyen legyen is a globális kormányzat felépítése, tanácsos abból kiindulni, hogy a kirobbanó konfliktusok sem elkerülhetők, sem véglegesen megoldhatók nem lesznek. A legjobb esetben is csupán felismerhetők, mielőtt még eldurvulnának, békésen elrendezhetők és a produktív feszültség irányába terelhetők.

A liberális demokráciák ezt mindig tudták. Ebből kifolyólag politikai szerkezetük konfliktuskezelő intézményekre épül. A parlament, a bíróságok, a nyilvános viták sarokkövei egy olyan rendszernek, amelynek célja inkább a konfliktusok kezelése, semmint kiküszöbölése. Megdöbbentő, hogy milyen óriási hiány van globális szinten az efféle intézményekből. Ezen túl a liberális államok magukévá tették a hatalom elkülönítésének elvét, amely azáltal, hogy elválasztja a törvényhozó, végrehajtó és bíróság hatalmat, visszaszorítja a hatalom gépezetét az ellenőrzés és kiegyensúlyozás rendszerébe. A hatalomnak ez a fajta elválasztása is még csak gyermekcipőben jár, és a legtöbb esetben meg sem jelenik a globális szinten.

A Kereskedelmi Világszervezet már bejelentett igényét ezzel a hiányossággal kapcsolatban. Gyakorlati okok indították arra, hogy legfelsőbb kormányzó hatalommá avanszájon, amely magától értetődően egy mederbe terele a törvényhozó, végrehajtó és bírósági hatalmat, egyetlen intézmény keretein belül. Egyszerűen szólva a kereskedelem mindannyiunkat érintő kérdés, ám a WTO bizottságait leginkább állami megbízottak, közgazdászok, és férfiak népesítik be. Pusztán az utóbb említett összeállítás megbolygatásával és a kereskedelmi döntéshozatal megnyitásával a politikusok, nem közgazdászok és a nők előtt a kép markánsan megváltozna; a világ végre nem állna egysíkú, neoklasszikus közgazdászok egyeduralma alatt.

Mindenféle intézményes szinttől eltekintve a WTO hatalma elsősorban vitás kérdéseket megoldó rendszerének köszönhető. Nem csupán arról van szó, hogy a viták döntőbíráit a WTO jelöli ki, s hogy kiválasztásuk alapja sokkal inkább kereskedelmi hátterük, mint társadalmi és környezeti szaktudásuk (amelyre igen gyakran szükség lenne a tárgyaló ügyek természetéből fakadóan), hanem arról, hogy ennek a rendszernek méregfogai vannak. A vitás kérdéseket megoldó testület (DSB) uralmát az egész tagság automatikusan elfogadja, és a nem megfelelő szolgáltatókészséget tanúsító országoknak bírsággal vagy büntető kereskedelmi szabályozással kell szembenéznük. Csak konszenzussal lehet legyőzni az ilyen végső döntést; ebben a helyzetben pedig feltehető a kérdés, hogy vannak-e előírások a megfelelő eljárás lefolytatására. Ilyen nagy hatalmú eszköz birtokában a WTO DSB testülete olyan

területeket érintő kijelentésekre ragadtatja magát, amelyekre semmiféle felhatalmazása nincsen, nevezetesen környezeti, társadalmi, emberjogi ügyekben, amelyeket a kereskedelemre tartozó kérdéseknek minősít.

Ezáltal a WTO a döntés jogát bitorolja olyan ügyekben, amelyek nem csupán a kereskedelem tárgykörébe tartoznak, hanem a közélet szélesebb spektrumát fogják át. Míg a WTO kompetenciáját csökkenteni kellene addig az Egyesült Nemzetek rendszereinek és szervezeteinek, például a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, az Egészségügyi Világszervezet és a Környezetvédelmi Világszervezet kompetenciáját növelni kellene. Legfőbb ideje, hogy helyreállítsuk a valódi egyensúlyt a két egymással konfliktusban álló globális intézményrendszer között, vagyis a WTO (a Világbankkal és a Nemzetközi Valutaalappal együtt) és az Egyesült Nemzetek rendszere között.

Mivel a konfliktusok elkerülhetetlenek, szükség van egy nemzetek fölötti bíróságra, amely pártatlanul képes rendezni a felmerülő konfliktusokat. Véleményünk szerint bizonyos vitákat a Világbank vitás ügyeket intéző rendszerétől át kellene adnia a nemzetközi választott bíróságnak.

Létezik már ilyen bíróság: az egy évszázada fennálló hágai Állandó Nemzetközi Választott Bíróság (PCA). Valójában, figyelembe véve a jelenlegi vitás kérdésekkel kapcsolatos rendezési mechanizmusok, például a WTO hiányosságait, a PCA 94 tagállam egyetértésével 2001-júniusában elfogadta a „Természeti erőforrások és/vagy környezettel kapcsolatos viták eldöntésére ajánlott szabályok”-at. A PCA és környezetvédelmi szabályai a következőkkel jellemezhetők:

- A PCA-hoz nem kizárólag államok fordulhatnak, hanem bármely összetételű és számú nem állami szereplők is, például kormányok közötti és civil szervezetek, vállalatok és magáncsoportok is.
- A felek önkéntesen vállalják, hogy kötelezőnek ismerik el a választott bírósági eljárást, a bíróság döntését. Egyetértenek abban, hogy rendezni kívánják a vitás ügyeket minden kérdésben, megfelelnek a szerződésekben, egyezményekben, megállapodásokban szereplő kötelezettségeknek, akár kapcsolatban állnak a vitás ügyek ki-robbanásával, akár nem. A bírósági eljárással kapcsolatos egyetértést a még a tárgyalások előtt szerződésben vagy megállapodásban lehet rögzíteni. de megadható ad hoc jelleggel, a megállapodás értelmének megfelelően is.
- Minden esethez külön választják ki a döntőbírókat. A környezeti jogban jártas szakemberek listája készen áll, bármikor választhatnak belőle, és éppígy a bíróság rendelkezésére áll a bíróság döntéseit elősegítő tudományos szakértők listája.
- A választott bíróság a felperes és a védelem állításainak meghallgatásával tájékozódik az egyes esetekről,

A WTO bitorolja a döntés jogát olyan ügyekben is, amelyek már nem a kereskedelem tárgykörébe tartoznak.

- meghallgatja a lehetséges tanúkat, kivizsgálja a dokumentumokat és az egyéb bizonyítékokat.
- A bíróság elrendelheti a vitás ügyben felmerülő dolog ideiglenes védelmét, vagy azért, hogy valamelyik fél jogait megvédje, vagy azért, hogy a vita tárgyát képező környezetben bekövetkező súlyos károk megelőzzen.
 - A bíróság döntéseit a nemzeti bíróságok érvényesíthetik.

Mivel a PCA környezeti szabályozása foglalkozhat az olyan kérdésekkel, mint a környezeti megállapodások értelmezése, a globális társadalom igazságszolgáltatáshoz való joga, és felajánlja a környezeti jog és tudomány szakértői véleményezését, tulajdonképpen a jelenlegi környezetvédelmi és erőforrásokkal kapcsolatos nemzetközi viták rendezésének legmodernebb mechanizmusát képviseli.

5.7 A johannesburgi „egyezség”

2002. márciusában, Monterreyben, az Egyesült Nemzetek pénzügyi és fejlődési konferenciájának előestéjén Kofi Annan, az ENSZ főtitkára „Globális egyezség” létrehozását javasolta az ipari és a kevésbé iparosodott országok között (New York Times, 2002. március 21.). Úgy gondoljuk, a globális egyezségekre irányuló javaslat ennél időszerűbb már nem is lehetne. Észak és Dél kapcsolatára reagál, arra, hogy ma jobban, mint valaha, kölcsönös érdekek jellemzik, nem pedig kunyerálás és önsajnálát. Egy olyan világban, ahol a távolságok zsugorodnak, és az események szerte a világon azonnal nyilvánosságot kapnak, a kölcsönös függőség egyre csak mélyülhet. Ezen túl a világ egységesülése egyre inkább megmutatja a maga árnyoldalait: a „javak” globalizációjával együtt jár a „rosszak” globalizációja is. A végzetes környezeti hatások, lehangoló gazdasági katasztrófák, a kereskedelmi egyensúly hiánya, és a legutóbbi terrorista akciók mind azt szemléltetik, hogy még Földünk legnagyobb hatalommal bíró nemzetei is sebezhetőek a határainkon túlról felénk érkező hatásokkal szemben. Az államok elvesztették azt a hatalmat, amellyel szavatolni tudnák állampolgáraik biztonságát és jólétét. Valójában kénytelenek nemzetközi szerződésekben egyeztetni saját érdekeiket más államok érdekeivel. E kölcsönös függőséget felismerve, a „Globális egyezség”, olyan megállapodás lenne az erősebb és a gyengébb között, mely mindenki érdekeit szolgálja, és biztonságosabb jövő felé vezet.

Ugyanakkor az a mód, ahogy a főtitkár körvonalazta ezt az egyezséget, felvet néhány kérdést. A megegyezést alapvetően a következő módon képzelte el. Egyrészt a déli országoknak elő kellene mozdítani a piacorientált politikát, megerősíteni az intézményrendszert, visszaszorítani a korrupciót, elismerni az emberi jogokat és küzdeni a szegénység ellen. Másrészt az északi országoknak cserébe támogatniuk kellene a déli országokat kereskedelmi politikájukkal, segélyekkel, beruházásokkal és az adósságok csökkentésével. Bár a megegyezés néhány eleme lé-

nyegbe vágóan fontos Dél helyzetének javítása szempontjából, a megegyezés tartalmi része legalább három szempontból nagyon is megkérdőjelezhető. Először, a probléma megközelítése magában foglalja azt a feltételezést, hogy Dél rossz, Észak pedig helyes úton jár, és ez lehetővé teszi az irányelveket meghatározók számára, hogy Dél magavi-seletéhez kössék az Északról jövő támogatást. Másodsor, a megegyezés inkább a fokozott pénzmozgásra helyezi a hangsúlyt, mintsem a transznacionális gazdaság szerkezetének megváltoztatására. És harmadszor, az egyezség – ez a kifejezés („deal”) nem csupán megegyezést, hanem üzletet is jelent – a különböző államérdekeket képviselő felek mindegyike számára megfelelő egyezséget jelent, ám semmiképpen nem az emberi jogok értelmében. Ebben a kontextusban az „egyezség” szó még mindig magán viseli a fejlődéspárti világ lenyomatát, ahol a déli országok feladata, hogy utolérjék annak fejlettségét az északi országoktól kapott tőke és szakértelem segítségével.

Javasoljuk, hogy az általános egyezséget más kifejezésekkel, fogalmazzuk meg újra. Először is, az általános fenntarthatóság szemszögéből, Észak, Dél és az átalakulóban levő országok minden bizonnyal különböző, de egyáltalán nem egyenlőtlen kiindulási pontról startolnak. Északon az erőforrások kizsákmányoló fogyasztása a legkevésbé fenntartható, Délen a szegénység és a nyomor az. Az előbbinek ökológiai lábnyomát kell csökkentenie, az utóbbinak biztosítania kell a megélhetés jogát a háttérbe szorult kisebbség számára. Az első feladat a termelési rendszer és a fogyasztói szokások átrendezése, a második, hogy változtatni kell az országokon belül és az országok között tapasztalható hatalmi egyenlőtlenségen. A Dél semmivel sem adós Északnak, ám Északnak vannak még bizonyos tartozásai Dél felé. A jelenlegi déli kormányok felelősségtudata népük sorsa iránt annak ellenére fennáll, hogy a gyarmatosítás hosszú ideje alatt Észak tetemes adósságot gyűjtött össze, mind ökológiai, mind gazdasági értelemben. Észak az adósságot támogatás formájában

törleszthetné Délnek. Ez a támogatás hozzájárulna a fenntarthatóság megteremtéséhez minden értelemben, azáltal is, hogy emelné az emberek életszínvonalát, és azáltal is, hogy egy erőforrás-kímélő gazdaság felé mozdíthatná el a délieket. Végül a fenntarthatóság felé tartó átmenethez szükség van jogrendszerre, és ha nem is ilyen mértékben fontos, de kell még hozzá tőke és szakértelem. A közösségi és állampolgári jogokat meg kell erősíteni, ugyanakkor a közös értékeket, amilyen az ökológia és az egyenlőség, elébe kell helyezni a gazdasági hatékonyságnak és kereskedelmi viszonyoknak. Címzavakban a szükséges lépések: korlátozás (a források kihasználása és a hatalom gyakorlása), jóvátétel (Északról Délnek), és jogok (állampolgárok, közösségek és nemzeti közösségek részére) – ezek azok a legfontosabb fogalmi koordináták, amelyek egy általános megegyezés keretét kijelölhetik.

Konkrétabban, a johannesburgi konferencia egyedülálló lehetőséget teremt egy széles körű, Dél és Észak között létrehozandó egyezség elindításához. Ez a 2001-ben Dánia által felvetett indítványra épülhetne, amely egyensúlyba hozná a mind a Dél, mind az Észak kötelezettségeit azon az elven, hogy közös, de különböző felelősség terheli őket. Kezdeképpen Észak felajánlhatná, hogy (1) elkötelezi magát amellett, hogy nem növeli a jelenlegi abszolút erőforrás-áramlást, (2) csökkenti az adóssághoz, (3) ökológiai támogatást nyújt; ugyanakkor Dél elkötelezné magát, hogy (1) növeli „emberjogi fejlődési indexét”, (2) elfogadja a környezeti megállapodásokban szereplő kötelezettségeket, és kereskedelmi szabályokat. Még ha a megállapodást az USA vagy valamely más ország igyekezne is megakadályozni, semmi ok nincs arra, hogy ne kezdjen hozzá néhány északi és déli ország úttörő csoportja. Az egyezményeknek nem kell minden esetben globálisnak lenniük, ellenkezőleg: a korlátozott megállapodásokról sokkal könnyebben lehet tárgyalni, és sokkal könnyebben válnak úttörőkké.

Bárhogy történjék is, egy ilyen általános egyezség első lépés lehet olyan világtársadalom felépítése felé, amelynek alapját az erőszak és az önkény helyett a közös felelősségvállalás és az egyenlő jogok jelentik majd. Életre kelti a kozmopolita világ álmát, melynek minden egyes lakóját megilletik az alapvető jogok, az emberi méltóság jogán, s azokat az államok együttesen szavatolják. A globalizáció mai korában a kormányok egyik legfontosabb feladata, hogy a Föld minden lakosa számára biztosítsák a polgárjogot. Tudatosan vagy sem, Johannesburgot az alapján fogják megítélni, hogy sikerült-e hozzájárulnia az emberek életének felvirágoztatásához. A biofizikai határok ismeretében a fenntarthatóság alapfeltétele lett a világpolgárság életének, mivel a fenntarthatóság nem egyszerűen békákról vagy erdőkről szól, hanem alapvetően az emberi jogokról.

Hivatkozások

- Acsegrad, H. [ed.] (1992) *Environment and Democracy*; IBASE; Rio de Janeiro.
- Agarwal, A. et al. (1999) *Green Politics. Global Environmental Negotiations*, 1; Centre for Science and Environment (CSE); New Delhi.
- Agarwal, A. et al. (2001) *Poles Apart. Global Environmental Negotiations*, 2; Centre for Science and Environment (CSE); New Delhi.
- Barnes P. (2001) *Who Owns the Sky? Our Common Assets and the Future of Capitalism*; Island Press; Washington.
- Biermann, F. (2000) *The case for a World Environment Organization*; from *Environment*, Vol. 42 Issue 9.
- Biermann, F. and Simonis, U.E. (1998) *A World Environment and Development Organization: Functions, Opportunities, Issues* [Policy Paper no.9]; Foundation for Development and Peace; Bonn.
- Bowles, I.A. and Prickett, G.T. [eds.] (2001) *Footprints in the Jungle: Natural Resource Industries, Infrastructure, and Biodiversity Conservation*; Oxford Univ. Press; New York.
- Bringezu, S. (2002) *Material Flow Analysis – Unveiling the Physical Basis of Economics*; In: Barthelme, P. [ed.] *Unveiling Wealth*; Hirzel; Stuttgart.
- DFID; EC; UNDP and The World Bank (January 2002) *Linking Poverty Reduction and Environmental Management – Policy Challenges and Opportunities*; Consultation Draft.
- Eurosolar (2001) *Memorandum for the establishment of an International Renewable Energy Agency (IRENA)* www.eurosolar.org
- Factor 10 Club (1995) *Carnoules Declaration*; Carnoules.
- Fowler, C., & P. Mooney, (1990) *Shattering: Food, Politics, and the Loss of Genetic Diversity*; The University of Arizona Press; Tucson; Arizona.
- French, H. (2000) *Coping with Ecological Globalization*; In: *State of the World Report 2000*; Norton; New York.
- French, H., (2000) *Vanishing Borders: Protecting the Planet in the Age of Globalization*; Norton; New York.
- French, H., (2002) *Reshaping Global Governance*; In: *State of the World Report 2002*; Norton; New York.
- Friends of the Earth International (2002) *Towards Binding Corporate Accountability – Draft FoEI Position Paper for Prep Comm II of the WSSD*. (www.foei.org)
- Gadgil, M. and Guha, R. (1995) *Ecology and Equity – The Use and Abuse of Nature in Contemporary India*; Routledge; London.
- Green, D. and Priyadarshini, S. *CAFOD Policy Paper* South Centre; London.
- Greenpeace (2001) *Safe trade in the 21st century – The Doha edition*; Greenpeace International; Amsterdam.
- HABITAT (2001) *Cities in a Globalizing World – Global Report on Human Settlements 2001* [United Nations Centre for Human Settlements].
- Hardoy J.; Mitlin D. and Satterthwaite D. (2001) *Environmental Problems in an Urbanizing World*; Earthscan; London.
- Hawken, P.; Lovins, A. & Lovins, L.H. (1999) *Natural Capitalism – Creating the Next Industrial Revolution*; Little, Brown & Company; Boston.

- Henderson, H. (1999) *Beyond Globalization – Shaping a Sustainable Global Economy*; Kumarian Press; Bloomfield.
- Heywood, V. H., and R. T. Watson, (1995) *Global Biodiversity Assessment*; Published for UNEP; Cambridge University Press; Cambridge (UK).
- International Bureau of the Permanent Court of Arbitration (2001) *PCA: Optional rules for arbitration of disputes relating to natural resources and/or the environment*; Peace Palace; The Hague.
- International Institute for Environment and Development (January 2002) *Financing for Sustainable Development*; London.
- IFG (2001) *Does Globalization help the Poor?* International Forum on Globalization; San Francisco.
- IFG (Spring 2002) *Report Summary: Alternatives to Economic Globalization*; International Forum on Globalization; San Francisco.
- IUCN, 2001 *Common Ground, Common future: How Ecoagriculture can help feed the world and save wild biodiversity*; by Jeffrey A. McNeely and Sara J. Scherr
- Khor, M. (2000) *Globalization and the South – Some Critical Issues*; Third World Network; Malaysia.
- Khosla, A. (August 2001) *The World Summit on Sustainable Development Part I and II*; Development Alternatives Vol. 11; New Delhi.
- Meyer, A. (2000) *Contraction and Convergence – A Global Solution to Climate Change*; Green Books ; Totnes.
- Muradian, R and Martinez-Alier, J. (2000) *Trade and Environment: from a Southern Perspective*; Universidad Autonoma de Barcelona; Departamento de Economia e Historia Economica, Barcelona (Spain).
- Oberthür, S. and Ott, H. (1999) *The Kyoto Protocol: International Climate Policy for the 21st Century*; Springer; Berlin.
- Petrella, R. (2001) *The Water Manifesto – Arguments for a world water contract*; Zed Books; London.
- Posey, D. [ed.] (1999) *Cultural and Spiritual Values of Biodiversity – [Dutfield, G.] Rights, Resources and Responses*; UNEP; Nairobi.
- Programa Chile Sustentable (1999) *Por un Chile Sustentable: Agenda Ciudadana para el cambio*; Santiago de Chile.
- Sachs, W., Linz, M., – Loske, R. [eds.] (1998) *Greening the North- A post-industrial blueprint for Ecology and Equity*; Zed Books; London.
- Sachs, W. (1999) *Planet Dialectics – Explorations in Environment and Development*; Zed Books; London.
- Scheer, H. (1999) *Solare Weltwirtschaft – Strategie für die ökologische Moderne*; Kunstmann; München.
- Shiva, V. (June 2001) [Manuscript] *Which Road to Qatar – Food First or Export First* .
- Stokke, O.S. and Thommessen, O.B. (2001) *Yearbook of International Co-operation on Environment and Development – Arhus Convention* [The Frithjof Nansen Institute] Earthscan Publications; London.
- Strauss, A.L. (Fall 1998) *The case of utilizing the World Trade Organization as a forum for Global Environmental Regulation*; Widener Law Symposium Journal-Vol. III.
- The Corner House (June 1999) *Snouts in the Trough* [Briefing 14] Export Credit Agencies and corporate Welfare.
- The Corner House (February 2002) *Codes in Context* [Briefing 26] TNC Regulation, Dialogues and Partnerships.
- Trade Justice Movement (2002) *For Whose Benefit? Making Trade Work for the People and the Planet*; <http://www.tradejusticemovement.org.uk/statement.html>
- UBINIG (2000) *Uncultivated Food*; by Farhad Mazhar and Farida Akhter, UBINIG; Dhaka.
- United Nations Development Programme [UNDP] (1998) *Human Development Report 1998*; Oxford University Press; New York.
- United Nations Environmental Programme [UNEP] *International Environmental Governance: Multilateral Environmental Agreements (MEAs) – Paper prepared for the Open-Ended Intergovernmental Group of Ministers on International Environmental Governance*; Bonn (Germany).
- Wackernagel, M. and Rees, W. (1997) *Perceptual and structural barriers to investing in natural capital: economics from an ecological footprint perspective*; Ecological Economics 20.
- WBGU (German Advisory Council on Global Change) (2000) *World in Transition: New Structures for Global Environmental Policy*; Earthscan; London.
- WBGU (German Advisory Council on Global Change) (2002) *Charging the Use of Global Commons. Policy Paper 2*; Berlin.
- Weizsäcker, E.U., Lovins, A. and Lovins H. (1997) *Factor Four: Doubling Wealth – Halving Resource Use*; Earthscan; London.
- World Commission on Dams (November 2000) *Dams and Development – A new framework for decision making*; Earthscan; London.
- World Commission on Forests and Sustainable Development (1999) *Our Forests, our Future*; Cambridge University Press; Cambridge.
- World Resources Institute (2000) *World Resources 2000-2001: People and Ecosystems* Washington.
- World Resources Institute et al. (2001) *A Watershed in Global Governance ? An independent Assessment of the World Commission on Dams*; Washington. (www.wcdassessment.org)
- WWF (2000) *Living Planet Report 2000*; WWF International; Gland.
- www.wtwatch.org/library/admin/uploadfiles.htm (October 2001) *Proposal for a Development Box in the WTO Agreement on Agriculture*
- World Humanity Action Trust (2000) *Governance for a Sustainable Future – A Report*; Russell Press; Nottingham.

A legfontosabb pontok és ajánlások áttekintése

1. rész – Visszatekintés Rióra

- Rió világszerte óriási lökést adott a környezeti politika számára, mind az üzleti, mind a kormányzati szférában. Lefektette a nemzetközi kormányzásban a bioszféra-politika alapjait.
- Rió fokozta a fenntarthatóságra irányuló, a társadalom mikro szintjén – a civil szféra, az üzleti élet és a helyi hatóságok körében – megjelenő kezdeményezések legitimitását.
- Észak visszatáncolt a riói alkutól, és Dél továbbra sem mutatott érdeklődést a környezeti problémák iránt. A Föld általános egészségi állapota tovább romlott, és a globális egyenlőtlenség még nagyobb méreteket öltött.
- Eközben a kormányok a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) cselekvési tervét a riói elkötelezettségek elébe helyezték, amikor jóváhagyták a határok nélküli világpiac létrehozását.
- Rió nem tudott elszakadni a „fejlődés=növekedés” felfogástól. Miféle fejlődést kívánunk? kik számára? és milyen irányba?; ezek a kérdések jelentik a választóvonalat, amikor fenntarthatóságról beszélünk.

2. rész – Johannesburgi teendők

- Az északi féltekére jellemző, mára teljességgel elavult fejlődésmodellhez való ragaszkodás, mintha semmiféle természeti krízishelyzet nem létezne, a Rió árnyékában való megbúvást jelentené, ráadásul a Dél számára is igen rossz szolgálatot tenné, hiszen az igazságosság nem választható el az ökológikus gondolkodásmódtól.
- A hagyományos Észak-Dél felosztás félrevezető – csupán diplomáciai csinálmány. A globális megosztás a valóságban minden társadalmat kettéssel, választóvonalat húzva a globális gazdagok és a lokális szegények között.
- A világ erőforrásainak kizsákmányolása megfosztja tőlük a világ polgárainak marginális helyzetben levő többségét. Az igazságosság megköveteli, hogy csökkentjük a fogyasztói rétegek ökológiai lábnyomát Északon és Délen egyaránt.
- A szegénységet sokkal inkább jellemezhetjük a hatalom vagy a jogok hiányával, mint pénziánnyal. A szegények jogainak megerősítésével lehetőséget teremtünk a továbblépésre.
- A napenergia korszakába való átugrás nyújtja az egyetlen esélyt arra, hogy fejletlenségét végre a Dél saját hasznára fordíthassa. Egy napenergián alapuló gazdaság élhetőbb jövőt teremt a világ polgárai számára, és a természeti forrásokat is kíméli.

3. rész – A megélhetés joga

- A környezetvédelmet a szegénység felszámolására indított harc részévé kell tenni. Mivel a tiszta ivóvíz, a termékeny talaj, a halászhelyek és az erdők biztosítják a szegények létfeltételeit és egészségét, a helyi közösségek, ha egyszer kezükbe kapják az irányítást a természet legfőbb őrözőjévé válnak. Az igazságosságot a természet- és a környezetvédelem részévé kell tenni.
- Az élelmiszerellátás biztonsága összefügg a gazdálkodás biztonságával, ez pedig a biológia sokféleségen alapszik.
- A nők a letéteményesei a helyi ismereteknek, ők a létfenntartás módjainak és a kulturális hagyományoknak az ismerői, egyúttal a biodiverzitás fenntartói. Törekedni kell az organikus mezőgazdasági termelésre, hogy elkerülhessük a talaj kimerülését és a létfeltételek romlását.
- A megújuló energiaforrások biztosítják a létfeltételeket. Nélkülük az erdőségek hamarosan semmivé lesznek, és egyre fenyegetőbb a globális klímaváltozás.
- A városokban a fertőzött víz, a szennyezett levegő és a veszélyes lakóhelyek veszélyeztetik a lakók egészségét. A szennyezés elleni harc a szegények életét teszi jobbá.

4. rész – Igazságos jólét

- A szegénységről mindenki beszél, a gazdagság kérdése tabu. Képesek lesznek-e a gazdagok megélni anélkül a fölöslen használt környezeti tér nélkül, melyet most birtokolnak?
- Csökkenteni kell a Délről Északra irányuló áruforgalmat.
- A kiotói jegyzőkönyv mögé kell nézni. El kell fogadni a csökkentés és konvergencia elvét, elismerve az egyenlő jogokat az atmoszférikus közvagyonhoz.
- A vizeket és az erdőket is nemzetközi irányítás alá kell vonni. A biodiverzitási egyezményből (CBD) át kell venni a szabad hozzáférés és az egyenlő haszonmegosztás elvét. Meg kell védeni a helyi közösségek élelmiszerekkel és mezőgazdasággal kapcsolatos tudását a kormányokkal és a vállalatokkal szemben. Kinek a tudása szabad préda, és ki az, aki ezt a tudást eladható szabadalommal változtatja?

5. rész

5.1 Közösségi jogok

■ El kell ismernünk a természetes élettér használatához való jogot azzal, hogy felvesszük nemzeti törvényeink közé. A föld, víz és vetőmagok felügyelete a helyi közösségek alapvető emberi joga.

■ Kezdeményezni kell egy megállapodást a közösségi erőforrásokkal kapcsolatos jogok meghatározására. Gyakoriak az erőforrásokkal kapcsolatos konfliktusok a helyi közösségek és az ellentétes érdekeket képviselő vállalatok és állami hivatalok között. Az igazságos használati lehetőség és a becsületes haszonmegosztás az alapja minden nemzetközi egyezménynek.

■ Létre kell hozni egy nemzetközi bányászati, gáz- és olajkitermelési bizottságot. A Nemzetközi Gátépítési Bizottság mintájára fel kell állítani egy közösségi képviselőkből, civil szervezetekből, üzletemberekből és kormányzati képviselőkből álló csoportot, amely megvizsgálná a múltbeli erőforrás-kitermelési tapasztalatokat, és kidolgozna egy feltételrendszert a jövőbeli döntési mechanizmusok számára, az emberi jogok maximális figyelembe vételével.

5.2 Környezeti jogokat minden állampolgár számára

■ Elő kell mozdítani az állampolgári jogok fejlődését. Nem szakértők zárt csoportja, hanem eleven, a demokratikus jogokra alapozott közélet a fenntarthatóság legjobb támasza.

■ Globálissá kell tenni az árhusi egyezményt, mivel az informáltság az éberség egyik előfeltétele. Biztosítja a részvétel jogát az állampolgári befolyás és az igazságszolgáltatáshoz való jog előfeltételét – ami a felelősségre vonhatóságnak a feltétele.

■ Megerősíti a riói alapelveket a környezeti vezetőről. A környezeti károk megelőzése kulcsfontosságú a szegényeket segítő stratégiák között, és elsőbbséget kell kapnia a kár várható bekövetkeztének tudományos bizonyításával szemben. „A szennyező fizessen” elvet a szigorú kötelezettségek megszabásán kívül ki kell terjeszteni a kötelező biztosításra és a kockázatokra nézve.

5.3 A természet értéke

■ Vonjuk meg a támogatásokat az erőforrás-kitermeléstől, a szállítástól, a kemizált mezőgazdálkodástól, mivel ezek gátolják az újításokat, az értékek megőrzését, és a környezetre károsak. A vállalati sikerekhez vezető út

ezen formái sokkal inkább a gazdagoknak, mint a szegényeknek hasznos.

■ Nemzetközi akciót kell indítani a teljes költségszámítás bevezetésére, az adókat a munkabérek helyett az erőforrások kihasználására, a levegő szennyezésére és a hulladék-kibocsátásra kell áttolni, hogy a javak valódi értékét fejezzék ki.

■ Meg kell szabni a globális köztulajdonban levő javak használati költségét, és a beszedett összeget azok megőrzésére kell visszaforgatni. A szabad hozzáférés a kizsákmányoló felhasználást ösztönzi, ezzel szemben a levegő, a világűr és a nyílt tengerek igazságos használati díja jókora megterheléstől szabadítaná meg a közjavakat, és az erőforrások hatékony kihasználását serkentené.

5.4 Piac és közjavak

■ Szabad kereskedelem helyett igazságos kereskedelmet! Az északi piacok teljes megnyitása önpusztító lépés, hacsak nem a kistermelők és a fenntartható mezőgazdaság érdekeit szolgálja. Meg kell védeni a létfeltételekhez való jogot, igazságos kereskedelmi megállapodásokat kell kötni a termelő és fogyasztó országok között.

■ A WTO-t fenntarthatóvá kell alakítani a kereskedelmi politikában résztvevő országok politikai mozgásterének kibővítésével. A valódi demokratikus önkormányozás létrehozásához szükség van arra, hogy a lakosság fenntarthatósággal és létfeltételekkel kapcsolatos véleménye bekerüljön a politika áramkörébe. Ezáltal lehetővé válik, hogy a nagyközönség a maga választásai által kifejezésre juttassa véleményét a kereskedelem mozgásteréről és minőségéről.

■ Vigyázni kell arra, hogy a környezeti egyezmények által megállapított kereskedelmi szabályokat a WTO ne sértse meg.

■ A WTO-nak el kellene rendelnie a környezetkárosító tevékenységek anyagi támogatásának fokozatos visszavonását, hogy egyenlő esélyeket kapjon a fenntartható termelés és az életvezetés.

■ Meg kell tenni a lépéseket egy keretmegállapodás létrehozására a társadalmilag ellenőrizhető termelésről, melynek alapelvei között szerepel a társadalmi felelősség kiterjesztése, a tulajdonosok elsőbbségi jogai, az információ szabadsága, a vállalati kötelezettségvállalás növelése és az óvatosság elve.

■ Útjára kell indítani a vállalatok számadási kötelezettségéről szóló megállapodást, amelyben a társadalomnak jogában áll beszámoltatni a transznacionális vállalatokat a környezeti, társadalmi és az emberi jogok szempontjából, mivel az önkéntesen vállalt irányelvek, mint a „Globális egyezség” és az Általános beszámolási kezdeményezés, nem elégségesek ebben a tekintetben.

5.5 A pénzügyi szerkezet átalakítása

- A spekulációs tőkét vissza kell szorítani, mivel a pénzügyi káosz a társadalmi és környezeti rombolás táptalaja. A valutapiacok stabilitása érdekében a dollár, mint globális tartalékvaluta monopolhelyzetét sürgősen meg kell szüntetni, a valutaváltás megadóztatása pedig visszaszorítaná a rövid távú spekulációt.
- Csökkenteni kell az adósságterheket, szem előtt tartva, hogy Észak milyen súlyos környezeti tartozásokat halmozott fel a Délel szemben az elmúlt évszázadokban, s hogy ezek bőven meghaladják a jelenlegi tartozások összegét. Az IMF pedig nyújtson védelmet a fizetéseképtelenség ellen, és számolja fel szerkezet-átalakító programjait.
- A barter-kereskedelmet meg kell könnyíteni elektronikus eszközökkel.

5.6 Az intézményi háttér kiépítése

- Neki kell látni a Környezetvédelmi Világszervezet (WEO) létrehozásának. Első lépés az UNEP átalakítása olyan szerevezetté, amely kooperatív irányítás alá vonja a meglévő megállapodások titkarságát.
- Létre kell hozni a Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökséget (IREA). A megújuló energiaforrásokra való átállás nemzetközi feladat, amelyet egy decentralizált intézménynek kell elősegítenie.
- Át kell alakítani vitás kérdések megoldási sémáit globális szinten, elfogadva a hatalom megosztásának elvét. Állandó Nemzetközi Választott bíróságot kell felállítani, mely környezetvédelmi szabályaival magas szinten alkalmas a környezeti viták eldöntésére, beleértve a kereskedelmi és a környezeti jogok összeütközését.

Életrajzi karcolatok

Wolfgang Sachs, Németország (koordinátor és szerkesztő)

Író, egyetemi tanár, folyóirat szerkesztő. 1993 óta a Wuppertal Intézet a Klímáért, Környezetért és Energiáért vezető munkatársa. Teológiát és társadalom-tudományokat tanul München, Tübingen és Berkley egyetemén, majd 1980–84 között a Berlieni Műszaki Egyetem „Energia és Társadalom” kutatócsoportjának tagja, 1984–87 között a „Development” (Fejlődés) című magazin szerkesztője. 1987-90 a Pennsylvania Egyetem óraadója, 1990-93 között az Esseni Egyetem Kulturális Tudományok Intézetének munkatársa. 1993-tól 2001-ig a Greenpeace Németország igazgatótanácsának elnöke. A angliai Schumacher College állandó oktatója. Nemrégiben megjelent publikációja: „Planet Dialectics. Explorations in Environment and Development”, Zed 1999. Honlap: www.wupperinst.org

Henry Acelrad, Brazília

A Városi és Regionális Kutatás és Tervezés Intézet professzora a Rio de Janeiro-i Szövetségi Egyetemen. 1980-ban szerez PhD fokozatot közgazdaságtudományból a párizsi Sorbonne-on. A Cadernos IPPUR tudományos folyóirat szerkesztője, az ANPUR igazgatója (Brazil Nemzeti Egyesület a Városi és Regionális Tervezés Kutatásáért, 1999-2000). A „Fenntartható és demokratikus Brazília” intézetek közötti projekt egyik koordinátora, az IBASE Környezet és demokrácia program koordinátora (Brazil Intézet a Szociális és Gazdasági Analízisért, 1991-94). Az UNCED Előkészítő Brazil NGO Fórum nemzeti koordinációjáért felelős bizottság tagja (1991-92). Nemrégiben megjelent publikációja: „Sustainability and Social Sciences” (Ed. T. Jahn, E. Becker) ZED Books, London, 1997. Honlap: <http://pbsd.rits.org.br>

Farida Akhter, Banglades

Közgazdász (Master's fokozat), 1984 óta az UBINIG ügyvezető igazgatója (Stratégiautatás a Fejődési Alternatívákért). A nemzeti illetve számos nemzetközi nőmozgalom tagja: FINRRAGE (Nemzetközi Feminista Hálózat a Reprodukciós és Géntechnológia Ellen), SANFEC (Dél-ázsiai Hálózat az Élelmiszerért, Ökológiáért és Kultúráért), valamint a Dél-ázsiai Hálózat a Nők és Gyermekek Kereskedelme Ellen. Legutóbbi publikációja: „Depopulating Bangladesh. Essays on the Politics of Fertility and Reproductive Rights”, 1996 (a Narigrantha Prabartana kiadása, The Feminist Bookstore). Honlap: <http://www.multimania.com/ubinig/index.htm>

Ámon Ada, Magyarország

Az 1991-ben alapított budapesti Energia Klub ügyvezető igazgatója, mely fenntartható energiapolitikával és ennek megvalósításával foglalkozik, együttműködve számos nonprofit szervezettel Magyarországon, Közép- és Kelet-Európában és világszerte. A budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen szerzett diplomát, és a rotterdami Erasmus Egyetem közigazgatási karán is tanult. 1994-96 között az IIEC-Europe (Nemzetközi Intézet az Energiahatékonyságért) konzultánsa, majd a Közép-Kelet Európai Bankfigyelő Hálózat magyarországi energia koordinátora (1996-2000). Honlap: www.energiaklub.hu, www.bankwatch.org

Tewolde Berhan Gebre Egziabher, Etiópia

1995 óta az Etióp Környezetvédelmi Hatóság (gyakorlatilag az Etiópia Környezetvédelmi Minisztériuma) igazgatója, 2000-ben a Megfelelő Megélhetés Díj nyertese a „fejlődő országok (G77) hasonlóan gondolkodók csoportjának képviseletében nyújtott kiemelkedő munkájáért” a Cartagenában és Montréalban tartott biológiai biztonságról szóló egyezmény tárgyalásain. Az Etióp Természetvédelmi Stratégiai Titkárság igazgatója 1991-94 között. Az Asmara Egyetem elnöke 1983-1991, az Addis Ababa Egyetem dékánja 1974-78, a Walesi Egyetemen szerzett PhD fokozatot 1969-ben.

Hilary French, Amerikai Egyesült Államok

1987-től a Worldwatch Institute munkatársa, ahol jelenleg az intézet Global Governance (Globális kormányzás) projektjét irányítja, amely a nemzetközi szervezetek szerepének megerősítésén munkálkodik a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés területén. Az Johannesburgi Világtalálkozóra különkiadásként megjelenő „Világ helyzete” (State of the World) jelentés projektigazgatója, valamint az intézet világtalálkozóval kapcsolatos tevékenységének vezetője. Szerzője a „Vanishing Borders: Protecting the Planet in the Age of Globalisation” jelentésnek és társszerzője tizenegy „State of the World” jelentésnek. Honlap: <http://www.worldwatch.org>

Pekka Haavisto, Finnország

Vendégprofesszor a Bristoli Egyetemen. Jelenleg az UNEP Afganisztáni Munkacsoportjának vezetője, előtte az UNEP Balkáni Munkacsoportját és a Szegényített Urán hatását Feltáró Csoportokat vezette Koszovóban, Szerbiában és Montenegróban. 1987-1995 között a finn parlament tagja, majd Finnország környezeti és fejlődési együttműködésért felelős minisztere (1995-99). Egyike a finn Zöld Párt alapítóinak, a finn zöldek elnöke 1993-95 között. Jelenleg az európai zöld pártok föderációjának (EFGP) társelnöke. Az Elsivatagosodás elleni küzdelemről tárgyaló testület meghívására a Kiemelkedő Személyiségek Bizottságának tagjaként jelent meg állásfoglalása a Rio + 10 találkozóra. Honlap: www.europeangreens.org

Paul Hawken, Amerikai Egyesült Államok

Natural Capital Institute (Természeti Tőke Intézete). Konzulens, vezető üzletember, környezetvédő és író. Az ökológiai szempontokat figyelembe vevő vállalati reformok egyik híres kidolgozója és támogatója. Számos vállalat alapítója és olyan bestsellerek szerzője, mint a „The Ecology of Commerce” (A kereskedelem ökológiája) és a „Growing a Business” (Egy vállalkozás természete). Bábáskodott a „The Natural Step” nonprofit szervezet amerikai és nemzetközi létrehozásában, vállalatok és országok tanácsadója a fenntarthatósággal kapcsolatos kérdésekben. Legutóbbi munkája: „Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution” Társszerzők: Amory és Hunter Lovins (Rocky Mountain Institute, 1999), honlap: <http://www.natcap.org>

Hazel Henderson, Amerikai Egyesült Államok

Evolucionista közgazdász., hat könyvet írt a fenntartható fejlődésről, az InterPress Service 27 nyelven megjelenő kolumnistája, a World Business Academy tagja, valamint társszerzője az ENSZ finanszírozására létrehozott Globális Bizottság által írt jelentésnek. Számos lap szerkesztői bizottságának tagja, például a Futures Research Quarterly, The State of the Future Report, E/The Environmental Magazine. Az 1996-os Global Citizen Díjat A. Perez Esquivel (Argentína) Nobel-díjossal megosztva kapta. Az amerikai Calvert Group Ltd partnere a Calvert-Henderson Életminőségi Mutatók projektben (www.calvert-henderson.com). Nemrégiben megjelent könyve: „Beyond Globalisation. Shaping a Sustainable Global Economy” Kumarian Press 1999, honlap: <http://www.hazelhenderson.com>

Ashok Khosla, India

1983 óta igazgatója a Development Alternatives (Fejlődési Alternatívák) nonprofit szervezetnek, amely többek között megfelelő technológiák alkalmazásával, környezeti menedzsmenttel, és stratégiakialakítással foglalkozik. A TARA (Technológia és Cselekvés a Vidékfejlesztésért), az Első az Ember (People First) és a Nép Bizottsága a Környezetért és Fejlődésért (People's Commission on Environment and Development) szervezeteknek is igazgatója, amelyek mind Újdelhiben találhatóak. Az angliai Cambridge Egyetemen szerzett baccalaureátusi, majd bölcsészettudományi végzettséget természettudományok szakon, PhD-jét kísérleti fizikából írta a Harvard Egyetemen. 1972 és 1976 között a környezeti tervezés és koordinációs osztály igazgatója a Tudomány és Technológia Minisztériumban, Újdelhiben, 1977 és 1982 között pedig az UNEP-nél dolgozott Nairoiban. Honlap: <http://www.devalt.org>

Sara Larrain, Chile

A Chilei Bizottság a Nukleáris Leszerelésért alapító tagja és igazgatója 1984-től 1989-ig, a RENACE, az 1987-ben létrejött és 140 tagszervezetet számláló nemzeti Környezeti Hálózat alapítója. Az argentin, mexikói és brazil energia/légkör és antinukleáris kampány latin-amerikai koordinátora és a Greenpeace chilei irodájának igazgatója (1989-1993). A RENACE elnöke (1994-98), valamint jelöltként indult az 1999 decemberében tartott chilei elnökválasztáson. Jelenleg a Fenntartható Chile Program (Sustainable Chile Program) igazgatója, a Fenntartható Déli Kúp Program (Sustainable South Cone Program) koordinátora, és a Fenntartható Fejlődésért Nemzeti Tanács tagja. Tagja továbbá a Nemzetközi Fórum a Globalizációról (IFG) bizottságának és a Szociális Világforum tanácsadó testületének. Honlap: <http://www.chilesustainable.net>

Reinhard Loske, Németország

A német parlament tagja, környezeti szóvivő az Alliance 90/The Greens-nél. Közgazdászként végzett a Paderborni Egyetemen, doktori fokozatot szerzett politikai gazdaságtanból a Kasseli Egyetemen és politikatudományból a Berlieni Szabadegyetemen. Bankárként, kormányzati tisztviselőként és politikai tanácsadóként dolgozott az Európai Unióban és az ENSZ-ben. A Wuppertal Intézet a Klímáért, Környezetért és Energiáért kutatási igazgatójaként (1992-98) a klímapolitika és fenntartható fejlődés programért felelt. 1999-től vendégprofesszor a Berlieni Szabadegyetemen. Honlap: www.loske.de

Anita Roddick OBE, Nagy-Britannia

A The Body Shop kozmetikai vállalat alapítója (1976, 1984 óta The Body Shop International), amelynek 50 országban vannak üzletei. A The Ruckus Society igazgatótanácsának elnöke 1999 óta. Az angol üzleti világ nagykövete címet viseli 2001-től a kormány megbízásából. Szociális felelősségérzet, az emberi jogok tiszteletben tartása, a környezet és az állatok védelme és a közösségi kereskedelembe vetett abszolút hit szerepelnek a The Body Shop legfontosabb értékei között. Néhány kiegészítő tevékenység: az Ogoni kampány támogatása 1993-98 között a Shell és nigériai kormány ellen, 2000-ben került először kiosztásra a The Body Shop Emberi Jogok Díja, amelyet két évente adnak át olyan helyi civil szervezeteknek, amelyek világszerte harcolnak az emberi jogokért. 2001-ben részt vesz a Kereskedelmi Igazság Koalícióban (Trade Justice Coalition), amely szembeszáll a WTO globalizációs és szabadkereskedelmi terveivel. Honlap: www.anitaroddick.com

Vivienne Taylor, Dél-Afrika

A Capetown-i Egyetem professzora Dél-Afrikában. A Dél-afrikai Fejlődési Nevelés Projekt (Southern African Development Education Project) igazgatója és szerzője a 2000-es Dél-afrikai Emberi Fejlődési Jelentésnek (South Africa Human Development Report 2000), amelyet az UNDP adott ki. Tagja a DAWN (Fejlődési Alternatívák a Nőknek egy Új Korszakban) koordinációs bizottságának, egy feminista tudósokból, aktivistákból és politikusokból álló hálózatnak. Néhány publikáció: „Marketisation of Governance – Critical Feminist Perspectives from the South”, 2000; „Gender Mainstreaming in Development Planning – A Reference Manual for Government and other Stakeholders”, 2000. Honlap: <http://www.dawn.org.fj>

Christine von Weizsäcker, Németország

Biológus, író és aktivista. Számos tudományos elemzés szerzője a környezetvédelmi politika, technológiai értékelés, fenntartható termelés és fogyasztói minták nyilvános vitája kapcsán. Az Ecoropa alelnöke valamint az Ecoropa Biotechnológiai Programjának koordinátora. Civil szervezetek képviselőjeként vesz részt 1996 óta a Biológiai Biztonságról szóló Jegyzőkönyv tárgyalásain. A Sokféle Nők a Sokféleségért (Diverse Women for Diversity) hálózat nemzetközi irányító bizottságának tagja, a Német Fogyasztói Tesztelés Csoport (German Consumer Testing Group) tanácsadó testületének tagja, a Német Tudósok Szövetségének tagja és szövegíróje az elővigyázatossági alapelv kérdésében, a Heinrich Böll Alapítvány közgyűlésének tagja és a Vaillben tartott európai és észak-amerikai Regionális Kerekasztal résztvevője, amely a Fenntartható Fejlődés Világtalálkozóra készíti fel.

Sviatoslav Zabelin, Orosz Föderáció

Az 1987-ben alapított Nemzetközi Szocio-ökológiai Unió (SEU) tanácsának társelnöke (Moszkva). Ma a SEU-nak közel 250 szervezet tagja a FÁK-on belül és számos nyugati ország is csatlakozott (USA, Norvégia, Finnország, Spanyolország, Skócia), tevékenységei többek között: szociális ökológia, kémiai és nukleáris biztonság, megújuló energia, biológiai sokféleség, fenntartható erdőgazdálkodás, a levegővel és vízzel kapcsolatos kérdések. 1991 és 1993 között Alexei Yablokov asszisztense, Borisz Jelcin tanácsadója ökológiai és egészségügyi kérdésekben és számos környezeti törvény szerzője. A Goldman Környezeti Díj nyertese (1993). Honlap: www.seu.ru

Asszisztens koordinátor és szerkesztő Heman Agrawal, India/Németország

Szülőhazájában, Indiában a megélhetési jogokért küzdő, alulról építkező civil szervezetek munkáját segítette három évig. Ökonómia és vállalati szervezetek szakon végzett, második diplomáját intézményi és evolucionista közgazdaságtudományból szerezte Németországban. A magyar Pázmány Péter Katolikus Egyetem meghívott előadója 1998-99-ben. Jelenleg a német Witten/Herdecke Egyetem Ökonómia és Filozófia Tanszékén kutató, szakterülete a globális irányítási mechanizmusok és a környezeti fenntarthatóság.

Rövidítések

CBD	Convention on Biological Diversity – Egyezmény a biológiai sokféleségről
CERES	Coalition for Environmentally Responsible Economies – Koalíció a környezeti szempontból felelős gazdaságokért
CGIAR	Consultative Group on International Agriculture Research – Nemzetközi Mezőgazdasági Kutatási Konzultációs Csoport
CITES	Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora – Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről
CSD	Commission on Sustainable Development (UN) – ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottsága
ECOSOC	Economic and Social Council (UN) – ENSZ Gazdasági és Szociális Tanács
EUROSOLAR	European Association for Renewable Energies – Európai Szövetség a Megújuló Energiáért
FAO	Food and Agriculture Organization (UN) – ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezet
FOEI	Friends of the Earth International – Föld Barátainak Nemzetközi Hálózata
G7	Group of Seven Industrial Nations – Hetek (a hét leggazdagabb ipari ország csoportja)
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade – Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény
GEF	Global Environment Facility (UN) – ENSZ Globális környezeti alap
GNP	Gross National Product – nemzeti össztermék
GRI	Global Reporting Initiative – Általános beszámolási kezdeményezés
GTZ	Német Műszaki Együttműködési Társaság
HIPC	Initiative for Heavily Indebted Poor Countries (WB) – a Világbank kezdeményezése a súlyosan eladósodott szegény országokért
ILO	International Labor Organization – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet
IMF	International Monetary Fund – Nemzetközi Valutaalap
IRENA	International Renewable Energy Agency – Nemzetközi Megújuló Energia Ügynökség
IUCN	The World Conservation Union – Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség
KGST	Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
LETS	Local Exchange and Trading System – helyi cserekereskedelmi rendszerek
MASI	Multilateral Agreements on Sustainable Investment – Többoldalú egyezmény a fenntartható befektetésekről
MEA	Multilateral Environmental Agreements – Többoldalú környezeti megállapodások
NAÜ	Nemzetközi Atomenergia Ügynökség
NEPAD	The New Partnership for Africa's Development – Társulás Afrika Fejlődéséért
OAU	Organization for African Unity – Afrikai Egységszervezet
OBE	Order of the British Empire – az Egyesült Királyságban honos rendfokozat
ODA	Official Development Assistance – Hivatalos fejlesztési segély
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development – Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries – Kőolajexportáló Országok Szervezete
PCA	Permanent Court of Arbitration – Állandó Nemzetközi Választott Bíróság
POP	Persistent Organic Pollutants – maradandó szerves szennyezőanyagok
SDR	Special Drawing Rights – különleges lehvívási jogok
TNC	Transnational Corporation – Transznacionális vállalat
TRIPS	Trade-Related Intellectual Property Rights (WTO) – Kereskedelemmel kapcsolatos szellemi tulajdonjogok egyezménye
UN	The United Nations – ENSZ, Egyesült Nemzetek Szervezete
UNCED	UN Conference on Environment and Development – ENSZ Környezet és fejlődés konferencia
UNCTAD	UN Conference on Trade and Development – ENSZ Kereskedelmi és fejlesztési konferencia
UNGA	United Nations General Assembly – ENSZ közgyűlése
UNGD	UN Global Deal – ENSZ Globális egyezség
UNDP	UN Development Programme – ENSZ Fejlesztési program
UNEP	UN Environment Programme – ENSZ Környezetvédelmi program
WBGU	Globális változásokkal foglalkozó német tanácsadó testület
WCD	World Commission on Dams – Nagygáták Világbizottsága
WEO	World Environment Organization – Környezetvédelmi Világszervezet
WHO	World Health Organization (UN) – ENSZ Egészségügyi Világszervezet
WSSD	World Summit on Sustainable Development – A fenntartható fejlődésről szóló johannesburgi világtalálkozó
WTO	World Trade Organization – Kereskedelmi Világszervezet

Világtalálkozó kiadványok

A Heinrich Böll Alapítvány a johannesburgi világtalálkozóra való felkészülés jegyében adja ki a Világtalálkozó Kiadványokat. Ebben a sorozatban különböző háttér-információk, tanulmányok, esszék, dokumentációk stb. jelennek meg a világtalálkozó témáihoz kapcsolódva. A kiadványok különböző nyelveken látnak napvilágot az alapítvány központjában, Berlinben, és az alapítvány számos más országban működő irodáiban. Célunk, hogy hozzájáruljunk a nemzetközi közösség felkészüléséhez erre a világtalálkozóra.

A kiadványok letölthetők a www.worldsummit2002.org címről, vagy Németországon belül ingyenesen megrendelhetők a Heinrich Böll Alapítvány berlini irodájától.

Világtalálkozó Kiadványok (1)

Towards the World Summit on Sustainable Development

A dél-afrikai civil szervezetek csoportjának vitairata a fenntartható fejlődésről szóló Világtalálkozó kapcsán. Berlin, 2001. január

Világtalálkozó Kiadványok (2)

10 Years After Rio – Debating Development Perspectives.

*Karl H. Segshneider munkája – összefoglaló áttekintés a fenntartható fejlődésről
Csak interneten keresztül elérhető!*

Világtalálkozó Kiadványok (3)

Breaking the Impasse. Forging an EU Leadership Initiative on Climate Change.

*Irányelveket meghatározó kiadvány, Herman E. Ott és Sebastian Oberthür munkája. Berlin, 2001. június
Előző kiadás: 1999.*

Világtalálkozó Kiadványok (4)

Von Rio Nach Johannesburg

Jürgen Trittin, Uschi Eid, Sascha Müller-Kraener és Nika Greger munkája. Berlin, 2001. október

Világtalálkozó Kiadványok (5)

From Rio to Johannesburg

Hozzájárulás a fenntarthatóság globalizációjához, szerzői: Jürgen Trittin, Uschi Eid, Sascha Müller-Kraener és Nika Greger. Berlin, 2001. október

Világtalálkozó Kiadványok (6)

Globalización y Sustentabilidad

El Salvador, 2001. augusztus

Kizárólag interneten keresztül érhető el. Előzőleg megjelent angol nyelven („Globalization and Sustainability”, Documentations, Papers & Reports (5))

Világtalálkozó Kiadványok (7)

Globalization and Poverty – an Ecological Perspective

Roldan Muradian és Joan-Martinez-Alier munkája. Berlin, 2001. december

Világtalálkozó Kiadványok (8)

Rio + 10 and the North-South divide

Wolfgang Sachs esszéje. Berlin, 2001. december

Világtalálkozó Kiadványok (9)

The Road to Johannesburg after September 11, 2001

A 2001 novemberi on-line vita dokumentációja (www.worldsummit2002.org). Berlin, 2002. március

Világtalálkozó Kiadványok (10)

Gender Equity for Sustainable Development

*Eligazító kiadvány Minu Hemmati tollából a nemek egyenlőségéről
Berlin, 2002. március*

A magyar kiadás gondozójáról

Energia Klub

„Célunk az energiatermelés és energiafelhasználás környezeti és társadalmi problémáinak minimalizálása. Ezért egy olyan fenntartható, atomenergia-mentes energetikai rendszer létrejöttét támogatjuk, amely decentralizált, diverzifikált és a legkisebb költség elvén nyugszik. Decentralizált, azaz sok kis, helyi forrásból táplálkozó egység együttműködésén alapul. Diverzifikált, tehát több lábon álló, sokszínű, amely az erőforrások racionalizálásától az energiahatékonyságon és takarékoságon keresztül a megújuló energiaforrások kiaknázásáig terjed.”

Az Energia Klubot 1991-ben hozta létre 10 zöld szervezet, azzal a céllal, hogy intézményesítse a zöld gondolatot az energiapolitikában és az energiatudatosságot a közgondolkodásban. Energetikai törvények paragrafusai, számos országos és nemzetközi kampány, program, képzés és tanulmány fűződik nevünkhöz az elmúlt egy évtizedből. A fenti célok elérése érdekében együttműködünk hazai és nemzetközi civil szervezetekkel, európai hírű tudományos intézetekkel, önkormányzatokkal valamint a környezetileg érzékeny üzleti szférával. Tevékenységünk a következő területekre terjed ki: energiapolitika, klímavédelem, energiahatékonyság valamint a megújuló energiaforrásokat hasznosító technológiák népszerűsítése. Az Energia Klub szellemiségét az antinukleáris szemléleten túl az erőszakmentesség, a szolidaritás és a társadalmi érzékenység határozza meg.

Az Energia Klub stábja, mely jelenleg 13 főt számlál, otthonosan mozog a társadalom- és természettudományok területén is, hisz közgazdász, környezetmérnök, jogász, geológus, tanár, villamosmérnök és történész egyaránt van közöttünk.

Az Energia Klub ügyvezető igazgatója, Ámon Ada azon szerencsések közé tartozik, akik részt vehettek a Jo'burg Memo munkálataiban. Reméljük, hogy a magyar kiadás hozzájárul a fenntartható fejlődésről alkotott hazai gondolkodás elmélyüléséhez.

Főbb partnereink, támogatóink: Heinrich Böll Alapítvány (Németország), Swedish Secretariat for Acid Rain (Svédország), Charity Know How Fund (Nagy-Britannia), UK Lottery (Nagy-Britannia), Milieu Kontakt (Hollandia), Nuclear Information and Resource Service (USA), Webb Memorial Trust (Nagy-Britannia), National Forum Foundation (Budapesti iroda), Környezetvédelmi Minisztérium (Budapest), Kanadai Nagykövetség, Nagy-Britannia Nagykövetsége, Svéd Nagykövetség, Holland Nagykövetség, IIEC - Europe (London), Óko Institut (Berlin), EU-Enlargement Watch (London), European Wind Energy Association, Regional Environment Centre (regionális és magyar iroda), Ökotárs Alapítvány (Budapest), Energia Központ Kht (Budapest), Environmental Management and Law Association – EMLA (Budapest), E-Misszió Egyesület (Nyíregyháza), Nagycsaládosok Országos Egyesülete (Budapest)

A Heinrich Böll Alapítvány

A Heinrich Böll Alapítvány szorosan együttműködik a Zöld Párttal. Központja Berlin szívében, a Hackesche Höfe-ben található. A HBA független, bejegyzett politikai alapítvány, amely az intellektuális nyitottság szellemében munkálkodik.

Az alapítvány elsődleges célja a politikai képzés támogatása Németországban és külföldön egyaránt, ezáltal hozzájárulva a demokratikus fejlődéshez, a társadalompolitikai aktivitáshoz és a kultúrákat áthidaló megértéshez.

Az alapítvány ezen kívül támogatja a művészetet, a kultúrát, a tudományt és a kutatást, valamint fejlesztési együttműködések. Tevékenységét az ökológia, demokrácia, szolidaritás és erőszakmentesség alapvető politikai elvei határozzák meg.

Nemzetközi hálózatán keresztül nagyszámú partnerrel dolgozik projektjein – ez jelenleg 200 projektet és 60 országot jelent. Az alapítvány célja, hogy erősítse az ökológiai és civil szféra tevékenységének aktivitását az egész világon, intenzívebbé tegye az eszmék és tapasztalatok cseréjét, és érzékenyebbé tegyen a változások érzékelésére. A Heinrich Böll Alapítvány hosszú távú együttműködést folytat társadalompolitikai nevelési programjaival külföldi projekt-partnereivel. A nemzetközi együttműködés másik fontos eszköze az úgynevezett látogató programok, amelyek a politikai hálózatban való tevékenységet, és e tevékenységgel kapcsolatos tapasztalatok cseréjét segíti, az elkötelezett aktivistáknak tartott alapozó és haladó tréningek révén.

A Heinrich Böll Alapítványnak 160 állandó munkatársa, és mintegy 300 támogató tagja van, ez utóbbiak pénzügyi és nem anyagi támogatást is nyújtanak az alapítványnak.

Jelenleg az igazgatás feladatait Ralf Fücks és Barbara Unmüßig látja el.

Az alapítvány két további nevelési testülete: a „Zöld Akadémia” és a „Feminista Intézet”.

Az alapítvány jelenleg a következő országokban tart fenn külföldi és projektirodákat: USA és az Arab Közel-Kelet, Bosznia-Hercegovina, Brazília, Kambodzsa, Cseh Köztársaság, El Salvador, Izrael, Kenya, Pakisztán, Dél-Afrika, Thaiföld, Törökország, valamint egy EU iroda Brüsszelben.

2002-ben az alapítvány csaknem 35 millió euró tőke felett rendelkezik.